

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD”UN ÜÇÜNCÜ ƏLYAZMASI

Bakı – 2019

Uluslararası Türk Kültürü Təşkilatı
TÜRKSOY kitabxanası seriyası – 38

“KİTABI-DƏDƏ QORQUD”UN ÜÇÜNCÜ ƏLYAZMASI

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

Folklor İnstitutu Elmi Şurasının
qərarı ilə nəşr edilir.

Nəşrə hazırlayan:
Pr.Dr. Ramiz ƏSKƏR

Elmi redaktor:
AMEA-nın həqiqi üzvü,
Pr.Dr. Muxtar İMANOV

Redaktor:
Əli ŞAMİL,
Nailə ƏSKƏR

Bakı, Elm və Təhsil, 2019.

Dünya ədəbiyyatının ən möhtəşəm abidələrindən biri, xalqımızın milli iftixar qaynağı “Kitabi-Dədə Qorqud”un üçüncü əlyazması tapılmışdır. Kitaba yazılmış əvvəlcədən əlyazmanın tapılması tarixcəsi, təsviri, quruluşu, adı, dili, mövzusu və qayəsi, coğrafiyası haqqında məlumat, kiçik bir lüğətlə birlikdə orijinal mətni və transkripsiyası verilmişdir.

Kitab ali məktəblərin filologiya fakültələrinin müəllimləri və tələbələri, habelə geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

© Ramiz Əskər
ISBN - 978-975-7213-83-3

“KİTABI-DƏDƏ QORQUD”UN ÜÇÜNCÜ ƏLYAZMASI

2019-cu ildə qorqudşünaslıq baxımından həyəcan yaradan bəzi olaylar yaşandı. Əvvəlcə sosial mediada “Kitabi-Dədə Qorqud”un yeni əlyazmasının tapılması ilə bağlı xəbərlər yayıldı, aprel ayında Pr.Dr. Mətin Əkici Bayburt Universitetində keçirilən simpoziumda əlyazma haqqında ilk dəfə ətraflı məlumat verdi, bu nadir tapıntı barədə xeyli məqalə yazıldı, Türkiyəli alimlərdən Əhməd Bican Ərcilasun, Əli Duymaz, Nəcati Dəmir, Timur Qocaoğlu və başqaları, Azərbaycanda isə Ramazan Qafarlı və Seyfəddin Rzasoy maraqlı yazılarla çıxış etdilər, nəhayət, kiçik fasilələrlə ard-arda bir neçə kitab nəşr olundu.

İyul ayının 27-də İstanbulda Yıldız Texniki Universitetində iştirak etdiyim bir simpoziumda Timur Qocaoğlu mənə Yusuf Azmunun birbaşa mətbəədən simpoziuma gətirilən *Dede Korkut’un Üçüncü Əlyazması* kitabını hədiyyə etdi. Bundan iki-üç həftə keçməmiş Mətin Əkici İzmirdən *Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürməsi* adlı kitabını göndərdi. Sonra dörd müəllif tərəfindən (Nasir Şahgöli, Vəliyullah Yaqubi, Şəhruz Ağatabay, Sara Behzad) qələmə alınan və *Modern Türklük Araştırmaları Dergisinin* xüsusi sayında (Cilt 16. Sayı 2. Haziran 2019, s.147-379) çıxan *Dede Korkut Kitabı’nın Günbet Yazması* və İranda Əlirza Sərrafinin hazırladığı variant gəldi. Bunlar hamısı çox əmək verilən və titizliklə həyata keçirilmiş nəşrlərdir. Ancaq bu əlyazmanın bizdə də oxunması və nəşr edilməsi vacibdir. Bunun bir neçə mühüm səbəbi var. Əvvəla, *Kitabi-Dədə Qorqud* oğuz yurdu olan Azərbaycanın şah əsəri, milli varlığımızın inikası, dilimizin və mədəniyyətimizin güzgüsü, türkologiyanın təməl qaynaqlarından biridir. İkincisi, bu kitab ölkəmizin bütün humanitar təhsil müəssisələrində tədris və tədqiq olunur. Minlərlə tələbə və müəllim, araşdırmaçı bu əsərə müraciət edir. Belə olan halda KDQ-nin xaricdə çıxan nəşrləri hamı üçün əlçatan olmamaqla birlikdə keyfiyyət və tiraj baxımından da tələbatımızı ödəməkdən uzaqdır. Üçüncüsü, Türkiyədə işlənən latın əlifbası bəzi məqamlarda transkripsiya üçün yetərsizdir. Yəni e ilə ə səslərinin e işarəsi ilə verilməsi, g ilə q səslərinin yazıda bir-birindən fərqləndirilməməsi və hər ikisinin g ilə göstərilməsi, ayrıca x səsinin və hərfinin olmaması ərəb qrafikalı türkçə mətnin transkripsiyasında müəyyən çətinlik yaradır. Üstəlik, bu abidə dil baxımından bizə daha yaxın olduğundan bir çox sözün doğru oxunmaması və yanlış izah edilməsi ilə qarşılaşıq. Ona

görə də yeni əlyazmanın ölkəmizdə oxunması, nəşri, tanınması, tanındılması, populyarlaşdırılması və araşdırılması aktual və vacib məsələdir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutu böyük etimad göstərərək bu məsələni mənə həvalə etdi. Mən də bu etimadı doğrultmaq üçün var gücüm ilə çalışdım. Bu zaman başqa oxunuşlarla aramızdakı fərqləri göstərməyi və polemikaya girişməyi etik baxımdan doğru hesab etmədim. Bu, gələcəkdə aparılacaq araşdırmaların görəcəyi bir işdir. Bizim ümumiyyətlə heç bir nəşrə, heç bir həmkarımıza qarşı heç bir iddia və iradımız yoxdur. Əksinə, çəkdikləri zəhmətə və türkologiya qarşısındakı göstərdikləri xidmətə görə onlara dərin sayğı duyur və bu trendin artan xətt üzrə davam edəcəyinə inanırıq.

Əlyazmanın tapılması və tədqiqi

Əlyazmanın meydana çıxma tarixcəsi çox maraqlıdır. Bu əsər də eynən həzrət Mahmud Kaşğarının *Divanü lügat-it-Türk* kitabı kimi xoşbəxt bir təsadüf nəticəsində aşkar edilmişdir. Kitabsevər bir ziyalı olan Əli Əmiri fəndi İstanbulda bukinistə növbəti gəlişində divana sahib olduğu kimi, kolleksioner Vəli Məhəmməd Xoca da Tehrandə kitab mağazasına baş çəkdiyi zaman bu əlyazmaya qovuşmuşdur. Əhvalat 2018-ci ilin dekabrında vəqə olmuşdur. İranın Gülüstən ostanlığının (əski Xorasan vilayəti) Günbət şəhərində yaşayan tanınmış mühəndis Vəli Məhəmməd Xoca İran paytaxtında olarkən əskidən bəri gedib-gəldiyi bir bukinistdə həcmə kiçik bir əlyazma əldə etmişdir. Evə qayıtdıqdan sonra əlyazmanı nəzərdən keçirmiş, bəzi dostlarına göstərmiş, sonra isə jpg və pdf variantlarını Türkiyədəki tanıdığı mütəxəssislərə göndərmişdir. Ankarada Nasir Şahgöli, Vəliyullah Yaqubi, Şahrüz Ağatabay (üçü də Ankara Universitetinin doktorantıdır) və Sara Behzaddan ibarət qrup əlyazma üzərində çalışmağa başlamış, İstanbulda Yusuf Azmun, İzmirdə isə Mətin Əkici mətni tədqiq etmişdir. Mətin Əkici əlyazmanı ayrıca kitab halında, dörd nəfərlik qrup isə bir elmi jurnalın özəl sayında nəşr etmişlər. Yusuf Azmun da öz nəşri ilə bu nəcib işə qoşulmuşdur. Nəşrlər bir-birindən kiçik fasilələrlə təxminən eyni vaxtda çapdan çıxmış, elmi dövriyyəyə daxil edilmiş, oxucuların ixtiyarına verilmişdir. Ötən qısa müddət ərzində yeni əlyazma haqqında çoxlu məqalə qələmə alınmışdır. Bunlardan bir qismi əlyazmanın önəmini azaltmaq məqsədi daşısa da, özlüyündə çox maraqlıdır.

Əlyazmanın təsviri

Əlyazma 61 səhifədən ibarətdir. Mətin Əkici bunu 1a-1b-dən başlayaraq 31a-31b-dək nömrələmiş və onları düz mötərizə içində göstərmiş, sol səhifəyə ərəb qrafikalı mətni, sağ tərəfə isə transkripsiyanı yerləşdirmişdir. Nəticədə iki mətni (orijinalı və transkripsiyası) sətir-sətir tutuşdurmağa və müqayisə etməyə şərait yaratmışdır. Yusuf Azmun isə transkripsiyası kitabın əvvəlində, orijinalı sonda vermişdir. Hər iki müəllif mətnin müasir türkcəyə tərcüməsini (məal) də kitaba əlavə etmişdir. Biz buna ehtiyac duymadıq, çünki mətn kifayət qədər anlaşıqlıdır. Yusuf Azmun soylamaları meydana gətirən hər sətiri sərbəst şeir şəklində mənaya görə bir neçə yerə bölmüşdür. Nasir Şahgöli, Vəliyullah Yaqubi, Şahruz Ağatabay və Sara Behzadın hazırladıqları variantda da orijinal və transkripsiya ayrı-ayrı yerlərdə yerləşdirilmiş, orijinalın ərəb əlifbası ilə bilgisayarda yığılmış diplomatik mətni, habelə geniş bir qrammatik öçerk də verilmişdir. Hər üç kitab üçün lüğətçə və ya indeks tərtib edilmişdir.

Əlyazmanın kənarları yıpranmış, oksidləşmiş və ləkələnmişdir. Ölçüləri 236x146 mm olan mətn gözəl nəstəliq (ara-sıra şikəstə nəstəliq) xətti ilə tünd sarı rəngli keyfiyyətli kağıza yazılmışdır. Əlyazmanın hər səhifəsində dastanın Drezden və Vatikan nüsxələrində olduğu kimi 14, nadir hallarda 12-13 sətir vardır. Hər səhifə qızıl tozu ilə çərçivəyə salınmış, diqqətlə haşiyələnmişdir. Eyni sözləri cild və şirazə haqqında demək olmaz. Etinasız şəkildə hazırlanmış cildin ölçüləri 245x155 mm-dir. Özünün qacarlar xanədanına mənsub olduğunu bildirən satıcısının dediyinə görə, əlyazma Ağa Məhəmməd xan Qacarın kitabxanasına məxsus imiş. Bu faktdan çıxış edərək belə düşünmək olar ki, bu, əlyazma sonradan cildlənmişdir. Əsər qamış qələm və qara mürəkkəblə yazılmış, sadəcə bir neçə yerdə qırmızı mürəkkəbdən istifadə edilmişdir.

Haşiyə altında əsərin üzünü köçürən tərəfindən daha kiçik punktlarla qeyd və şərhlər verilmişdir. Bunlar əlyazmanın ilk səhifələrdə xeyli çox olsa da, sona doğru getdikcə azalır. Bunlardan başqa, əsərin sahibi və ya onu oxuyanlar da fərqli qələmlərlə əlyazmanın müxtəlif yerlərinə ərəbcə və farsca atalar sözü, beytlər və bəndlər yazmışlar.

Əlyazmanın quruluşu

Əlyazmanın 1a ilə 26b səhifələri arasında müxtəlif uzunluqda və sayda soy/soylama var. Bəzi alimlərə görə, onların sayı 24, hətta 27-dir. Hər səhifə heç də bir soylama demək deyil. Bəzən bir soylama iki-üç səhifə həcmində olur. Bunların heç birində başlıq yoxdur. Səhifə 26b-dən 31a-ya qədər olan hissədə isə bir boy var. Yusuf Azmun, Mətin Əkici və

Əlirza Sərrafi şərti olaraq onu *Qazan xanın yeddi başlı əjdəhanı öldürdüüyü boy* adlandırmışlar.

Mətin Əkici soylamaları başdan sonadək nömrələmiş, Əlirza Sərrafi isə mətnin məzmunundan çıxış edərək 24 soyun hərəsinə bir ad qoymuşdur. Bu zaman daha çox təkrirlərə, refrenlərə və rədiflərə baxaraq hərəkət etmişdir. Sırf məzmunu görə birinci soylamaya *Münacat* adı vermişdir. Bu soylamadakı cümlələr əsasən *icin / içün* sözü ilə başa çatır, ikinci soylamada cümlələr *gərək* sözü ilə, məsələn, altıncı soylamada *nəyə yarar*, on altıncı soylamada *sevinür* sözü ilə bitir. Əlirza Sərrafi soylamaları bu şəkildə adlandırmışdır:

1. Münacat.
2. Bir Allahın adını kim adamaz.
3. Yalquzluq.
4. Ozan qopar.
5. Qatlanmaq yoq.
6. Nəyə yarar, nəyə yarar.
7. Güni doğar, güni doğar.
8. Yavuzı.
9. Ər olaydı, yeg olaydı.
10. Usal baxan.
11. İgid xası.
12. Ərdəmidir.
13. Ərədem gərək.
14. Bir Allaha güvən.
15. Bu yerləri kim açdı.
16. Sevinür.
17. Qazan idim.
18. Görmüş kimi söylərəm.
19. Minməsə yeg.
20. Yaxşılarda nə yaxşıdur.
21. Mane' andan.
22. Çoq sözli dil.
23. Nə çaqlarda.
24. Qazan der.

Sonuncu soylamanın yeddinci sətirindən 27a səhifəsinə qədər olan hissəyə Yusuf Azmun və Əlirza Sərrafi tərəfindən *Salur Qazanın Aras suyu ilə Qars qəl'əsini alması boyu*, yerdə qalan hissəyə isə *Qazan xanın yeddi başlı əjdəhanı öldürdüüyü boy* adı verilmişdir. Burada incə bir məqam var: Qars qalasının alınması və əjdəhanın öldürülməsi məzmunca

soylamaya deyil, boya yaxındır, lakin müstəqil boy təşkil edəcək həcmə və süjetə sahib deyil.

Əlyazmanın adı

Əlyazmanı necə adlandırmaq barədə alimlər arasında yekdil fikir yoxdur. M.Əkici əlyazmanı *Türküstan/Türmənsəhra*, Y.Azmun *Türkmənsəhra*, N.Sahgöli, V.Yaqubi, Ş.Ağatabay və S.Behzaddan ibarət qrup isə *Günbat əlyazması* adlandırmağı təklif edirlər. Ehtimal ki, əlyazmanın qopmuş birinci səhifəsində onun künyəsi, yəni adı, köçürəni, köçürülmə yeri və tarixi göstərilmiş imiş. Bu səhifə əldə olmadığına görə, əlyazmaya yeni bir ad vermək lazımdır. Məncə, əlyazma saxlanma yerinə görə *Günbat əlyazması* deyil, tapılma yerinə görə *Tehran əlyazması* adlansa daha doğru olardı. Türküstan və Türkmənsəhra anlayışları coğrafi baxımdan çox genişdir və bu ərazidə başqa əlyazmalar da tapıla bilər.

Əlyazmanın 6a səhifəsində karandaşla yazılmış belə bir qeyd diqqəti cəlb edir: “Cildi-düyyumi-kitabi-türkmən lisani 1347”. Bunu necə anlamalı və oxumalı? Türkmən dili (lisani) kitabının ikinci cildi? Əlyazmada bu fikir qəsd edilsəydi, o zaman silsilə izafətlə “Cildi-düyyumi-kitabi-lisani-türkmən” yazılardı. Əlyazmanın ortasında ikinci cild nə mənaya gəlir? Əlyazmanın birinci cildi varmı? Bu məsələ də qaranlıqdır. Ehtimal ki, burada kilid söz lisan sözüdür; lisan sinlə yazıldıqda farsca dil, se ilə yazıldıqda ərəbcə ikinci mənasına gəlir. Burada lisan məhz se ilə yazılmışdır. Onda ortaya bu məna çıxır: ikinci türkmən kitabının ikinci cildi, 1347. Deməli, birinci türkmən kitabı ilə yanaşı ikinci türkmən kitabı, onun da ikinci cildi var. Bu, ağlabatan görünür. Üstəlik, zənnimizcə, lisani sözündə əl artiklinin əlifı düşmüşdür. O zaman yeganə doğru variant bu olmalıdır: «جلد دوم کتاب ترکمان الثانی 1347» türkmən kitabının ikinci cildi, [rəbi ül]-sani və ya [cəmədi ül]-sani, 1347-ci il. Katib bu iki aydan birinin düz mötərizə içində verdiyimiz adının birinci qismini unutmuş, sadəcə sani hissəsini yazmışdır.

Əlyazmanın dili

Əsər heç bir başqa ehtimala yer qoymadan birmənalı şəkildə oğuz mühitində oğuz türkcəsi ilə qələmə alınmışdır. Bu mühit Cənubi Azərbaycan sahəsidir, oğuz türkcəsinin Azərbaycan dili, daha dəqiq desək, Təbriz və Ərdəbil ağzıdır. Sadəcə onun səfəvilər dönəmində (1501-1722), yoxsa qacarlar dönəmində (1785-1925) yazıya alındığı barədə mübahisə etmək olar. Əsərdə eşik ağası titulu keçir ki, bu, səfəvilərdə dö-

vlətə müraciət məqamının rəhbərinə, qacarlarda isə sarayın təşrifat məmuruna (əski hacib, pərdədar) verilən addır. Vaxtilə Yusif Xas Hacib Balasağunlu da qaraxanilər dövlətində bu vəzifəni tutmuşdur. Bu, Qərb saraylarındakı kamerdiner və seremonmeyster vəzifəsinə uyğun gəlir. Divanbəyi titulu isə teymurilər dövründə və daha sonra İranda qurulan türk xanədanlarında məhkəmə və maliyyə işlərinə baxan dövlət məmurudur. Digər tərəfdən, əsərdə bəgdili və zülqədir / zülqədirli (dulqədir / dulqədirli) boylarının adı çəkilir ki, bunlar səfəvi dövrünün siyasi və hərbi cəhətdən ən nüfuzlu tayfalarındandır. Əlyazmanın bir qədər ələvilik-şiiilik havası içində yoğrulduğu da onun bu coğrafiyanın və mədəni mühitin məhsulu olduğunu göstərir.

Əlyazmanın leksikasına baxdıqda bir çox kəlmənin Anadoluda deyil, məhz Azərbaycanda işləndiyini görürük. Məsələn, Anadoluda tuz və daş, Azərbaycanda və əlyazmada duz və daş, Anadoluda çəlik, bizdə polad şəkli işlənir. Bizə məxsus sözlərdən paltar (partal, yorğan-döşək), qabaq, dalda, koxa, hündür, bədöv, yağ, eşik ağası, geynək (köynək), xızan, marıx, oğru, oğurla(n)maq, uşaq (çocuq mənasında), uymaq (uyumaq), yaraq (silah), yazı (çöl), yegin (hzılı), aran, kol, yayxanmaq, donquldanmaq kimi sözləri göstərə bilərik ki, bunlar Anadolu sahəsindən daha çox bizə aiddir. Pr.Dr. Əhməd Bican Ərcilasunun da haqlı olaraq göstərdiyi kimi, əsərdə I şəxsin əvəzlilikləri (*mən, maña, mənüm*), *gibi* ədatı (*kimi*), *bin* sayı *m* ilə (*min*) yazılmış, *yiğit* sözü *y-siz (igid)*, *dökülmək, dikmək* feilləri *t* ilə (*tökülmək, tikmək*), ünlü ilə bitən sözlərdə təsirlik hal *+yı* yerinə *+nı* ilə verilmişdir. Ahəng dışı *gəlməq, görmaq* kimi örnəklər də Təbriz dialektinə aiddir. Bu qəbildən olan misalların sayını artırmaq mümkündür.

Əlyazmanın yazılma tarixini dəqiq təsbit etmək mümkün olmadığı halda, köçürülmə tarixinin 1759-cu ildən əvvəl olmadığı məlumdur. Belə ki, katib əlyazmadakı iki sözün mənasını (uçmaq və sızdırdı) haşiyədə izah etmiş və bu zaman Nadir şahın münşisi Mirzə Mehdi xanın 1759-cu ildə yazdığı *Sənglah* lüğətindən (Lütfidən) gətirdiyi iki şeir parçasından istifadə etmişdir.

Əlyazmanın mövzusu və qayəsi

Əsər Dədə Qorqud dastanlarından bəhs edirsə onun mövzusu və qayəsi də özlüyündən ortaya çıxır. Bu bir qəhrəmanlıq dastanıdır və onun əsas vəzifəsi oğuzlara və ümumən türklərə xas olan alplıq-ərənlik idealını tərənnüm etmək və dinləyicilərə aşılamaqdır. Burada alplığın kodeksi və milli-mental şərtləri, etik çərçivəsi, Qazan xanın şəxsi nümunəsində alpin

vəzifələri və keyfiyyətləri göstərilir. İkinci planda Dədə Qorqudun mənəvi şəxsiyyətinə xas olan dini-təsəvvüfi ideyalar gəlir. Birinci və ikinci soylamada dini-təsəvvüfi mövzular daha çox işlənir. Lakin bütün hallarda əsərin əsl mövzusu, yəni alplıq aparıcı mövqedə durur. Yalnız bir məqamda alplıq dövrünün və dastan çağının sona çatdığı göz yaşları içində vurğulanır:

Dədəm der: Ay ötə, yıl dolana, zamanələr qopub gələ. Dağ otları tükənə, tikan qala, dadlı dirilük tükənə, da'va ilə savaşı qala, əsil bəglər tükənə, əvəm qala. Silintilər yıqıla, bir yerdə oba ola, dərintilər yıqıla, bir yerdə kəntli ola. Bir kəntdə iki kovxa olsa, beş dahicə daruğa ola, onlar dahi bir-birinün sözünə bitmiyələr. Ortaqda bədnəfs ilə yalançınuñ günü doğa. Ol günləri görməmişəm, mən Dədə görmüş gibi söyləyəm.

Dədə Qorqudun zamanədən şikayətləri bu tərzdə davam edir, gələcəkdə cəmiyyətdə mənəviyyatın pozulacağını, uşaqların, gənclərin ədəb-ərəkandan uzaqlaşacağını bildirir. Dünyanın fani, ömrün qısa və müvəqqəti olduğunu, özünün isə həyatdan doymadığını dilə gətirir:

Dünyada nə yaşadım mən Dədə Qorqud? Üç yüz altmış altı yıl yaş yaşadım, günorta ilə ikindinün arasınca gün görmədim. Yeddi qoyun ölür idi gündə mənüm şölənimdə, bağır-öpkə qədərincə ət yemədim. İki qapulu karvansara tək bu cahanı bir ev gördüm mən Dədə Qorqud, bu qapıdan girəndə ol qapudan çıxar gördüm.

Əlyazmanın ədəbi-poetik üslubu çox yüksəkdir, mətn sanki bir nəfəsə, həm də dərin bir coşqu və huşu içində, vəcdlə, pafosla söylənmiş kimidir. Poetik fiqurlar yerli-yerində, təşbehlər və istiarələr mükəmməl, müqayisələr dolğundur, alpların, igidlərin xarakteri canlı (məsələn, at, sunqur, geyik, aslan, qaplan, qurd) və cansız (polad, ox, yay, gürz, qılınc, mizraq və s.) əşyalarla, təbiət ünsürləri (dağ, meşə, yel, bulud, günəş, ay, ulduz, ildırım və s.) vasitəsilə metaforik bir üslubla, fəlsəfi bir tərzdə, müdriklik, ər dəmlək və bilgəliklə nəql edilir.

Həcmindən dolayı qəhrəmanlar qalereyası çox da zəngin deyil. Burada süjet xəttində fəal şəkildə iştirak edib-etməməsindən asılı olmayaraq Bayındır xan, Qazan xan, Qara Günə, Qara Budaq, Xan Əfşar, Lələ Qılbaş, Bügdüz Əmən, Yegnək, Burla Xatun, Dədə Qorqud (onun farsca oğuznamədəki adı: Qarı Dədə Gəzəncük və Dəlü Dönməz), Qıyan oğlu Dəlü Dündar, Qıl Baraq, Qonur Alp kimi qəhrəmanların adı çəkilir. Din sahəsindən Allah, Məhəmməd peyğəmbər, Əli, Fatma, Xədicə, Həsən, Hüseyn, Xızır, İlyas, Süleyman, Davud, İbrahim, İsmayıl, İdris, Vəysəl-Qəran, Buraq və Döldül zikr edilir.

Əlyazmanın coğrafiyası

Həcmi kiçik olsa da, əsərin əhatə etdiyi coğrafiya çox genişdir. Burada Türküstandan Qafqaza, Rumelidən Misirə qədər Qaytaq, Qumuq, Dağıstan, Çərkəz, Ləzgi, Gürcüstan, Tabasaran, Adabasa, Başı açıq, Bəlx, Buxara, Ərəb, Kərbəla, Bağdad, Şam, Mosul, İstanbul ellərindən, bir çox şəhər və məntəqələrdən, xalq və tayfalardan söz açılır, bəzi yerlərin əhalisinə xas olan xarakterik cizgilərdən bəhs edilir. Bütün bunlar əlyazmanın Dədə Qorqud dastanının ilə üzvi şəkildə əlaqədar olduğunu ortaya qoyur.

Azərbaycana gəlincə, əlyazma başdan-başa Azərbaycanla bağlıdır. Burada bizim coğrafiyamız, şəhər, qala, dağ və çaylarımız öz əksini tapır. Biz əlyazmanın səhifələrində Təbriz, Ərdəbil, Həmədan, Şamaxı, İrəvan, Naxçıvan, Dəmür Qapu Dərbənd, Qəzvin, Xalxal kimi şəhərlərimizi, Kür, Araz, Qarasu, Samur kimi çaylarımızı, Savalan, Surxab, Şahdağ, Qaplantu kimi dağlarımızı, Ağca qala Sürməli və Qars kimi qalalarımızı görürük.

Əlyazmanın haşiyələrindəki yazılar

Əlyazmanın müxtəlif səhifələrinin haşiyələrində ərəb və fars dillərində ana mətnə daxil olmayan xeyli yazı, beyt, misra və başqa yazılar yazılmışdır. Bunlar əlyazmanın sahibi və ya oxucuları tərəfindən yazılmış olmalıdır. Onların qısa bir icmalını veririk.

Səh. 17b-nin sağ kənarında: *yalabıyub, yə ‘ni parıllayub* qeydi var.

Səh. 30b-nin sağ kənarında farsca bir beyt yazılmışdır. Müəllifi bilinmir.

Mənası: “Nə gözəldi bərabər oturduğumuz və ələ qələm alaraq yazı yazdığımız günlər.”

Səh. 31a-nın üst qisminin sol tərəfində Hafizin bir beyti qeyd edilmişdir.

Mənası: “Bir gecə Məcnun Leyliyə belə dedi: ey misli-bərabəri olmayan sevgilim! Sənə çox adam aşiq ola bilər, ancaq onların heç biri məcnun olmayacaqdır.”

Səh. 31a-nın sol kənarında bir beyt verilmişdir. Bu, farsca bir atalar sözü və ya xalq arasında yaygın olan bir beytdir.

Mənası: “Gərdək gecəsi sultanlıq taxtından əskik deyil, ancaq oğlanı atası evləndirdiyi təqdirdə.”

Bu beytin altında bir cümlə yazılmış və imza atılmışdır.

Mənası: “Zilhiccə ayının sultanı Novruz bayramı. 1353-də yazıldı; 1944.” 1353-cü qəməri ilinin zilhiccə ayına müvafiq gələn Novruz günü 22 mart 1935-ci il tarixinə təqabül edir. Ona görə də 1944 rəqəminin miladi tarix olduğunu düşünsək, burada bir yanlış var. Demək, zilhiccə sözü səhv yazılmışdır.

Mətnin son səhifəsinin (31a) alt boşluğunda ümumən bir çox əlyazmaların sonunda yazılan bir neçə beyt və misraya yer verilmişdir.

Mənası: “Yazdığım yazı xatirə olaraq qalacaq. Mən qalmam, amma yazı qalar.”

Mənası: “Bu yazını xatirə olaraq yazdım, ancaq mənim xəttim yazmağa belə layiq deyildir.”

Mənası: “Günahkar bir qul olduğum üçün oxuyandan mənə dua etməsini gözləyirəm.”

Səhifənin alt qismində ərəbcə bir misra var.

Mənası: “Mən torpaq olacağam, ancaq yazılarım qalacaq. Ey oxuyan, mənə dua et!”

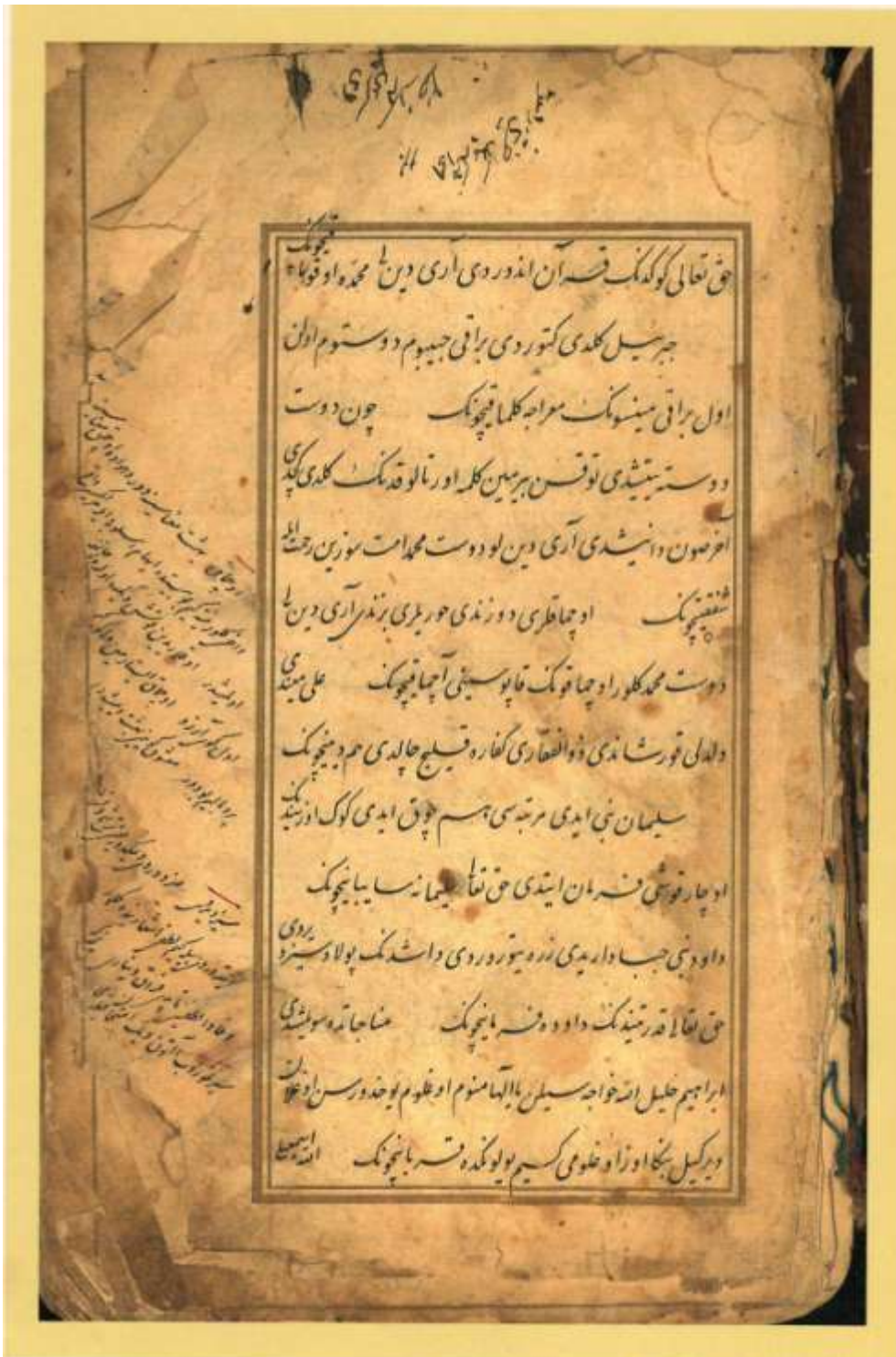
Qeydlərin ramazan ayı və qədir gecəsində qələmə alındığı anlaşılır.

Cildin arxa üzünün iç qismində də bir beyt yazılmışdır.

Mənası: “Evin qapı və divarına məndən heç bir iz qalmayacağını yazdım”.

Bizim işimiz burada başa çatır. “Kitabi-Dədə Qorqud”un üçüncü əlyazması Türk Dünyasına və türkologiyaya xeyirli-uğurlu olsun!

Pr.Dr. Ramiz ƏSKƏR.
Bakı, “Jurnalist evi”,
27 sentyabr 2019-cu il.

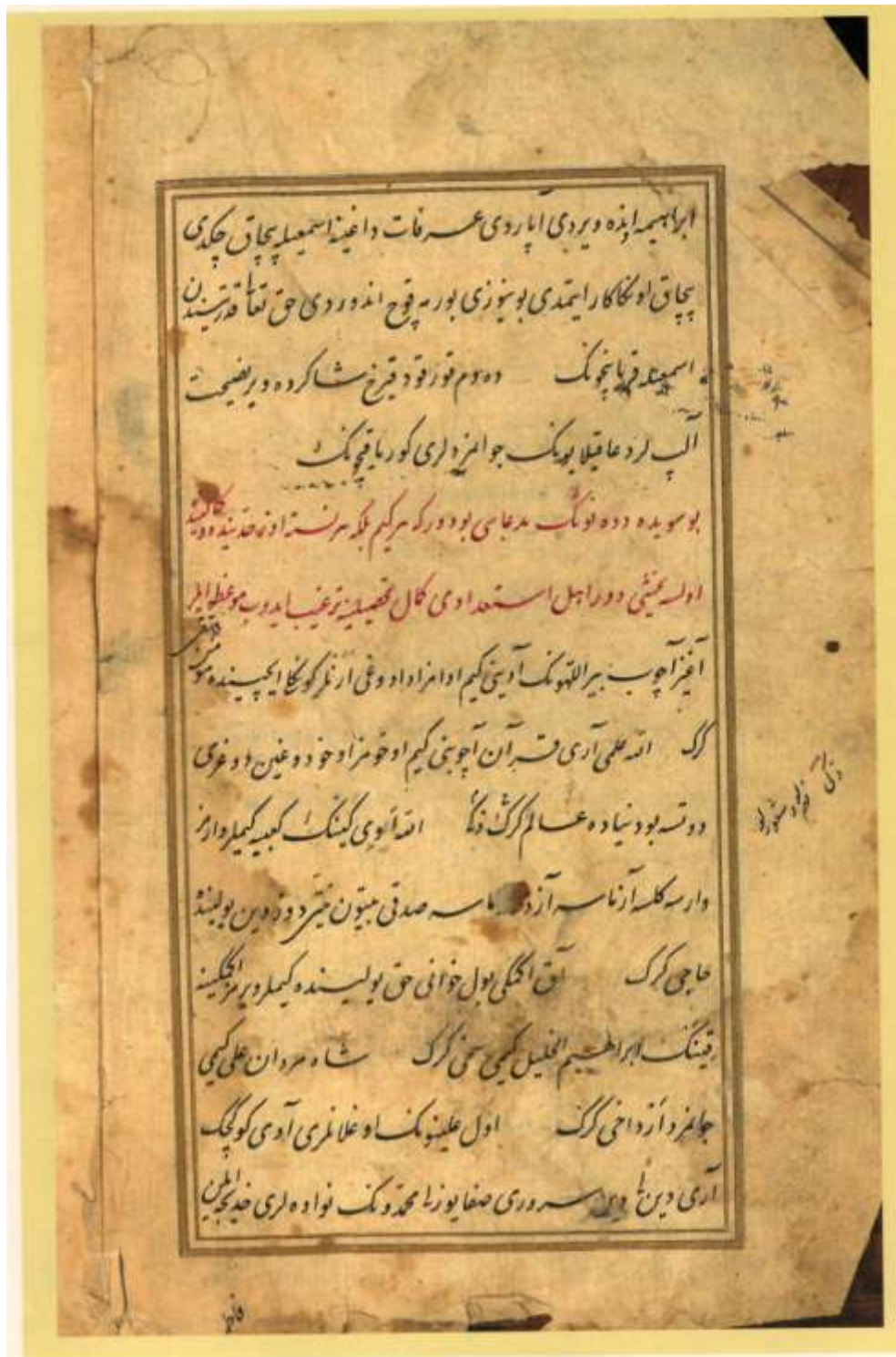

[1b]

Həq Tə'ala gökdəñ Qur'an endürdi arı dinli Mühəmmədə oqumaq için.
Cəbrə'il gəldi gətürdi Buraqı, həbibüm, dostum olan
ol Buraqı minsün me'racə gəlmaq için. Çün dost
dosta yetişdi, toqsan bir miñ kəlmə ortaluqdan gəldi, keçdi.
Axır soñ danışdı arı dinlü dost Mühəmməd ümmət söziñ rəhmət ilə
şəfqət için. Uçmaqları¹ düzəndi, huriləri bəzəndi, arı dinli
dost Mühəmməd gəlür uçmağın qapusunu açmaq için. Əli mindi
Düldüli, qurşandı Zülfüqarı, küffarə qılıc çaldı həm din için.
Süleyman nəbi idi, mərtəbəsi həm çox idi, gök üzindəñ
uçar quşı fərman etdi həq Tə'ala Süleymana sayəban için.
Davud nəbi cübbədar idi, zireh yetürürdi, daşdan polad sızdırdı²
həq Tə'ala qüdrətindəñ Davuda fərman için. Münacatda söyləşdi
İbrahim Xəlilullah xacəsiylən: ya İlahi, mənüm oğlum yoxdur, sən oğlan
vergil baña, öz oğlumı kəsım yoluñda qurban için. Allah İsmə'ili

¹ Behişt mə'nasındadır və havada uçmaq mə'nasına dəxi gəlür, nitə kim bu beytdə ilham üslubi ilə hər ikisi vaqe' olmuşdır: Oqlarıdan quş dək oldum, canğa ol kuy arzu / Uçmaq istərmən, vəli gör kim, pər ü balım budur. Mə'suq qoynı behişt demişdir.

² Sızdırdı: sızdurdı deməkdir, yə'ni tərşih və nəşr etdirdi. Bilə kim Lürfi əş'arında gəlür: Vəfada Lütfi tapdı fəraqi-dınarı / Necə gəh sızgurub altundan imtina qıldı.

[2a]

İbrahimə onda verdi. Apardı Ərəfat dağına, İsmə'ilə pıçaq çəkdi,
pıçaq oña kar etmədi. Buynuzı burma qoç endürdi həq Tə'ala
qüdrətindən

İsmə'ilə qurban üçün. Dədəm Qorqud, qırx şagirdə ver nəsihət:

Alplar! Dua qılayuñ civanmərdləri görmaq üçün.

Bu soyda Dədənin müddəası budur ki, hər kim, bəlkə hər nəstə öz
həddində və kəmalində

olsa yaxşıdır. Əhli-istie'dadı kəmal-təhsilinə tərgib edüb mev'izə eylər.

Ağız açub bir Allahuñ adını kim adamaz, adaduğı ərənlər köñli içində
mö'min həqir

gərək. Allah elmi arı Qur'an açubanı kim oxumaz, oxuduğun doğru dutsa,

bu dünyada alim gərək zəki³ gərək. Allah evi geñ Kə'bəyə kimlər
varmaz,

varsa gəlsə, azmasa azdurmasa, sidqi bitün, niyyəti düz, din yolında

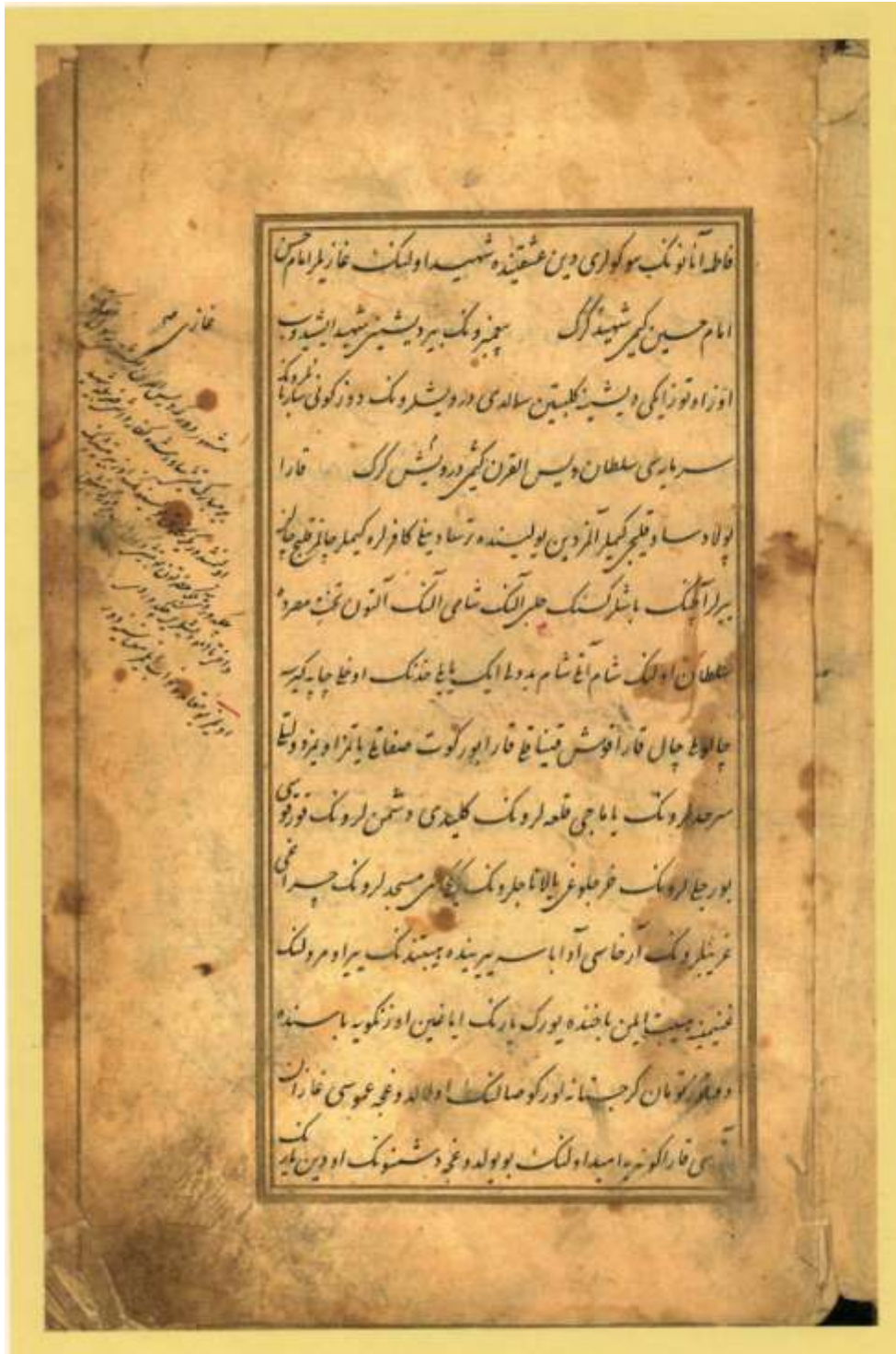
hacı gərək. Aq əkməgi, bol xanı həq yolında kimlər verməz, əkməginə

qıyan İbrahim ül-Xəlil kimi səxi gərək, Şahi-mərdan Əli kimi

civanmərd ər dəxi gərək. Ol Əlinuñ oğlanları, adı gökçək,

arı dinli, din sərvəri, səfa yüzli Mühəmməduñ nəvadələri, Xədicə ilən

³ Zəki: fəhmlü və şüurlu.

[2b]

Fatimə ananın sevgüləri, din eşqində şəhid olan qazilər,⁴ imam Həsən,
imam Hüseyin kimi şəhid gərək. Peyqəmbərin bir dişini şəhid eşidüb,
öz otuz iki dişinə kəlbətin saldı, dərvişlərin düzgünü, sarbanların
sərmayəsi, Sultan Veysəl-Qəran kimi dərviş gərək. Qara
polad sav qılıcı kimlər almaz, din yolunda tərsə dinli kafirlərə kimlər
çalmaz? Qılıc çalan,
yerlər açan, başlar kəsən, Hələbi alan, Şamı alan, altun xətti-Misirdə
sultan olan, Şam atlı, Şam bədövli, ig yaylı, xəndəng oxlu, çapa girsə
çalumlu, çal qaraquş qıynaqlı, qara bürgüt sifətli, yatmaz-uymaz⁵ dövlətli,
sərhədlərin yamacı, qəl'ələrin kilidi, düşmənlərin qorqusu,
borcluların xərcüğü, yalañacların geyəcəgi, məscidlərin çirağı,
ğəriblərin arxası, Adabasa yerində heybətindən yer omrulañ,
qəniminə heybət ilə baxanda yürək yaran, ayağın üzəngüyə basanda
doquz tümən Gürcistana ürkü salan, ulalduqca əmusi Qazan,
atası Qara Günəyə ümid olan, böyüldügcə düşmənin ödin yaran,

⁴ Qazi: məşhurdur ki, Veysəl Qərani eşitmiş, rəsulullahın bir mübarək dişi savaşda küffər daşı zərbiylə şəhid olunmuşdur, məgər yanlıq yolundan öz bir dişini çəkdürdi, yəni bəlkə həzrətin bu dişi degül degüb, bir özge dişin dəxi, ta hamu dişlərin çəkdürdi.

⁵ Uymaz: bu məqamda xəb eyləməz mənasındadır.

[illegible]

سازمان امور مالیاتی و گمرکی

ایں ایچکی م

بازار

فانما هو الذي
هو الذي

المکتاب فی الفقه
فی الفقه و الفقه و الفقه

بسم الله الرحمن الرحيم

مجلس اول

[3a]

qarıduğca qənimə qan qusduran, qalın Oğuzuñ yügrügi, Oğuz

içində yekqələm eşik aqası başı, Qara Budaq kimi qılıcıya pəhləvan,
süfrəsinə

bahadır qazi gərək, say Oğuzuñ vəsfini⁶ kim söyləməz? Çaldı qopuz,

boy boyladı, soy yetürdi, Bayat əri, xeyir yümnlü, xub sağınışı Dədəm
kimi

bilgi gərək. Dədəm der: həq Tə’ala dövlətiylən bilgi versün!

Dədənün bu soyda mətləbi budur ki, hər mümkün möhtacdur ulu ayətində
pəs

insan ki əkməli-mümkinatdur möhtacraqdur. Pəs hər kim dünya və axirət
rəfahıyçün hər

nəyə möhtacdürur, hikməti-baliğa, möhtacdən iləri möhtacuñ ileyhi xəlq
edübdür.

Qarşı yatan qara dağlar, el yaylaqı, ayındırı daşqun sular, yer damarı⁷,

ayət-ayət arı Qur’an, din ərkəçi, aydınlı səkkiz uçmaq⁸

mö’min evi, qara donlu dərvişlər qeyb əri⁹, səfa yüzli Mühəmməd

din sərvəri, altı qardaş bir arada olduğu, arxa

güci, aq saqqallı qocalar, el başaruqı, oba dövləti, aq bürçəkli

kədbanular aşuñ duzi, ev bərəkəti, yeñlə¹⁰ yetmiş oğlan igid, evün

görki, ev güvənci, bir kişiniñ soyında altı yaşar oğlı olsa

⁶ Say Oğuzuñ vəsfini: zahirən sayılan və bəlli Oğuz məqsud ola.

⁷ El içigi.

⁸ Səkkiz uçmaq səkkiz behişt deməkdir.

⁹ Qara donlu dərvişlər: qeyb əri ya qayıb əri dedügdən murad rical ül-qeyb ola ki, nəzərlərdən qayıbdürlər və xəlquñ işi onların dua və istimdadi-himmətiylə bəhrü bərdə surəti-feysəl ola.

¹⁰ Yeñlə və yenləb: yeñi deməkdir, tazə və nev mənasına və kaf kafi-əcəmidür.

یور و اور ناجی کور آیدنی سیل قوتی یورک باغی سیدی
باش رفیری اولد یغیدن بستر ابو چایقوتی ایچوز قوت
یاد کلینی یالقوز لوقی یاز اولمشد وریا آدم بیکلر
انی یالقوز لوقده ده دم ویر قادر الله غلام
جانو کمری

یلا یوب کون دو غرب جهان شغلر یاضیب
دوغن بدرلی آمی وونین بالغیرد یاراقوقی باش آفاجو
برجیند دوغن قونز یانی برکجه سرب اچوروم قاراداغ
بردنک قانقز آل قبانلک الچیننده قاپلان سپر
آران سازونک کورمیشه نونک کولربند اصلان انکور
آغایر لور و سینه بوری سینیر قازاق طبر
سکیر دور میدانیب نده تور اکھنور دو مان چوکر
قاپانلر چکیل بولاکیر بولر بوکر آغایر منشور

اور پنج خانہ کو کتب خانہ
مفت سنبھالو

تاریخ

بالغیر بحر ایشیاد
دو تن از کج دوش

و ان فنيشده عذر كنن
مگر انا را به فانيان رسانيدند
اگر ديدن كور

سینا ایلم

فایان
الکلیه
الکلیه

[3b]

yurd ornacı¹¹, göz aydını, bel qüvvəti, yürək yağı, yeddi

yaşar qızı olsa yağdan betər, ev çapqunı, ev pozqunı,

yad gəlini, yalquzluq yavuz işdür, ya adəm, bilgil

anı, yalquzluqda Dədəm der: qadir Allah saxlasun

canuñuzı!

Yalabıyub¹² gün doğarsa cahan şö'lələr yaxınıb¹³

doğan bədirli ay, dünin balğır¹⁴ yapraqcuqı yaş aqacuñ

burcına doğan¹⁵ qonar, yanı bərkə, sarp uçurum qara dağlar

yerdən qalxar, al qayanuñ yalçınında qaplan sıçrar,

aran¹⁶ sazuñ, gür¹⁷ meşənüñ kollarında aslan əñirür¹⁸,

ağayıllar¹⁹ yörüsində²⁰ börü²¹ sinsir²², qazaquclar

səgirdürsə meydanında toz əglənür, duman çökər,

qaytabanlar²³ çəkilsə, yola girsə, yollar bükər²⁴, ağayıllar mələşürsə

¹¹ Ornac: zhirən gök və yer ornaşı mə'nasında ola.

¹² Yalabıyub: yə'ni parıldayıb.

¹³ Yaxınıb: yə'ni yanıb.

¹⁴ Balğır: yə'ni işıqlıdır.

¹⁵ Doğan: yə'ni ötləgi quşdur.

¹⁶ Aran: qışlaq, qamış çəkən.

¹⁷ Gür: imaləylə qalın (gur) mə'nasındadır.

¹⁸ Əñirür: yə'ni nərildər.

¹⁹ Ağayıl: qoyın.

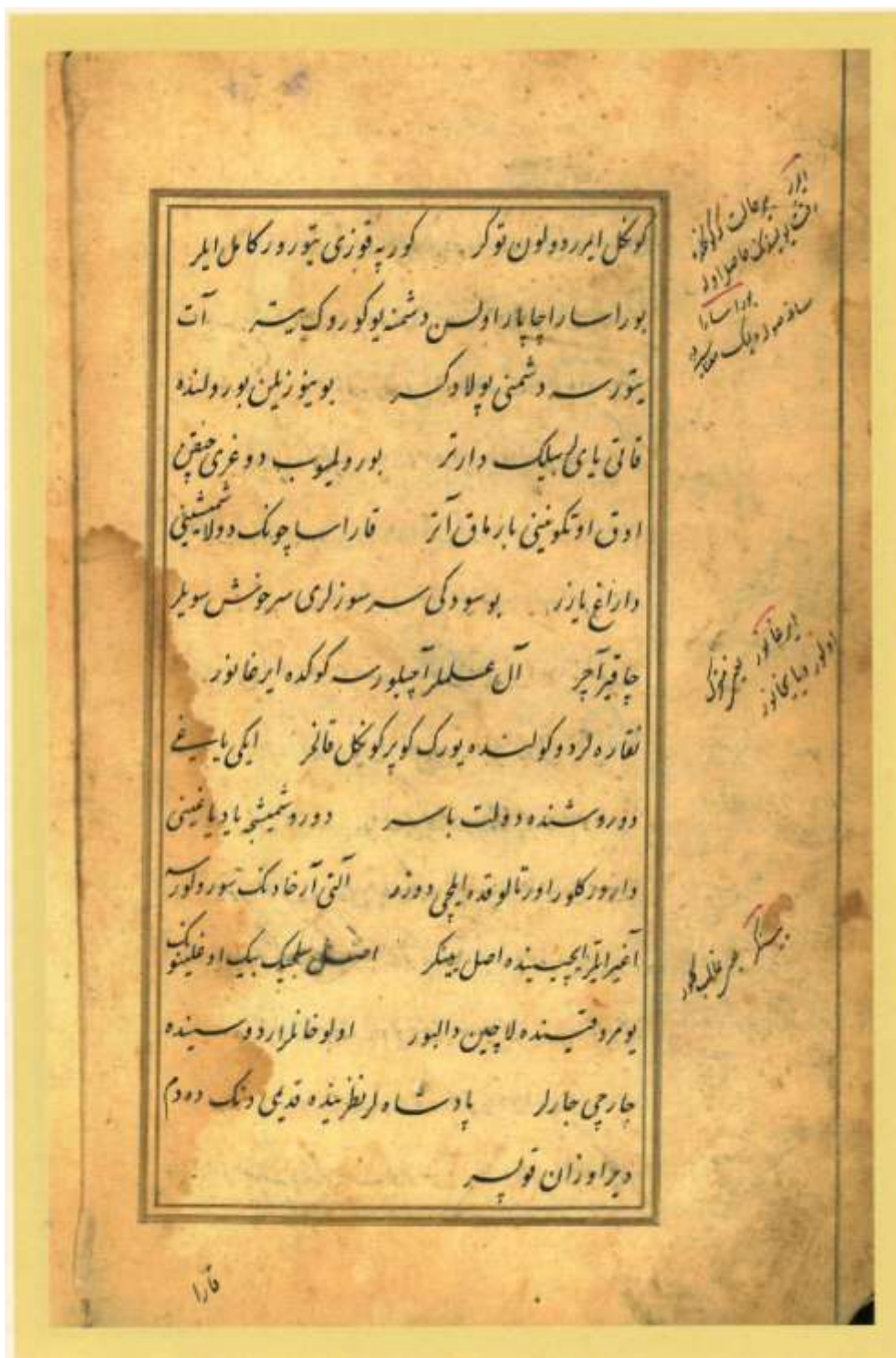
²⁰ Yörüsində: yə'ni çevrəsi.

²¹ Börü: qurd mə'nasına.

²² Sinsir: yə'ni səs eylər.

²³ Qaytaban: dəvə deməkdir, şütür mə'nasına.

²⁴ Bükər: yə'ni yolu təyy eylər.

[4a]

köñül imrər²⁵, dölün tökər, körpə quzi yetürür, kamil eylər.
Bura-sara²⁶ çapar olsan, düşməne yügürük yetər, at
yetürsə, düşməni polad kəsər, buynuz ilən burulanda
qatı yaylar bilək dartar, burulmayub doğru çıxan
oq ötkünini barmaq atar, qara saçuñ dolaşmışını
darağ yazar, busudakı sir sözləri sərxoş söylər,
çaqır açar, al ələmlər açılursa gökdə ırğanur²⁷,
nəqqarələr döğüləndə yürək köpər, köñül qalxar, iki yağı
dürüşəndə dövlət basar, dürüşmişə yad yağını
varur gəlür, ortaluqda elçi düzər, altı arxadan sorulursa
ağır ellər içində əsil yeñər²⁸, əsil Səlcik bəg oğlunuñ
yumruqında laçın dalbur, ulu xanlar ordusunda
carçı carlar, padşahlar nəzərində qədimidən Dədəm
der: ozan qopar.

²⁵ İmrər : bir halət, könüldə rıqqət yolından hasil ola.

²⁶ Bura-sara: saga-sola demək mə'nasındadır.

²⁷ ırğanur: yə'ni mütəhərrik olur və yayxanur.

²⁸ Yeñər: yə'ni qalib gəlür.

قال بل لست اوجع الله بسم ابنه كولاك

قارابولوت اوج ایلدیریم اینسه کولدنک قاراپولاد و ساجا
 دلاشه میشنده اکلنورمی اکلنفاق یوق اغزی بورلی
 دست و کیری و کولیده و رقاقا قار اؤرن تور ساقینه آغو
 و امرنه و بنجورمی و بنجیناق یوق قارامیشنی
 بوسوب یار فیصل قاقانی قایا تانوک قوبازده اول اوزینه
 باد اودورمی باد اوداق یوق سر قانانی بیر اار شون ایلدیر
 شناسی مش قار کولک یار نیدنک بیر یوزنه کولک ااری چنا
 یوزنه کوز کردورس قالموب او چک قوش اصلین توغوت
 آله قیاقینک اوجینه قان چلیقه توچ قیقینک اوجینه
 توک توندوتسه و می شد نک سوک نوم یورکی هم چیلنه قانانا
 آلا قساقانه اول اوزینی شاقیده و می شاقیده ماق یوق
 آلتیش اار شون آل قیاده بیر سیه لنور آلا قالمان اوج
 قترک ایلن قیزیل کیسکی مارینده آله انچه بلیک و و توئی

[4b]

Qara bulut, üç ıldırım insə gökdəñ, qara polad sayxan
daşa yetişəndə əglənürmi? Əglənmaq yoq. Ağzı-burnı
dəs-dəgirmi dəgülmidür, qapqara əvrən²⁹ qursaqına ağu
damırinsa dıncıxurmi? Dıncıxmaq³⁰ yoq. Qara meşəni
busub yatar fil qağanı³¹, qaytaban³² quba nəərə, ol özini
badadurmi? Badadmaq³³ yoq. Hər qanatı birər arşun dəgülmidür
şahi-şunqar? Gök yüzindəñ yer yüzinə kölgə salsa, arı cahan
yüzinə göz gəzdürsə, qalxub uçan quş əslini toxunub
alsa, qıynağını ucında qan çilətsə, tumçuğunu ucında
tük tozutsa, döşdəñ söksə tom yürəgi, yem yemlənsə, qanatı
ala saqsaqana ol özini şaqıdurmi? Şaqıdmaq³⁴ yoq.
Altmış arşun al qayada yer yerlənür ala qaplan, uca yerdə
qır təkə ilən qızıl geyigi marıxda³⁵ alsa, incə beldən dutubanı

²⁹ Əvrən: yə'ni əjdəha.

³⁰ Dıncıxmaq: bir ət ki fasid olmuş ola, derlər dıncıxubdur.

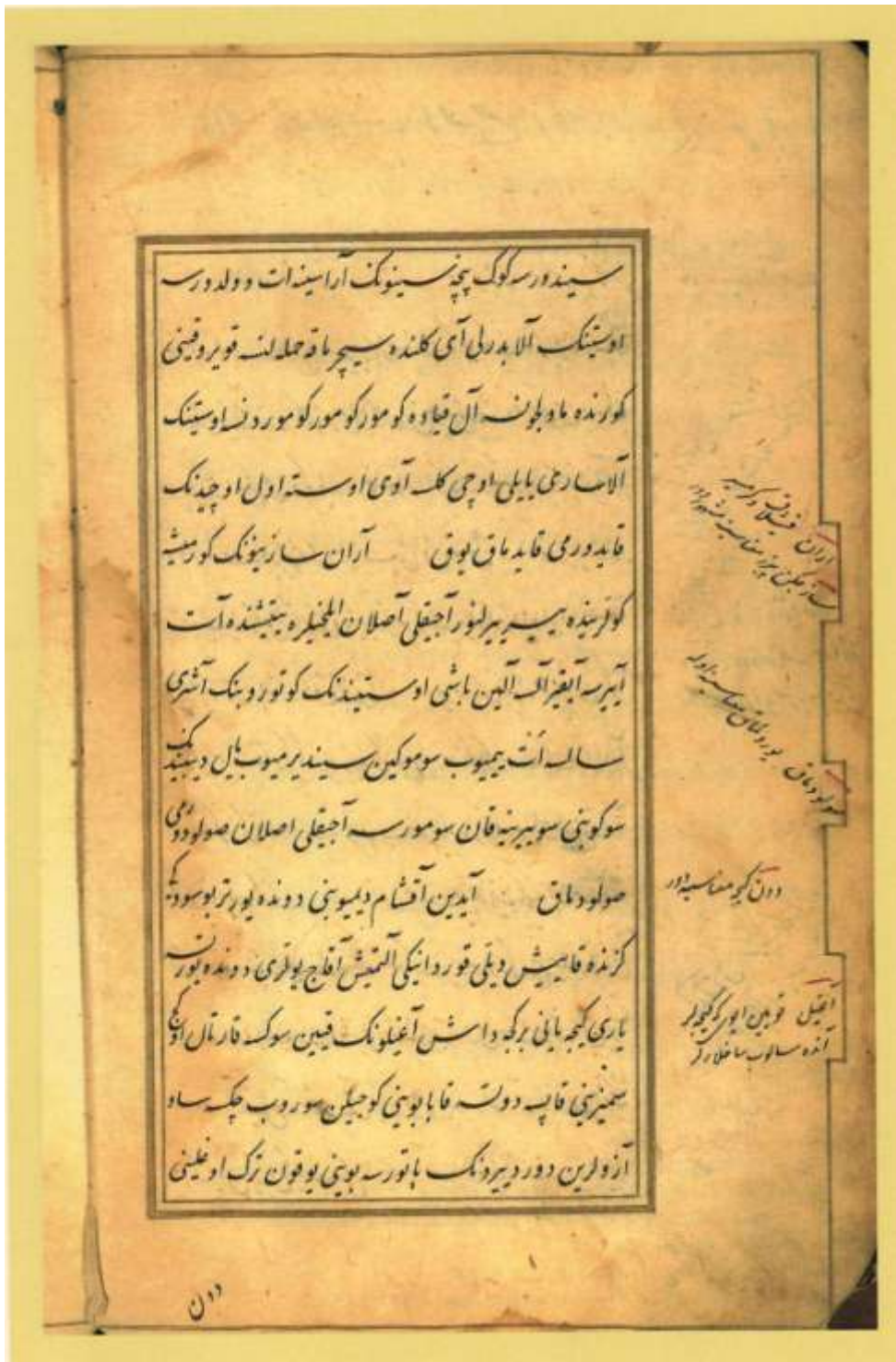
³¹ Qaqan: zahirən qaan və xaqan deməkdir, padşah mə'nasına.

³² Qaytaban: dəvə mə'nasınadır.

³³ Badadmaq: məğlub olmaq və basınmaq mə'nasına.

³⁴ Saqıtmaq: bir kimsədən baş əymək və məğlub olmaq mə'nasına ola.

³⁵ Marıx: pusqu və kəmin mə'nasına ola.

[5a]

sındursa, gök pənçəsinüñ arasına ət doldursa,
üstüñ ala bədirli ay gələndə sıçramaqa həmlələnsə, quyruqını
görəndə mavulcunsa, al qayada gümür-gümür gümürdənsə, üstüñ
ala sarı yaylı avçı gəlsə, avı üstə ol avçıdan
qayıdurmu? Qayıdmaq yoq. Aran³⁶ sazınuñ³⁷ gür meşə
kollarında yer yerlənür acıqlı aslan, ilxılara yetişəndə at
ayırsa, ayqır alsa, alın başı üstindəñ götürübəñ aşrı
salsa, ət yeməyüb, sümügin sındırmayub yal dibindəñ
sökübəni su yerinə qan sümürsə, acıqlı aslan soludurmu?³⁸
Soludmaq [yoq]. Aydın aqşam deməyübəni dündə³⁹ yortar, busudakı
gəzəndə qayış dilli qurd ənigi, altmış aqac yolları dündə yortsa,
yarı gecə, yanı bərkə daş ağılınuñ⁴⁰ qıyın söksə, qartal ögəc
səmizini qapsa, dutsa qaba boynı, gücilən sürüb çəksə, sav
azularıñ dörd yerdəñ batarsa, Boynı yoqun Türk oğlını

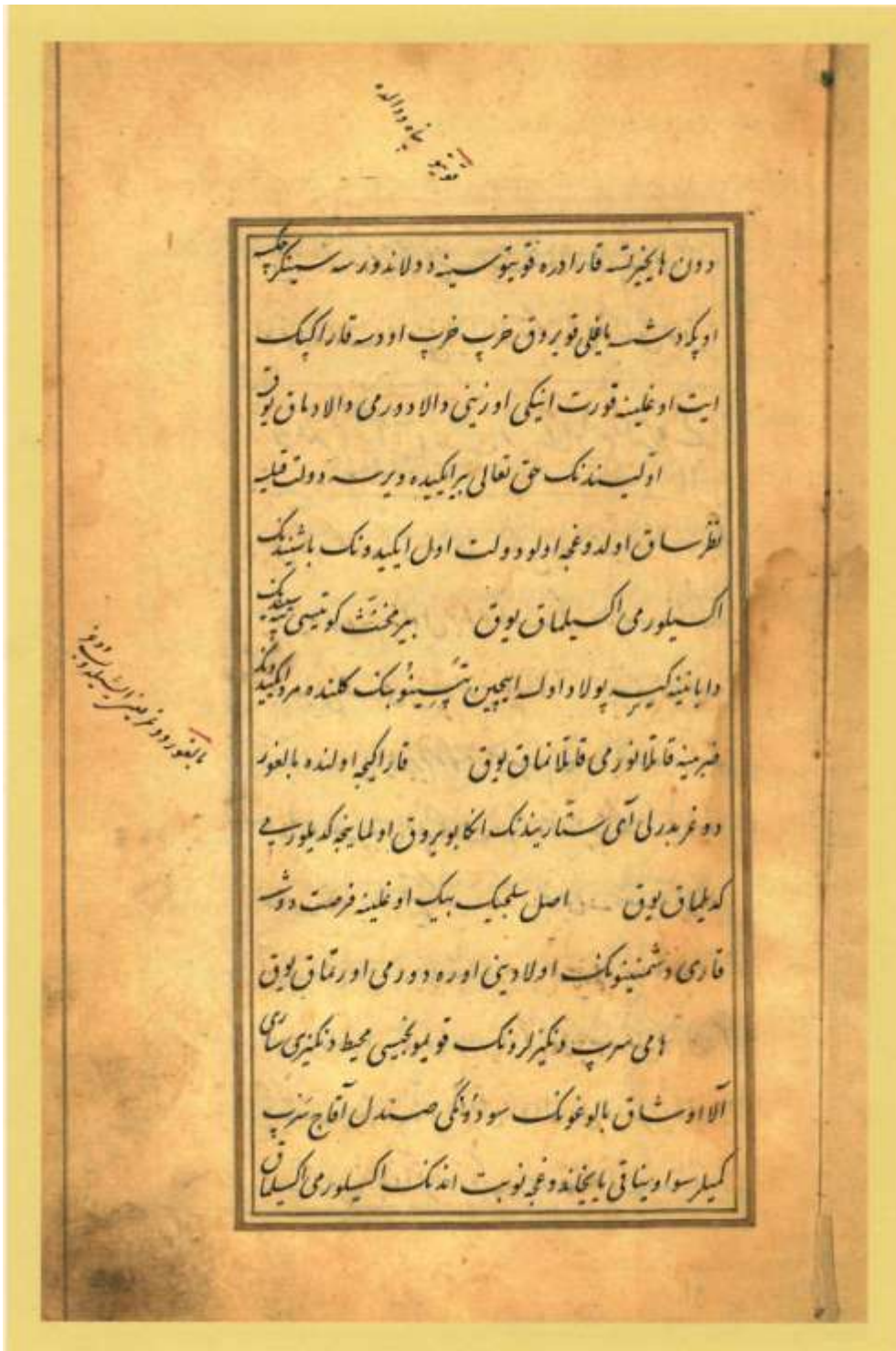
³⁶ Aran: qışlaq və gərmsir.

³⁷ Saz çəkən: pəriz mə'nasına məşhurdur.

³⁸ Soludmaq: yorulmaq mə'nasına ola.

³⁹ Dün: gecə mə'nasına ola.

⁴⁰ Ağıl: qoyun evi ki gecələr anda salub saxlarlar.

[5b]

dün hayxırlatsa, qara dərə quytusına⁴¹ dolandursa, siñir çəksə,
öpkə deşsə, yağlı quyruq xarp-xarp udsa, qara köpək
it oğlına qurd ənigi özini daladurmu? Daladmaq yoq.
Əvvəlindəñ həq Tə’ala bir igidə versə dövlət, qılsa
nəzər, saq olduqca ulu dövlət ol igidüñ başındañ
əksilürmi? Əksilmaq yoq. Bir müxənnəs kötüsü təpəsindən
dabanına geysə, polad olsa, için, təpinübəñ gələndə, mərd igidüñ
zərbinə qatlanurmu? Qatlanmaq yoq. Qara gecə olanda balğur⁴²
doğar bədirli ay, səttarından aña buyruq olmayınca gedilürmi?
Gedilmaq yoq. Əsil Səlcik bəg oğlına fürsət düşsə,
qarı düşməninüñ övladını ürədürmi? Ürətmaq yoq.
Həmi sarp dənizlərüñ quymuncısı mühit dənizi, sarı
ala uşaq baluğuñ su dönəgi, səndəl aqac sarp
gəmilər su oynaqı, yayxandugca növbət andañ əksilürmi? Əksilmaq

⁴¹ Qyutu: pənah və dalda.

⁴² Balğur doğar: yə’ni işıldayub doğar.

یوق سوی چکونی سولیشدی دە دم قورقود قایلین
او غوزونک و صفینی دیر اوله نوکونرمی توکمان یوق

بەدەم کتەب تەزکمان لکە
۱۳۴

ییل چکونک کتورنده کلنده ییلکین بولوت بیرە یوروب
یاغنه یاغوز مە اول بولونک کور و لدر بوب شامکین
اسپینی کلە و غی نیلار ار نیلار یار ییدی لردنک
ایر یلیدور اوج الیدیریم کوکونی سیدی قدونک بیر آلتین
الیشمە سیدی ییلدنک صونکره قارا بیرونک یوزینده
قاپلیسە قارا پولاد قلیچونک آغزینە قویولسە سیدیلر دنک
ایر یلید و قی اوج الیدیریم نیلار ار نیلار یار بیر دنک کوک
او جالو بدور یانی قارلی الوان اوتلی کوک سینی کوزل داغیر
چیقوب چیقوب آغیر آلر آل اردو لر اول داغیری مالیم
کوسینده بدو آتلا اوروک اوستە اوتلە سیز قوسینده

[6a]

yoq. Soy çəkübəni söyləşdi Dədəm Qorqud, Qalın

Oğuzun vəsfini deyər olsa tükənürmi? Tükənmaq yoq⁴³.

Yel çəkübən gətürəndə gələndə yelkən bulut, yerə yetürüb
yağmasa, yağdurmasa, ol bulutuñ guruldayub şaqıldayub
əsibəni gəlduği nəyə yarar, nəyə yarar? Yeddilərdən
ayrılıbdur üç ıldırım, dəgübəni yeddi qəduñ yer altına
işləməsə, yeddi yıldañ soñra qara yerüñ yüzində
tapılmasa, qara polad qılıcuñ ağzına qoyulmasa, yeddilərdən
ayrıldıuğı üç ıldırım nəyə yarar, nəyə yarar? Yerdəñ gögə
ucalubdur yanı qarlı, əlvən otli, gök sünbüllü gözəl dağlar,
çıqub-çıqub ağır ellər, al ordular, ol dağları yaylamasa,
səkisində bədöv atlar örük üstə otlamasa, sırtlarında

⁴³ Cildi-düyyumi-kitabi-türkmən lisani 1347 (bu sətir karandaşla yazılmışdır – red.)

قیزیل کیسک قیرکە سچر شە چشە سبنوگ اوتشند
الاسیان چاتیلە چاروخلر چایلە قیزیل ککر پیل
یانجیل آلد لوتوکول صراحیلدوزولم لعلی چاقیر سوزولم
کورپه قوزیلر چورولم آواتندک دادلوکبا بلر یورولم
او چاقه دنک بیکزاده لراچوب ایچوب یوز مسه بر دنک کوک
او جالده قی یانی قارلی الوان اوتلی کوک سنبلی کوزل
داغزنی یارار نی یارار بیر آرخاسین کرتوب آخا
داشقون چایلر اکلم بره میشند اکیل دوزجه بره میشند
دوزلم ایاغینده آغین آراپا قیزیل بوغدا دین
کلیدی اکیل بیر آرخاسین کرتوب آخا داشقون
چایلر نی یارار نی یارار آلین باش کو تورنده تاغلا
آرونک کورکی کونی کل دی دوشه آلتی برلی کور
شیر دنک آلتینده بخندورم آلین باش کو تورنده
تاغلا نی یارار نی یارار بگی قنیه دمور دوزلر کوک

[6b]

qızıl geyik, qır təkə sıçraşmasa, çeşməsinün üstində
ala sayban çatılmasa, çar hovuzlar çapılmasa, qızıl güllər səpilməsə,
yañıl almalar tökülməsə, sürahilər düzülməsə, lə'li-çaqır süzülməsə,
körpə quzılar çevrilməsə, av ətindən dadlu kəbablar buyrulmasa,
o çaqırdañ begzadələr içüb-içüb yetürməyə, yerdən gögə
ucalduqı yanı qarlı, əlvan otlı, gök sünbüllü gözəl
dağlar nəyə yarar, nəyə yarar? Yer arxasın kərtüb axar
daşqun çaylar əglim yerə yetişəndə əgilməsə, düzcə yerə yetişəndə
düzəlməsə, ayağında ağın arpa, qızıl buğdadın
kilidi əkilməsə, yer arxasın kərtüb axar daşqun
çaylar nəyə yarar, nəyə yarar? Alın başa götürəndə tavulğalar
ərün görki, günü gəlsə, dəmi düşsə, altı pərli gür
şəşpərün altında yıxdurmasa, alın başa götürəndə
tavulğalar nəyə yarar, nəyə yarar? Yeni qısqa dəmür donlar, ər köynəgi,

کونی کلە دمی دوشە چالیشندە والاشندە بیک
یخەژنک سوکە ورمە بیک قیستە دمورد و نەرنیە یارارنیە یار
بوینۆز بیلن بورد و لسنە ساری یایلر آرتقوتی بیک
کوچی کونی کلە دمی دوشە آن بیکلە کنگ و الیدە بوشە
شەربان آردا کو تۆرندە ساری یایلر نیە یارارنیە یارار
ساق آراسا یرندە سکس او قلە یانی الچیر کونی کلە دمی
دوشە یرمە و ایکید الچیلو قە کو ندر مە دشمنی بولوک
بولوک کوزا و کیندنگ داعیمتە ساق آراسا یرندە
سکس او قلە نیە یارارنیە یارار قاراپولاد
قلجەر آرتقوتی کونی کلە دمی دوشە کیکلیجە باشری
اندە رەسە لچا قیندە آجە قاندر و ندر مە صول یانیە باغلیتیک
کز و ردوقی قاراپولاد ساق و قلجەر نیە یارارنیە یارار
آلابید اقلو سورجید الرار بوینۆزی کونی کلە دمی
دوشە غنمی الوب بولوکب آت بیلندنگ یر یورنیە

[7a]

güni gəlsə dəmi düşsə, çalışanda-dalaşanda yeñ
yaxadan sökdürməsə, yeñi qısqa dəmür donlar nəyə yarar, nəyə yarar?
Buynuz ilən burulanda sarı yaylar ər quvvəti, bilək
güci, güni gəlsə dəmi düşsə, aq biləkdə, geñ dalıda yumşanmasa,
Qurban ara götürəndə sarı yaylar nəyə yarar, nəyə yarar?
Sadaq arasa yerində səksən oqlar yağı elçisi, güni gəlsə dəmi
düşsə, bir mərəd igid elçilüqa göndərməsə, düşməninini bölük-
bölük göz önindəñ dağıtmasa, sadaq arasa yerində
səksən oqlar nəyə yarar, nəyə yarar? Qara polad sav
qılıclar ər azusu, güni gəlsə dəmi düşsə, kəmiklicə başları
endirməsə, balçaqında alca qanlar dondurmasa, sol yanına bağlayubañ
gəzdürduqı qara polad sav qılıclar nəyə yarar, nəyə yarar?
Ala baydaqlu sur cidalar, ər boynuzu, güni gəlsə dəmi
düşsə, qənimi ilüb-büküb at belindəñ yer yüzinə

دو شورمه ایو یاسینده سونک کیس سوکند و غمی آلا بید لغو
سور حیدر رنید یارار نیه یارار آلتی پرلی کور ششپر
آز پوروقی کونی کله دمی دوش قان یاروب قان
بور کومب یولوق آلتی سخلادوقی آلتی پرلی کور ششپر
نیه یارار نیه یارار ایکیپ آلا قانی لمر آرتویتیسی کونا
کله دمی دوش قاراباشی والد اسینده سا خلاسه
ایکیپ آلا قانی لمر نیه یارار نیه یارار بیکیپ ایکیپ آلا
او کوننده ستم ستم دینده داوی ایکیپ ایکی قوشون بیزیر
قاریشنده جراسیندا آتینده آفاسینونک او کجه آتینه
کیک باشلردیری دوستاقلر نظرینه کتورمه نیه یارار نیه یارار
آر پادیروب ساغلینده بدو آتله آلا قانی کونی کله
دمی دوش آرخوداغلانک آرخوداغلانک سبچر تاجی کونک
قان ترله باتورمه آر پادیروب ساغلینده بدو آتله نیه یارار
نیه یارار ده دم سولی آت او زانلار شاد و لوست

ار قوشون بیزیر

[7b]

düşürməyə, ev yanında sevəni kimi sögündüğü ala baydaqlu
sur cidalar nəyə yarar, nəyə yarar? Altı pərli gür şeşpərlər
ər yumruqı, günü gəlsə, dəmi düşsə, qabaq yarub qan
bürkütməyə, yoluq alta saxladuqi altı pərli gür şeşpər[lər]
nəyə yarar, nəyə yarar? İpək ala qalxanlar ər quytusu⁴⁴, günü
gəlsə dəmi düşsə, qara başı daldasında saxlamasa,
ipək ala qalxanlar nəyə yarar, nəyə yarar? Yemək-ichmək arasında
ögünəndə, mənəm-mənəm deyəndə davlı igid, iki qoşun bir-birinə
qarışanda, cırasınlar əlləşəndə, aqasınıñ öñicə axtarma atlar,
kəsik başlar, diri dustaqlar nəzərinə gətürməyə məyə yarar, nəyə yarar?
Arpa verüb saxlayanda bədöv atlar ər qanatı, günü gəlsə,
dəmi düşsə, arxu dağdan arxu dağa sıçratmasa, acı köpük
qan tərlərə baturmasa, arpa verüb saxlayanda bədöv atlar nəyə yarar,
nəyə yarar? Dədəm soyı alp ozanlar ər şadluqı,

⁴⁴ Ər quytusu: yəni daldaluqı və pənəhi.

مرد ایکید و نک تهریجینی قوج ایکید سولیک قوله قوپوز کونور
حمال گیمی کرده کی نید یارلیند یارار

قیزلید قیزلید سیل اویند سورس بولوت یاغش یاغش
دایشت چایردول کولر کوله او تورنگ قوبا قازونک
کونی دوغر کونی دوغر قاقیلد شت قوقلد شت یاکیل
اروک قوبا قازونک اوچه شانی شفقار یاوریسینک
قونامسی آلتین طلبل بازی دو کولد الدنک چقیر قارابولوت
آلتیند اوزین چکیر قارابولوت آلتیند نک قیزلیوب ایند
خلقه کولر قیبینه تالان سالد قازیلن اردک قوشونک شاق
آلد کولک پنه نونک بر سینه باسوب قوننه قوچوقینونک اوچید
نونک نوزانته قینا قینونک اوچینده فان چیلانته قوبادوش
سوکوبی قوم یورکی جم بیلن آوی اوست شانی شفقار یاوریسینک
کونی دوغر کونی دوغر ساری قیاسالغونینده بیر سیرینونک

[8a]

mərd igidüñ tə’rifini qoç igidə söyləməsə, qola qopuz götürdügi,
hammal kimi gəzdürdügi nəyə yarar, nəyə yarar?

Qıjıldasa-qıjıldasa yel oynasa, sürsə bulut, yağsa yağmur,
daşsa çaylar, dolsa göllər, göldə oturan quba qazuñ
güni doğar, güni doğar. Qaqqıldaşsa-quqquldaşsa yañıl ördək,
quba qaz göldən uçsa, şahi-şuñqar yavrısınuñ
tomaqası alınsa, təbli-bazi döğülsə, əldən çıqsa, qara bulut
altına özin çəksə, qara bulut altından qıjlayub ensə,
həlqə göllər qıyısına talan salsa, qaz ilən ördək quşuñ şaqıb
alsa, gök tərənüñ bərəsinə basub qonsa, tumçuqınuñ ucında
tük tozutsa, qıynaqınuñ ucında qan çilətsə, quba döşdən
sökübəni tom yürəgi yem yemlənsə, avı üstə şahi-şuñqar yavrısınuñ
güni doğar, güni doğar. Sarı qaya salxumında yer yerlənür,

الابولوت اوستنده کومور کومور کومور دینور اوزینک
اوجا آشی کورنده سیچر ماقه حملدنور ساری یایی اوجی
کورنده عسکیم اولوب قارشیشور قوروقینونک اوجین
کورنده سیزگنور قیزیل کیمیک قیرکند مارینده آلور کوک
چخه سینونک اپچی آرات دولدورور آلا قاپلان مایورینک
آوی اوسته کونی دوغور کونی دوغور آجیقلی اصلان
یاور یسی کورمیش نونک کولینده بیر برلنور دوتک ایلمی ره
یتیشده سالا اور رات آیرور ایقیر دوزالین تابشونک
کوتورور آشری صالور بوسین بوزین سوکوبنی سوبیرینه قان سوز
بازولری اوستینده اوج چوکورور آجیقلی اصلان مایور
آت آتده کونی دوغور کونی دوغور قوراقوسنی کجه
اولنده قان قور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
التمیش آفاج بولی بیر کجه ده دابان چار قار بیری و بروب
قارده یاز قاپوسی برک داشش آغیلونک قین سوکر قار

[8b]

ala bulut ötəndə gümür gümür gümürdənür, özindəñ
uca ay görəndə sıçramaqa həmlələnür, sarı yaylı avçı
görəndə qənim olub qarşılaşur, quyuqunuñ ucın
görəndə sezirgənür, qızıl geyik, qır təkəni marıxda alur, gök
pənçəsinüñ içi ara ət doldurur, ala qaplan yavrisunuñ
avı üstə günü doğar, günü doğar. Acıqlı aslan
yavrisı gur meşənuñ kolunda yer yerlənür, dünək ılxılara
yetişəndə salla urar, at ayırur, ayqır dutar, alın başdañ
götürür, aşrı salur, boynuñ budıñ sökübəni, su yerinə qan sümürür,
bazûları üstində üç högürür, acıqlı aslan yavrisınuñ at
ətində günü doğar, günü doğar. Qaranqusi gecə
olanda qalxar, qopar, köñülcügi olanda qarıncugı ac olanda,
altmış aqac yolu bir gecədə daban çalar, qarılarını verübəni
qarda yatar, qapusı bərk daş ağıluñ qıyıñ sökər, qartal

اوچ سیمزنی قارپوب دو تر بوسنی یوقون ترک او غلینی دون
ایچیز دور قارا کیک ایت او غلینه غوغا سالور قارادره
قویونوسینه والدا نور او زین سالور سیکر چکر او پکر دشر
قالمو قویرون باغیر او پکر چالوب او تر بوسد کی جانور لر پهلوان
قورت اینکینونک قارا کیکه ایچینده کونی دو غر کونی
دوغر هر که لیوب کیدر یکن کنگ یارینونک اورنایند
بوزجه یوشان دیندنک سچر قانی دوستان دو
دوزه ایا غلری خینالی قوللا غلری پرچلی قیرپوب یوکورو
الوار تازی ایت او غلینونک مر سچکی چکینده قویه قویب
اولسند دولاچ بر لره کورنده دو کوب یچوب آویرن
قیرپوب یوکورو رالوار تازی ایت او غلینونک اول محله
کونی دو غر کونی دو غر کو کسی کوزل قاراداغدنک ایغاف
اولس بار کیدر آلمر یورولوبنک یولده قاله ایلده نجب
آلمر و نک قیسه بلی دار آرخالی دگیر سچر غلری سویلی بلی

[9a]

ögəc səmizini qarpub dutar, boyni yoqun Türk oğlını dün
hayxırdur, qara köpək it oğlına gövğa salur, qara dərə quytusına
daldalanur, özin salur, siñir çəkər, öpkə deşər,
qanlı quyruq, bağır-öpkə çalub utar, busudakı canvərlər pəhləvanı
qurt əniginün qara gecə içində günü doğar, günü
doğar. Cərgələyüb gedər ikən geñ yazınıñ ortasından,
bozca yovşan dibindən sıçrasa qalxsə dovşan, düşsə
düzə, ayaqları xınalı, qulaqları pərçəmli, qırpub yügürür
alvar tazı, it oğlunuñ mərəscügi çəkiləndə, quyma-quyma
olanda, dolamaca yerlərə gətürəndə, dögüb yıxub avıñ alsa,
qırpub yügürür alvar tazı, it oğlunuñ ol məhəldə
günü doğar, günü doğar. Gögsi gözəl qara dağdan ilğar
olsa, bargır atlar yoruluban yolda qalsa, eylə dəmdə necə
atlarıñ, qısqa belli, dar arxalı, dəgirmicə sağrılı, soyi bəlli,

۱۱
قیز بو رچکی آله کوزلی کنگ کوکسلی کنگ سانی قولاغینه
دو بدولی بدولرونک ایلد کونده کونی دوغر کونی دوغر
آشنگ یرده ایکی قوشون بیر یرینه قارش کله ایکی جانب
نقاره لردو کولس کرنا بلر بوزلش قیناش قیناش قارا
بیرونک اوزرینده ساواش دوشه اول ساواشه
ساری یایلر چکیلنده قیضا آیریلیه صهار او قلعه ارقادان
سور جید الر سوسولنده حبیب بیر کچه قارا پولاد ساقلیج
چالیننده قان شورسه قوج آلبینلی ایکی لره قول بود اول
یرده دوشه ایلد دده کوزلی قانی دوردونلی اولو میسنگ
قورخرمدا یکید دنگ کونی دوغر کونی دوغر کونونک
دوغونک ایشونک اوشونک بیر اللهنگ کچک کونک
کچو بدور کلنگ کونونک ده دم دیر خیره دوشونک

[9b]

qız bürçəkli, alma gözli, geñ gögüsli, geñ satanlı, qulanına
dob doli bədövlərün eylə gündə günü doğar, günü doğar.
Aşan yerdə iki qoşun bir-birinə qarşı gəlsə, iki canıbdən
nəqqarələr döğülsə, kərənaylar bozlansa, qıynaşsa-qıynaşsa qara
yerün üzərində savaş düşsə, ol savaşda
sarı yaylar çəkildə qəbzə ayrılsa, suhar oqlara ər qadansa,
sür cidalar süsüləndə cibir geçsə, qara polad sav qılıclar
çalınanda qan şorlasa, qoç alınlı igidlər qol-bud olsa,
yerə düşsə, eylə dəmdə gözi qanlı, dəmür donlı, ölümindəñ
qorxmaz mərd igidün günü doğar, günü doğar. Günüñ doğsuñ,
işün onsuñ bir Allahdan, keçən günüñ
geçübdür, gələn günüñ, Dədəm der: xeyrə dönsün!

شکو جیدا

سیرچک سیرچک کیدک بیرده مرد ایکسیده بیرگون اولور یاغی دایر
سرب شکو لری یاوزی دالا شوقده کوکس دل
آق تیزی قاتی یا یلری یاوزی چکیچک بلیک او مرر اوج ییگی
صهار او قلی یاوزی غینده دیکچک یورک یاررقان یورکودور اوردور
قاراپولاد و قلیچک یاوزی چاییچاق باش اوکودور
سوکسون لور آلا قاتی ن یاوزی قوتیولتک قوتیولتک
اری ساخلر شاه شقار یاوزی قاناتینک
اوج ییگی ییشیدین آلا بولوت آلتین اوزین چکری اغیشی
اوستنه کون و دغور دور آری جهان یوزینه کوزکوز دور با
باخر اوج کوک یوزینه نک یوزینه قیرکیوب کلور بر یولوب
چای قوشینه طوفان سالور بری جوکین آلبانی کوک تپنک
اوستینه باسر قوز قوشینه قوشینه اوجینه قان چیلر
توچو قوشینه اوجینه توک توزا دور قاپا دوستک سوکونی
توم یورکی یم بیلنور آج قسرجای یاوزی طبل بازی

[10a]

Sarpca-sarpca gedən yerdə mərd igidə bir gün olur yağı darar,
sarp süngülər⁴⁵ yavuzı, dalaşuqda gögüs dələr,
Aqca tozlu qatı yaylar yavuzı, çəkicək bilək umrar, üç yeləkli
suhar oqlar yavuzı qənimə dəgicəgin yürək yarar, qan бүrküdür,
ər movaldur,
qara polad sav qılıcuñ yavuzı çalıncaq baş götürür,
sügsün bölər, ala qalxan yavuzı quytulınıñ quytusunda
əri saxlar, şahı-şunqar yavuzi qanatınıñ
üç yeləgi yetişmədin ala bulut altına özin çəkər, yağrınısı
üstinə gün doğurdur, arı cahan yüzinə göz gəzdürür, baxı
baxar, uca gök yüzindəñ yer yüzinə qıjlayub gəlür, bir bölücək
çay quşına tufan salur, biricügiñ alubanı gök təpənün
üstinə basar qonar, qıynaquñ ucında qan çilədür,
tumçuquñ ucında tük tozadur, qaba döşdən sökübəni
tom yürəgi, yem yemlənür, ac qarçıqay yavuzi, təbli-bazi

⁴⁵ Süngü: cida.

چالیننده یاسدی کور قیسیپیندنک صون قاپر آله
لاچین یاوزی قازاوشادور بوز اوغلی یاوزی آغیر
چالیر قیسیپیندنک حصار آور چولجی بیره جسران بخر
یو کوروک قیرقی یاوزی منسره بیلد برچین آور آوین بوز
میورور آلا قاپلان یاوزی سارین بیل قاپارمین
آلتیش آرشون ساری قیایاچینینده بیلد آور آور
اوشنده کومور کومور کومور داوراوستین آلا بذرلی آوی کلنده
سیچر ماو حله لنور قوروقینی کورنده سنزیرکنور او جیڑه
قیرنگه الین قیسیپیل کیسکی مار بچده آور ایچ بیلدنک سینده
کوک بچسی آراسینه ات دلدورور آجیقلی اصلان
یاوزی قازیلری قاپارمین اران سارونک کورمیشونک
کولینده دوناگ سالور بیر بیر لنور ایچیندنک سالادور
آت آیردو آیتیر دور آلین باشی اوستیندنک کورده راشری
سالورات بیوب سوموکلیندنک سیندیر بیوب بیل دیندنک

[10b]

çalınanda yasdı göllər qıyısından sona qapar, alca
laçın yavuzı, qaz üşədür, boz ütəlgi yavuzı, ağır
çaylar qıyısındañ hoqqar alur, çölcə yerdə ceyran yıxar,
yügürük qırqı yavuzı fərə, bildirçin alur, avın yüzə
yetürür, ala qaplan yavuzi sadaq beli qabarmadın,
altmış arşun sarı qaya yalçınında yer yerlənür, qara bulut
ötəndə gümür gümür gümürdənür, üstin ala bədirli ay gələndə
sıçramaqa həmlələnür, quyruqını görəndə sezirgənür, uca yerdə
qır təkə ilən qızıl geyigi marıxda alur, incə beldən sındırur,
gök pəncəsi arasına ət doldurur, acıqlı aslan yavuzı
qarıları qabarmadın aran sazuñ, gur meşənün
gölündə dünək salur, yer yerlənür, ilxılardan salla urar,
at ayırur, ayqır dutar, alın başı üstindən kürələr aşrı
salur, ət yeməyüb, sümügindən sındırmayub yal dibindən

سوکون سویرینه قان سومورور قورت اینکی یاوزی آلتی
ایلو قینه بیتشده اریکی اولور قاریلرین دوشیوبن قارده یاتر
آق قوبین ایزینی الدور آلتیش آقاج یولری دونه یورتر یاری
کیچمچلینده یانی برکده داش آغیلدک قین سوکر قارقال اوک
سینیزی قارپردور قاپا یونی کوجینه سیرکنور ورت یانیندک
آزدرین ساو با تور دور یونی یوغون ترک اوغلینی دون ییگر
قاراکک ایت اوغلینه غوغا سالور قاراده قوسینه وولا
سینکر چکر اوپکر دشر قوید قوید دمینده قارال باغریک
قویروق خرب خرب اوتر چالوق آلمایوزینه چن
اوغراسونک غوغا کونی یولدک چیرایا سینی چنتر تیریر
سالور کیدر یایاق اولر سیر اکیده چوق سکر عقل
آزربیلیک چاشر یاغلی یوزلی مینده کونکل بوکر
باماقلی دون کینده حق تعالی کوستر مسونک چکیچن چکر
ساقینب ساقینب سوز سولیشک اولوبیکر یاجینه ایش

[11a]

sökübəni su yerinə qan sömürür, qurt ənigi yavuzi, altı
ayluqına yetişəndə ər kimi olur, qarılarnı döşəyübən qarda yatar,
aqca qoyın izini ələ alır, altmış aqac yolları dündə yortar, yarı
gecə məhəllində yanı bərkə daş ağıluñ qıyın sökər, qartal ögəc
səmizini qarpar, dutar, qaba boynı gücinə seyrələnür, dörd yanından
azularnı sav baturur, boynı yoğun Türk oğlını dün hayırdur,
qara köpək it oğluna qovğa salur, qara dərə quytusına dolandurur,
siñir çəkər, öpkə deşər, qoyma-qoyma dəmində qara bağır, yağlı
quyruq xarp-xarp utar. Çaluq atlar yavuzına çər
uğrasün! Qovga günü yoldan çıxar, iyəsini çınqır təpər, yerə urar,
salur gedər. Yayaq olsa bir igid, çox səgirtsə ağıl
azar, bilik çaşar. Yağlı-yüzli yiyəndə köñül buñar.
Yamaqlı don geyəndə, həq Tə'ala göstərməsün, çigin çökər,
Saqınıb-saqınıb söz söyləşən, ulu bəglər yamacında iş

بیورور ساقینیوب سوز سولیشک ده دم دی
صونکره اوتا نوز کسیری اوتورور

یالا یوب کون دو غرسه بولوت قونر ساواش کون
ایمیکید از اولیدی نیک اولیدی ایلمیح
سکیرتک چوق ایکید ده بورک اولر ایم آتراق
الیمید انده سکیرتیدی اول مسید انده قیسه یی دا
آرخا مال کوز مال انک لی محمل توکلی سن کا کلی تسربلی
پیشینک دیک قولاقلی دگیری س غریب کک کوکلی
کک سنانلی آشوق اوزون سوی دیرماغ دیک باخینان
بدوار دور یا ناشنده قیچیرنده اوک کور اوکیمل آوارالیند
جلو دار ترکوپوک سا چروابان قیز کوز چالور داغ کوز اودور
ایاسینی ساغیندونی بیرلینه بیورور اول مسید انده کک چوخ
قونر آری اطلس سمور کورکی ایم ایکید چکیمن آلا

[11b]

bitirür, saqınmayub söz söyləşən, Dədəm der,

sonra utanur, geri oturur.

Yalabıyub gün doğarsa bulut qoymaz, yavaş günü

hamı igid ər olaydı, yeg olaydı! İləricə

səgirtməgə çox igiddə yürək olmaz. Hamı atlar aq

alaca meydanda səgirtsəydi! Ol meydanda qısqa belli, dar

arxalı, alma gözli, maral ənsəli, məxməl tükli, səmən kakilli,
təsmə boyunlı,

təpəsindən dik qulaqlı, dəgirmi sağrılı, geñ gögüsli,

geñ satanlı, aşuqı uzun, soy dırnağ, dik baxıncaq

bədöv vardır, yanaşanda, qıçqıranda öñcə gəlür, öñcil alur, ər əlindən

cilov dartar, köpük saçar, daban qızar, göz çözlür, dağ gözədür,

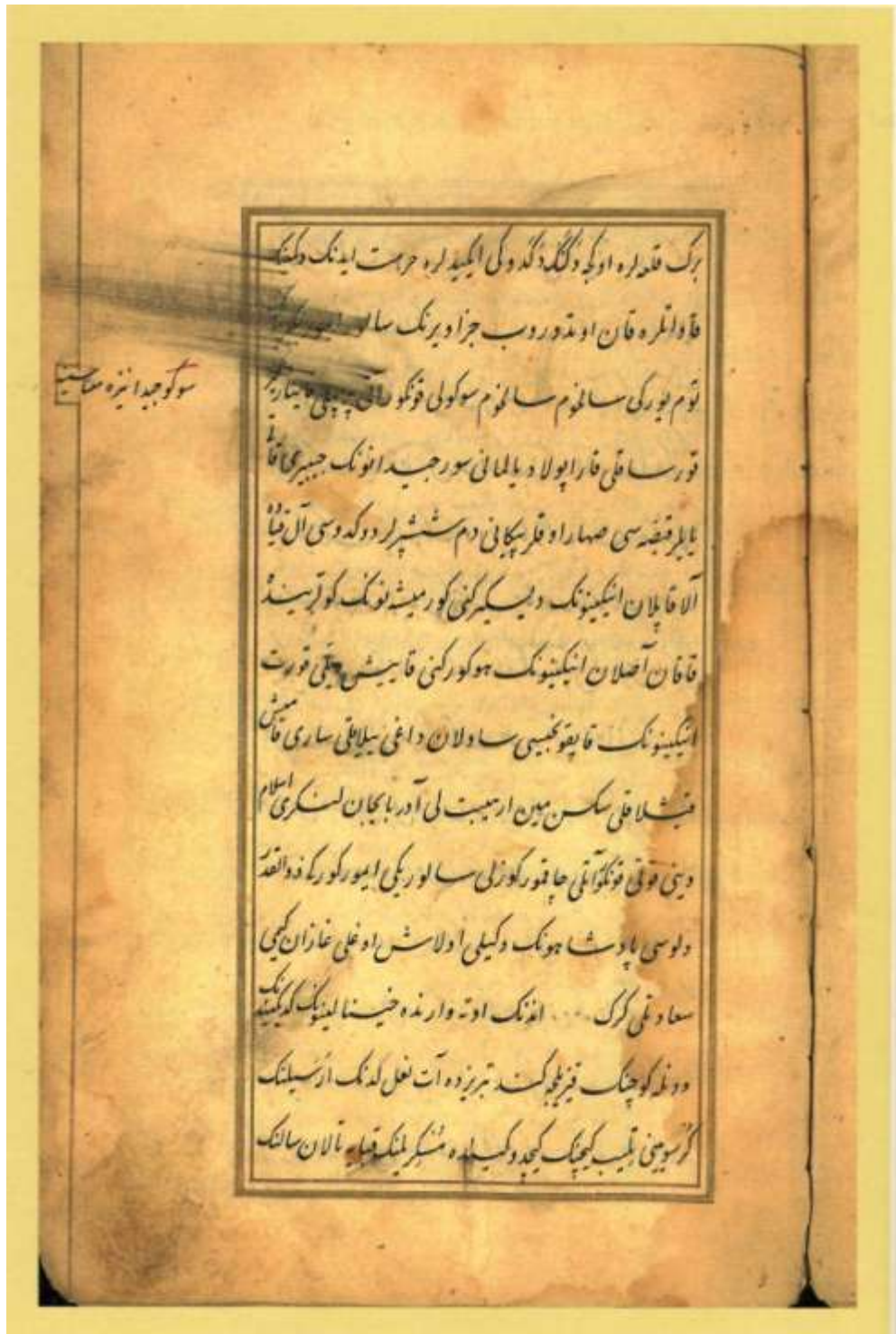
iyəsüni sağındıqı yerlərinə yetürür, ol meydandan çıxar,

qoymaz, arı atlas samur kürki hamı igid çigin ala

کسیدی چوئیکیدونک کوجی بیتز چوئیکیدونک کوجی
بیرالی وارنر آقچه برجلی قلدر دنگ او صیینه واری
بیکر وار سیدی دوکه و وکه غنینه ننگ اول قلدرنی آلبیدی
اول قلدر نونگ ساغینده صولسینده او چردی وار وار
اولر باد و سینه کانداری اورر قویز ایچیندی سیدی
جیدین ایله غنینه قلدر ویرنر اول قلدر نونگ او سینه
ایکیدنجه کرک نونگ سیرده کور و غننه آل اردولی اولنگ
بیر دنگ اولنگ بیر ویکینده بارگاه ایولی اطلسیلین بایلی
کنک سایبانلی آشری آشری چکینده بول طنانلی بری
کتور دینده اوگون سوزلی های دیندین باش کتور دین
جلاد چالوق آتربا و اشید و میرانور چالغانده باغ کولور
شیلاننده بول نونگ لی قادری کولکسی کسن مین
ایچ او غوزونک توغن مین و اشش او غوزونک پادشاه
بایندر پادشاه کیمی دولتی اوله انجین اوتد وارنده و پادشاه

[12a]

geysəydi! Çoq igidüñ güci yetməz, çoq igidüñ güci
yetər, əli varmaz. Aqca burlı qəl’ələrüñ üstinə varı
bəglər varsaydı, döğə-döğə qənimindən ol qəl’əni alsaydı.
Ol qəl’ənüñ sağında-solunda uçurumi var, varmaq
olmaz, barusunda kamandarı urar, qoymaz, içindeki sərdarı
cəhdiñ eylər, qəniminə qəl’ə verməz, ol qəl’ənüñ üstinə varan
igid necə gərək? Günlük yerdə görünəndə al orduli, öləng
yerdən öləng yerə tikiləndə bargah evli, atlasılən yapılanda
geñ sayəbanlı, aşrı aşrı çəkiləndə bol tanablı, yeri
gətür deyəndə ötkün sözli, hay demədin baş gətürür yüz
cəlladlı, çaluq atlar yavaşidur miraxurlı, çalxananda yağ tökülür
şılanında bol ne’mətli, qadir Tanrı kölgəsi, səksən min
İç Oğuzuñ toqsan min Daş Oğuzuñ padişahı
Bayındır Padişah kimi dövlətli olsa, andın ötə varanda, dayansa

[12b]

bərk qəl'ələrə öñcə dəgənək, dəgdügi igidlərə hörmət edən, dəgməyəñ
qavatlara qan utdurub cəza verən, Salur Eymür bəglərinüñ
tom yürəgi, salxum-salxum süngüli,⁴⁶ qonur atı pərçəmli, qaynar dəñiz
qursaqlı, qara polad yalmanı, sür cidanuñ cibiri, qatı
yaylar qəbzəsi, suhar oqlar peykani, dəm şəşpərlər dögdüsü, al qayada
ala qaplan əniginüñ diskirgəni, gür meşənuñ göllərində
qaqan aslan əniginüñ högürgəni, qayış dilli qurt
əniginüñ qarquncısı, Savalan dağı qışlaqlı, Sarıqamış
yaylaqlı, səksən min ər heybətli, Azərbaycan ləngəri, İslam
dini quvvəti, qonur atlı, çaqmur gözli, Salur yegi, Eymür görki, Zülqədir
döləsi, padişahuñ vəkili, Ulaş oğlu Qazan kimi
sə'adətli gərək. Andan ötə varanda, Xınalınuñ gədigindən
dünlə köçən, qızılca kənd Təbriz də at nalladan, Aras ilən
Kür Suyını təlib keçən, geçdügində Müskir ilən Quba ya talan salan,

⁴⁶ Süngü: cida, nizə mənasına.

شیر و اینلنک شما خینی او ککالنک مین قیشلا قونک
ایچیه اور کوسالنک لکینلک داغستانه طوفان
سالنک دمو قاپودر بندی توب آلنک تپد و کینه و غمینه
قایمقینک یارم قابق جیداسینونک او جینه اربوکور
قیو قیلنک قیبا قونک او دین یارنک شاه داغینونک
اوسب تینه سایان کرنگ سامور چاپونکس اوسینه
ایچکی قورنگ فاراسودنک قبادنک قیش کونری یانکیل
ال اوسینه مره کنگک طبرسران سلطان قالدین پاشا
آقاسی دیوان بیکی غیان اوغلی دلود و ندر کیسی مبادر
اندنک اونه وارنده حلبی آلنک شامی آلنک آلنک
تخت مصرده سلطان اولنک شام آنلی شام بدولی ایک
یایی خدنک اوغلی چایه کیر چالو ملی چال فاراوشن قیبا
فارابور کوت صفائی یاترا و نرزد و لیلی سرحد لردنک
یاماچی قلعه دنک کلیدی ایچیردنک جوابی چول میرلردنک

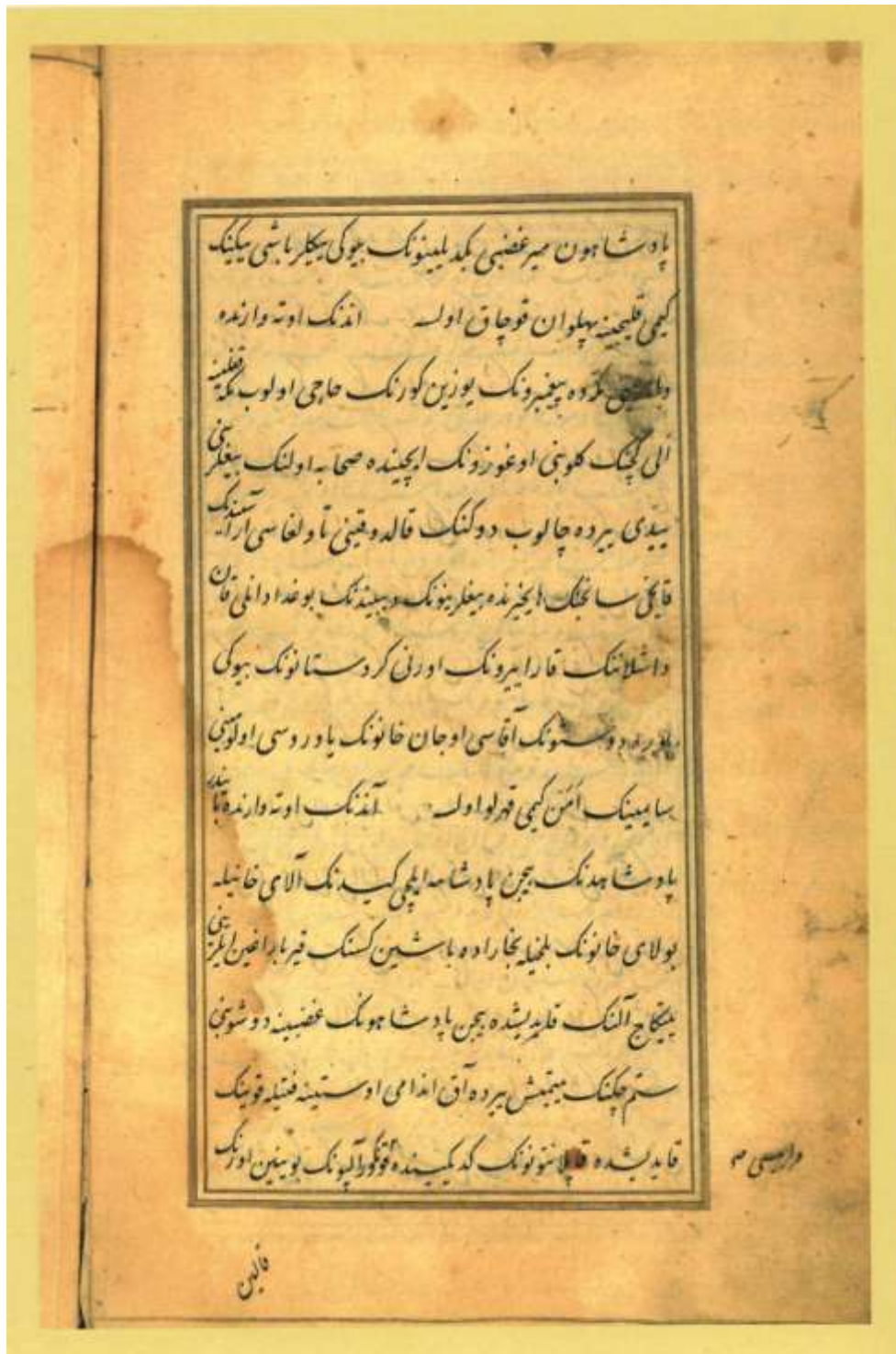
[13a]

Şirvan ilə Şamaxını ölkələnen, Minqışlaquñ
içinə ürkü salan, Ləzgiylən Dağıstana tufan
salan, Dəmür Qapu Dərbəndi tərüb alan, təpdüğində qənimindən
qayıtmayañ, yarma qabaq cidasınuñ ucında ər bögürdən,
Qımuq iləñ Qaytaquñ ödin yaran, Şahdağınuñ
üstində sayəban gərən, Samur çayun üstində
içki quran, Qarasudan, Qubadan qış günləri yañıl alma
əl üstində məzə gələn, Təbərsəran sultanı, qalın Bayat
açası, divan bəgi Qıyan oğlu Dəlü Dundar kimi bahadur olsa;
andan ötə varanda, Hələbi alan, Şamı alan, altun
taxti-Misir də sultan olan, Şam atlı, Şam bədövli, ig
yaylı, xədəng oqlı, çaya girsə çalumli, çal qaraquş qıynaqlı,
qara bürgüt sifətli, yatmaz-uymaz dövlətli, sərhədlərün
yamacı, qəl'əlrün kilidi, elçilərün cəvabı, çöl yerlərün

حصاری بالا کجا جلا کیتگی بور جلیله رنگ خرجلوکی آدا آبا
یرینده سیتیندنگ یر او مرلینگ غنینه سیت الینگ
باخته یورک یارنگ ایاغینی اوزنگویه باسند و قوز
تومان کرحمانه اورکی سالنگ اولولند و قوجی غایب
آتاسی قارا کونیا سید اولنگ بیو و قوجی دشمیندنگ اود
یارنگ قارید و قوجی غنینه قان قوسد و رنگ قالین او غوز
یو کوروکی کچلم ایشیک آتاسی باشی قاراباغ کیمی او غوز
اولد اندنگ اوت و ارند بیدی یولونک او شینه
یا قوب اوبن آلا سید اق جید اسید آت باغلینگ سار
باشی آلتین قان آلنگ غرقسی آلتیند و اش و شینگ
اون آلتی جاننی سیک ضربه قایم دورنگ سر سینی زیر ضربین
یکدیگر آندنگ سالنگ تاینوب دایمی غارانی کیش و یوب
اغزین سولنگ قاراباغلینگ ضربی برابر کلنگ یکدیگر
امیش یکدیگر و دغیش قلیید آدینی یک سولمیش

[13b]

hisarı, yalanqaclar köynəgi, borclıların xərcügi,
Ada basa yerində heybətindən yer omrulan, qəniminə heybət ilən
baxanda yürək yaran, ayağını üzəngüyə basanda toquz
tümən Gürcistana ürki salan, ululunduqca əmmi Qazan ilə
atası Qara Günəyə ümid olan, böyüdükca düşməninün ödiñ
yaran, qarıduqca qəniminə qan qusduran, Qalın Oğuz
yügürügi, yekqələm eşik aqası başı Qara Budağ kimi uğurlu
olsa; andan ötə varanda, yeddi yoluñ üstündə
yatub uyan, ala baydaq cidasına at bağlayan, salları
başına altına qalxan alan, ğaburqası altına daş döşəyən,
on altı canğı bəgi zərbinə qayım duran, hərəsini bir zərbilən
yekkə-yekkə atdan salan, tanımayub dayısı Qazanı keşiş deyüb
ağzın sögən, Qara Budağ ilən zərbi bərabər gələn, yekdən
enmiş, yegdən doğmuş, qılıcıyla adını yeg sölətmiş,

[14a]

padşahuñ mirqəzəbi, Bəgdilinüñ böyügi, yeglər başı Yegnək
kimi qılıcına pəhləvan qoçaq olsa, andan ötə varanda,
varubanı Məkkə də peyğambərüñ yüzün görən, hacı olub Məkkə qıfılına
əli keçən, gəlübəni Oğuzuñ içində səhabə olan, bığlarını
yeddi yerdə çalub dügən, qalduqını tavulğası arasından
qayxı sancan, hayxıranda bığlarınuñ dibindən buğda danəli qan
daşlanan, qara yerüñ əvrəni, Kürdistanuñ böyügi,
Bürədüstüñ aqası, Ucan xanuñ yavrusi, ölümünü
saymıyan Əmən kimi qəhrlü olsa, andan ötə varanda, Bayındır
padşahdan Bicən padşaha elçi gedən, Alay xan ilə
Bulay xanuñ Bəlx ilə Buxarada başın kəsən, Qır Barağıñ ellərini
yetkəc alan, qayıdışda Bicən padşahuñ qəzəbinə düşübəni
sitəm çəkən, yetmiş yerdə aq əndamı üstinə fitilə qoyan,
qayıdışda Qaplantunuñ gədigində dayısı⁴⁷ Qoñur Alpuñ boynın uran,

⁴⁷ Bu öz səhifə kənarına əlavə edilmişdir (red.).

قالین اویلاق بویکی مەرکه لرچکی قورچی باشی افشارکی
یک کاذا را اوچی اوله اول قلعه سیه لری بیرید
حواله قالدور و رخت فلین دوله دور و دور
اول برجینه بریش ابد رغینیندک اول قلعه نی باغیر دور
آلور قوینر قاری ده ده اوزون ییل لریا شیبونک
سوی یوزوب سایی او غوزونک وصفین قیل اوله
باشه یوره بیلر
قارشی یاتنک قارلی داغدا اوسال باخک آتنده قایینی
میچکده دالانری آییندوری داشقون چایله اوسال
باخک ایلا یچر بولاندروق ساسی سویلی سولنری
آتیندکی مینک آتند اوسال باخک بریش ایغار اوله
ایرچقینی آرخاسینه کورتورنری قاتی چکه اول اکیس
دایانی قاتارنری ایشیکینده جفت کاوینه اوسال
باخک آتیر قیلوق اولنده آتیر شهر لقیسینه نان نان

اوسال خانه دناسل ایله
اویلا دور اوسال باغیرین
سایا کونک کونک باغ

[14b]

qalın oymaq böyügi, mə'rəkələr çiçəgi qorçı başı Əfşar kimi

yeg kamandar oxçı olsa, ol qəl'əyə sibələri yeridür,

həvalələr qaldurur, xəndəqlərin doldurur, bu bürcindən

ol bürcinə yeriyiş edər, qənimindən ol qəl'əni bağırdu

alur, qoymaz. Qarı Dədə uzun yıllar yaşayuban

soy yetürüb, say Oğuzuñ vəsfən qılar olsa

başə yetürə bilməz.

Qarşı yatan qarlı dağa usal⁴⁸ baxan, aranda qalıbanı

mi(l)çəklərə dalanmazmı? Ayınduri daşqun çaylara usal

baxan, ellər içməz bulanduruq sası suyi sulanmazmı?

Altındakı minən atına usal baxan, yeriyiş ilğar olanda

əyərçüqini arxasına götürməzmı? Qatı çəkmə ol igidüñ

dabanını qabartmazmı? Eşigində cüft gavına usal

baxan, aqır qızluq olanda aqır şəhirlər qıyısında «nan nan!» diyüb

⁴⁸ Usal: təhəvün və təkasül edüb oyalanmağa derlər. Usal baxar, yəni səhli-sayər və əksük göz ilə baxar.

چاقیر مزی ایشیکینده ساغینینداوسال باخک یاز
کونلری قاراچاناق کونور و بخی آتجه آیران دیوبنی قوشیلر
کریم مزی یوکینده کولوکینده اوسال باخک ایلیکوردنک
کوجنده پرتالچوقی قارایوردونک بوجاقینده قارالمزنی اوکر
اوزکینده اوسال باخک اوزک بیکر قو قوشینده کینده کولوک
دیوبنی دوکولمزی سوکولمزی حق کتایینی اوقوشنده ملاه
اوسال باخک غار سیز ج حق بیرینه قویولمزی قارا
دوئی دروشلره اوسال باخک دار برده درین سووه کینده
خضرتی خضر الیاس نه دمد دیوبنی چاقیر مزی آری ده
صفایوزلی دوست محده اوسال باخک عاصی اولوب
بودر کاهدنک سورولمزی بیری کوکی یارادنک بیللنه
اوسال باخک ده دم دیر اجل سیز ج کوچ اولور قوش اولور
ییل یالپاق خوشنده دیکیز کونی یالچین یالچین کورینور ایراق

[15a]

çaqırmazmı? Eşigində sağınma usal baxan, yaz
günləri qara çanaq götürübəni, «aqca ayran» deyübəni qonşılara
gəzinməzmi? Yükində kölüginə usal baxan, ellər yurtdan
köçəndə partalcuqi qara yurduñ bucaqında qaralmazmı? Ögrənmişcə
öz bəginə usal baxan, özgə bəglər qulluqına gedəndə «tülüngisən!»
deyübəni döğülməzmi, söğülməzmi? Həq kitabını oquyanda mollalara
usal baxan, namazsızca haq yerinə qoyulmazmı? Qara
donli dərvişlərə usal baxan, dar yerdə dərin suda qalanda
«Xızır nəbi, Xızır İlyas mədəd, mədəd!» deyübəni çaqırmazmı? Arı dinli,
səfa yüzli dost Mühəmmədə usal baxan, asi olub
bu dərğahdan sürülməzmi? Yeri gögi yaradan bir Allaha
usal baxan, Dədəm der: əcəlsizcə güc ölümə tuş olmazmı?
Yelə yalpa toxunanda dəniz günü, yalçın-yalçın görünür iraq

ییردنگ باخذه دوغ هوندورما یاغین باسه مینیلو
سداشش کونی آت کو جلوسی یا ناشنه چخنده
دون اولنده او کجه کلور او کیل آلور از الیندنگ جلودار
ال غنیمتور وریو کوردک اصلی بدوسوبی بیر نامرد اکیید
ایله دمه یاد یاغیلر ایچینده قاراچیلج آتینده یولداشین
سالور قاجر یولداشش چچی نوکر مپی ارکوتیسی بیر مرد
ایکید یولداشیننگ اوستینه اولردوز قایم اوز قاقا
سورجید اید سوسولور یار پارک کورتور وریز قیل قانده بشور یا
ویردر یا بابیش آلور یولداشیننی قورتار ویردنگ توچی
ایکید خاصی واره کلده ایرندی کعبه یولی دیروب آلوب
توکنندی جوامد مالی دیر نرنگین نیرنگین کور کور قیلین
قازانیش کوردنگ مالی آبادانجه بای ایلری خرابه
بشان سوزی بیرلی بیرلی دیکه زه بکگر رجب ارکونلی
قوج اکیید لر قورش نور پولاد خاصی پولاده توخوننگ

[15b]

yerdən baxanda dağ hündürü, yanıñ basa minilür
savaş günü at güclüsi, yanaşanda qıçqıranda
ön olanda öñcə gəlür, öñcil alır, ər əlindən cilov darta,
əl qənimə yetürür, yügürük, əsli, bədöv soyı, bir namərd igid
eylə dəmdə, yad yağılar içində qara qılıc altında yoldaşını
salur qaçar, yoldaş hiçi, nöker pisi, ər kötisi, bir mərd
igid yoldaşınıñ üstinə havlar dönər, qayım oxa qadanur,
sur cidaya süsülür, yara-para götürür, qızıl qana bəlləşür, ya baş
verür, ya baş alır, yoldaşını qurtarur, ərüñ qoçı,
igid xası. Vara gələ, iprənmədi Kə'bə yoli, verüb-alub
tükənmədi civanmərd malı. Verməz ikən, yeməz ikən tez tükənür
korluq ilən
qazanılmış koruñ malı. Abadanca bay evləri xərab eylər
böhtan sözi, yırlı-yırlı dənizlərə bənzər yeg ər göñli,
qoç igidlər qurşanur polad xası, polada toxunsuñ

چو قول باشی آیفالرو نک اغریز نک چو قورونک
چو پیند نک قور و بهتان بئاس پیند نک ده دم دیر حق نفا
ساختو نک جانو نکری

قارا بولوت ارد میدور کوکده اور لماق قای بوسالوق
ارد میدور توکلین توکوب پیراسینوب پیر سودو میاق
قارشى یاتان قاراداغلار ارد میدور راونی جیتوب چیتوب
چیتوب ایل مالماق آیندوری داشقون سولار ارد
یازده قارشى قیر داشماق آلبلاچین ارد میدور کوک یوز
دوکه دوکه پیر یوزینه در مانده و رماق آج قش چقای ارد
سارقیشو نک اور تاس پیند نک یاسدی کوکونک قیپیند
او غورلنوب صونه قاپماق بوزا و تکی ارد میدور چول ارد
جیران الماق آخر سولار اوستینده خا بر باساق یوکوک
قیرتی ارد میدور فرده بلدرچین آلوب آوین یوزه یوزمان

[16a]

çuqul başı! Ayqaqlaruñ ağzından, çuqullaruñ
diliñdən, quru böhtan bəlasından, Dədəm der: həq Tə'ala
saxlasuñ canuñuzi!

Qara bulut ərđəmidür gökdə urlamaq, qay busaluq
ərđəmidür, tükəlin töküb, yerə sinüb, yer su doymaq.
Qarşı yatan qara dağlar ərđəmidür, oti bitüb, çıqub-
çıqub el yaylamaq, ayındurı daşqun sular ərđəmidür,
yaza qarşı qıja daşmaq. Alaca laçın ərđəmidür, gök yüzindən
dögə-dögə yer yüzinə durna endürmaq. Ac qarçıqay ərđəmidür,
Sar[ı]qamısuñ ortasından, Yasdı gölüñ qıyısından
oğurlanub sona qapmaq. Boz ötəlgi ərđəmidür, çöl yerlərdə
ceyran almaq, axar sular üstində hoqqar basmaq. Yügürək
qırqı ərđəmidür, fərə bildirçin alub avın yüzə yetürmaq.

مردا یکید لار د مبد و راقاسی او کینده غنیم اولوب یوز
آقار تاق قازاقو جلار د مبد اخیذه چاپو بی دونا
چوکوب نوز اکھناق قایا نلار د مبد وریول کیر
بول بو کسماق آغایلار د مبد وریازه فارشی لک
دولین نوکھاق کورپه قوزی بیلوبک کامل ایتماق
آپ اوز نلار د مبد وریو د یکیدی مردا یکید و تعریف
ایتماق

سونی سکرنگه دونوبی قایب ستمه مردا یکید و نک آلتیند
سداشش کونی بدو کرک اول بدو نک اوستین آلب
اکھناق مردا یکید و مهنرملین اژدم کرک آلا جید
بولوب غنیمتی آت بیلیند نک قارایره دوشورماق مردا یکید
قوتزنده قوت کرک قوت داخی نیلونک بر اللهونک
دیرکیسی ایکید لار د دولت کرک بیکن اری دور

[16b]

Mərd igidlər ərđəmidür aqası-öñində qənim olub yüz
ağartmaq. Qazaquclar ərđəmidür, meydanında çapubanı duman
çöküb toz əglənmaq. Qaytabanlar ərđəmidür, yola girüb
yol büksəmaq. Ağayılar ərđəmidür yaza qarşı mələşübən
dölin tökmaq, körpə quzi bəsləyübən kamil etmaq.
Alp ozanlar ərđəmidür, mərd igidi mərd igidə tə'rif
etmaq.

Sünübəni səgirtməgə, dönübəni qayıtmaq mərd igidüñ altında
savaş günü bədöv gərək, ol bədövüñ üstün alub
əglənmaq mərd igiddə hünər ilən ərđəm gərək. Ala cida
bulayub qənimini at belindən qara yerə düşürmaq mərd igidüñ
qollarında qüvvət gərək. Qüvvət daxı neyləsün, bir Allahuñ
vergisi, igidlərdə dövlət gərək. Yıxan əri durquzmaq,

آز آره قیسه ایکیه ایکیه دی اوله ورمه یخیلک آلمان دی
مروت دیسه مروت شاه مردان علیده اولور سی علی
قورنیده ایله دده مروت کرک بکه کلنک غنیه گیر بکه
بورک کرک اول یاغنی سنونک ایچینه آتینه ده کوکشمه
ایکی ساینر توم بورکلی کوزی قانی دمور دونی اوق آت
اولومیندنک قورخر مرد ایکیه ونگ کیجک سینه اعبا
بوله اش کرک سومور تومور وب آل شهر ایچک
مزاج کرک ایچدی کینی سیندور کمره کراچینه عجب
مرد ایکیه ده قورساق کرک آرناموسی ارده کرک
ارغیرنی ارده کرک اگر ارده ورا کرخان تون بود نیاده ناموسلی
غیرتی قوچاق کرک ناموس سیز غیرت سیز آدم او
آری جهانونک یوزینه کرمیونک قارایرونک آتینه
گورده کرک ناموس اوسته یومیش غیرت اوسته
دالاشمیش مرد ایکیه دی اوله بیک اوله بیک اوله بیک

[17a]

ər ərə qıymasa, igid igidi öldürməsə, yıxılan ər aman diləsə,
mürvət desə, - mürvət Şahi-mərdan Əli də olur,- Əli
qullarında eylə dəmdə mürvət gərək, yekkə gələn qənimə səgirtməgə
yürək gərək. Ol yağının içində əlləşməgə, dögüşməgə
iki saymaz, tom yürəkli, gözi qanlı, dəmür donlu, oq əgləgi
ölümindən qorxmaz mərd igidün keçigəsində e'tibarlı
yoldaş gərək. Sümürüb-sömürüb al şərablar içməgə
məzac gərək, içdügini sindürməgə mə'rəkələr içində, məclisdə
mərd igiddə qursaq gərək. Ər namusu ərdə gərək,
ər qeyrəti ərdə gərək. Əgər ərdir, əgər xatun, bu dünyada namuslı,
qeyrətli qoççaq gərək, namussız qeyrətsiz adəm oğlu
arı cahanuñ yüzində gəzməyübən qara yeruñ altında
gorda gərək. Namus üstə böyümiş, qeyrət üstə
dalaşmış mərd igidlər öləncə ölməsə yeg, ölməz desən

دەدم قورقود سوزی یالان اولور بختی ایکید لر اولور اولور
اوج اوتوز اون یاشین دولدور سیک اوج اوتوز اون
یاشونکر دولتین دولی کسونک دەدم دیر کچنک کونکر
یکپو بدور ککنک کونکر و نکر خیره دونسونک

تاین توشتین بیلر قات برکون اولور نیکید اولور
ایککین بدست ایکید برکون اولور یومر وقده اولور
نیکید اولور یومر وقده اولور مد ایکید اوز آقاسی اوکینده
ساواشته اولور دیکر چکی یومری بدو آتیریش ایلیا
کونی ایلیارده اولور دایانی یاسدی نجی دوه کاردا
اولور توخلیسی چوق دومان قویین عظیمین شیلانده
اولور اوغور لوقه دادانلر بر واروب ایکی کلور سیرنجی
مال کتور وراو چمیده آتیر بیکر غضبینه دوشه ستمیلک
چنکالده اولور قویینی یادی اوجینه کوانسلر

[17b]

Dədəm Qorqud sözi yalan olur, yaxşı igidlər ölür olsa,
üç otuz on yaşını doldursa yeg! Üç otuz on
yaşunuz dövlətilən doli gəlsün! Dədəm Qorqud der: keçən günlərinüz
geçübdür, gələn günlərinüz xeyrə dönsün!

Tayın-tuşın bilməz qavat, bir gün olur təpikdə ölür.
İçkisinə bədməst igid bir gün olur yumruqda ölür,
təpikdə ölməz yumruqda ölməz mərd igid, öz aqası öñində
savaşda ölür. Digricigi yumri bədöv atlar, yeriş ilğar
günü ilğarda ölür. Dabanı yasdı buxti dəvə karvanda ölür.

Toxulusı çox duman qoyın toylan şilanda ölür.

Oğurluqa dadananlar bir varub iki gəlür, şirincanər mal gətürür,
üçimcidə aqır bəglər qəzəbinə düşər, sitəm ilən
çəngəldə ölür. Qovumini qoyubanı yad ucına güvənənlər

[18a]

Yağlı-yüzli aşuñ bişsə, ol yadlar qovum olur, gülə-gülə,
yeyüb dağılur, yaramazca, iş düşəndə nə yedüm der,
nə gördüm der, səni salur gedər, gördüm deməz. Güvənürsən
yerdə gökdə bir Allaha güvən, dayanursan bir Allaha dayan!
Allah ına güvənən yumruq ursa qara dağlar yıxar, əvvəl Allah,
axır Allah dost oluban mədəd olsun! Dünyasında
Qur'andan, axirətdə imandan, səfa yüzli Mühəmmədün
didarından binəsib eyləməsün!

Yalabıyub gün doğduqı Qıyan şəhri, dan yulduzı
doğduqı İcan şəhri, qarıncası qara itcə dəgülmidür
Qarxun eli? Balı yağı tükənmədi Bayburd eli, işikillən
mə'aş eylər Əbrül eli, sarpça-sarpca yerlərdə məskən eylər
kürd eli, qılıc ilən müsəlmandur qədimidən Urumlu ilə

اوشنی ایلی سرایوی برقلده ورموسیل ایلی قویلد
اولیارا نسیار تئاقید و رعبند ادا ایلی ایمان انصاف
منهق اولمندا نیلنگ درگزین شهری کریمانو پراغ
نسبتد و رقم نوپراغی جمیع شهرلر کلیسی د کولید و رکاش
شهری اوزوزلر چقدوقی اصفهان شهری آتی
کیتدی یایاق کلدی محبوبی چون شیراز آلا جید
پارلید اودر چرکس ایلی آتی بو کوروک اوزی بیکلر
ایلی یوزی قارادیشی آغچسندی ایلی ارکلی
کورک تیکر و غدوقی کور اولور کهل قوپر قزوین ایلی
مال لی کیتدی مال سیرکله طارم ایلی قندی
ایچیندک چوقول چیتگر ملینگ خلخال ایلی آق دیو کله
چقدوقی کیسلان ایلی استنبولده آوی سولینور
پلاوینده آوی باجیان یارینده اردبیل شهری تالش
قویین چقدوقی آغچی چون مرونی بوی شهر

[18b]

Üşni eli. Hər evi bir qəl'ədür Musul eli. Qədimdən
övlialar ənbialar yataqıdur Bağdad eli. İman, insaf
fıraq olmaz Həmədan ilə Dərgəzin şəhri, Kərbəla toprağına
nisbətdür Qum toprağı. Cəmi' şəhərlər gəlini dəgülmidür Kaşan
şəhri? Uz vəzirlər çıqduqi İsfahan şəhri, atlı
getdi yayaq gəldi, məhbubı çox Şiraz. Ala cida
parıldadur Çərkəs eli. Atı yügürük, özi bilgə Ərəb
eli. Yüzi qara dişi aqca Hindi eli. Erkəkləri
kürk tikər, doğduqi kor olur, kahil qopar Qəzvin eli.
Mallı getdi malsız gəldi Tarım eli. Qədimdən
içindən çuqul çıqmaz Gərməl ilə Xalxal eli. Aq dügilər
çıqduqi Gilan eli, İstanbulda adı söylənür
pilavına, Azərbaycan diyarında Ərdəbil şəhri. Talış
qoyun çıqduqi, aqçası çox, mürvəti yox Şirvan

ایلی کوزی قارا بیللی ایچە قتا ایلی قاراساچی پوت
کرجی ایلی قدیدنک ایچیندنک اولت چقرزوم ایلی
کچییی کرجە آدمی شەرجه ایروان نچوان شە ول ایلی
قدیدنک قان چاناقی آت اویناقی د کولید ورتیرزایلی
قدیدنک اولورونک ییقیناقی پادشا بیلرونک یوردی
آذربایجان دیارینده اوجان ایلی بویبرلری کیمیلر
چاوازلر چاوازلر سە داری کیمیدی اصلان علی
بوسولری کیم سولیدی بیات اری ده دم قورقود
بالا ایوب کونش سونوز دم دیر کونده دوغ سینه
ای سونوز دون بالغیر سە دوغری مکە سونوز بیلده کیر
جاجی وار سە وارنک جاجی سونوز حق قاپوسینه
ججی قبول دوش سە آلتیش بایش ر قوجە لر سونوز
قوجالوق چاقینده اوغلی اول سە اولنک اوغلان

[19a]

eli. Gözi qara, beli incə Xəta eli, qara saçı hörməli
Gürci eli, qədimdən içindən ölət çıqmaz Rum eli.
Keçisi gərcə, adamı şərcə İrəvan, Nəxcuvan, Şərül eli.
Qədimdən qan çanaqı, at oynaqı dəgülmidür Təbriz eli?
Qədimdən ulularuñ yığnaqı, padşahlaruñ yurdu
Azərbaycan diyarında Ucan eli. Bu yerləri kimlər açdı?
Çav ərənlər. Çav ərənlər sərdari kim idi? Aslan Əli,
Bu soyları kim soyladı? Bayat əri Dədəm Qorqud.

Yalabıyub günəş sevinür, Dədəm der: gündə doğsa, dolısında
ay sevinür dün balğırsa, doğru Məkkə sevinür yılda bir kəz
hacı varsa. Varan hacı sevinür həq qapusında
həccə qəbul düşsə. Altmış yaşar qocalar sevinür,
qocaluq çaqında oğlı olsa. Olan oğlan

سویورن آران اوقوسه تو قابوللی قیز سویورن بختی
آچیلر دورلاق اوغلان سویورن آنا سینگ
ایوینده مرادینه معصودینه حق یورسه آغایلو سویور
یازره قارشلی مله شوبنگ دولین توک قازا تو جلر
سویورمید اغینده توزا کلنوب دو مان چوک
قایا باملر سویورن قزاقلو کیم ده مننزل کس آق
توزلی قاتی بایلر سویورن قوچ ایکس لراق بیلکده کنک
والیده بو مشاق اوج بیلکلی صهارا و قلسویورن شین
دنگک کیم سوکوب باغردلوب کچوب اوتسه آلا سیدی
سویورن غنیمی آت بیلیندنگ ایلیب بوکوب ییرلورینه خوب
اندورسه قازا پولادسا دقلیلر سویورن باش اوچ
سوکسون بولسه آلتی پرلی کور شیلر سویورن تاملار
یونجی قباق یاروب قان بورکوتسه ده دم سولی
آپ او زاملر سویورن پادشاه لار نظرینده سویورن

سورجیدارم

[19b]

sevinür, Qur'an oqusa. Toqa boylı qız sevinür, bəxti
açılsa. Dorlaq oğlan sevinür, atasınıñ
evində muradına məqsudinə həq yetürsə. Ağayılar sevinür
yaza qarşı mələşübən dölin töksə. Qazaqlar
sevinür, meydanında toz əglənüb duman çöksə.
Qaytapanlar sevinür, qaranqulu gecədə mənzil kəssə. Aq
tozlı qatı yaylar sevinür, qoç igidlər aq biləkdə, geñ
dalıda yumşatsa. Üç yeləkli suhar oqlar sevinür, düşməninə
dəgcək geyim söküb, bağır dəlüb, keçüb ötsə. Ala baydaqlı sur cidalar⁴⁹
sevinür qənimi at belindən ilib büküb yer yüzinə xub
endürsə. Qara polad sav qılıclar sevinür, baş uçurub
sügsün bölsə. Altı pərli gür şeşpərlər sevinür, tavulğalar
yencübəni qabaq yarub qan bürkütsə. Dədəm soyi
alp ozanlar sevinür, padşahlar nəzərində soy yetürsə.

⁴⁹ Sür cidalar sözü səhifə kənarına yazılmışdır (red.).

بورولدوم ميسه سارالده وميسه کوک یوزميسه بولوت
اولدوم آلقاق آوه بيرلره چيکين اولدوم اوجده غلر
باشينده ومان اولنگ غازانيدوم سیدی باشی
يیراورنی اولوبنی قویروق چالدم داغ دولاندم آغوشا
يیربولدم نفس چکوب صون سومورنگ غازانيدوم
آقاردم کوتورميشدم آلاچاقونک چولپه داغونک
دیینه کيتيشدم بویورميشدم آلاسیان چاتکيشی
علی چاقیرسوزولميشدی کورپه قوزی چورولميشدی آقاروط
ایچیرمدم قبادنگ بر فاراداشش آیرتکیدی سادگی
بیکر ساد قاجدی سولدی بیکر سول قاجدی ساق الونگ
سول الوه پالانی تیرتمدم قاریلردی فارشی دیروب قاراذا
ساختنگ غازانيدوم آلادمور کافر خاننگ کلنگ

[20a]

bürüldüm isə, saraldum isə gök yüzində bulut
oldum, alçaq ava yerlərə çiskin oldum, uca dağlar
başına duman olan Qazan idüm. Yeddi başlı
yer əvrəni olubanı quyruq çaldum, dağ dolandum, ağu saçdum,
yer boyadum, nəfəs çəküb son sümürən Qazan idüm.
Aqalarum götürmüşdüm Ala Çaun Çolpa dağınıñ
dibinə getmişdüm, buyurmuşdum: ala sayəban çatılmışdı,
lə’li-çaqır süzülmişdi, körpə quzi çevrülmişdi, aqalarumla
içər idüm. Qayadan bir qara daş ayrıldı gəldi, sağdakı
bəglər sağa qaçdı, soldaki bəglər sola qaçdı. Saq əlümdən
sol əlümə piyaləni təprətməddüm, qarılarımı qarşı verüb qara daşı
saxlıyan Qazan idüm. Ala Dəmür kafir xandan gələn

آلتی دكول آلتیش باقمین غارانی دی ایچ او غوزونك دیش
او غوزونك آقاری بوشش بیرینك کو توره بیلز دپ
ایچینه لعلی چاقیر دلد و ردوم آق دالیمونك اوستیه جو
کو تور دوم قارا غارانی بوشش و بونی بیره قویدوم آدوم
دو نراکین آد غارانیك غارانی دوم آلا دورکا فرخانك
کلمیشدی اول کافرونك ساری یایی اون آلتی کله بوینور
قوزولیشدی قاتی یایی ایچ او غوزونك بکری دیش او غوزونك
آقاری سپره بیلز دی کوورنی آق بیلکه دالیده لنگ
یوشا دو ب چکدوم پادشاهنك وکیل لوسینه
آلنگ غارانی دوم آلا دورکا فرخانك
کلمیشدی آلتی دكول سیدی دو قوم پولادشیش اویج
الاسهك آق و ابانو میل قارایره پرچین ایندوم پادشاه
قیری بولی اورون بورلا خاتونی جسد و فاپنك غارانیك

[20b]

altı dəgül altmış batman Qazan idi, İç Oğuzuñ, Dış
Oğuzuñ aqaları boş yerindən götürə bilməzdi.
İçinə lə'li-çaqır doldurdum, aq dalımuñ üstinə xub
götürdüm, qara qazanı boşadubanı yerə qoydum. Adum Dəlü
Dönməz ikən ad qazanan Qazan idüm. Ala Dəmür kafir xandan
gəlmiş idi, ol kafirüñ sarı yayı on altı təkə boynuzından
qurulmuş idi. Qatı yayı İç Oğuzuñ bəgləri, Dış Oğuzuñ
aqaları təprədə bilməzdi. Kevürüni aq biləkdə, gen dalıda
yumşadub çəkdüm. Padşahdan vəkilluqi
alan Qazan idüm. Ala Dəmür kafir xandan
gəlmiş idi, altı dəgül yeddi dutum polad şiş, ucı
almasdan, aq dabanum ilə qara yerə pərçin etdüm, padşah
qızı boyı uzun Burla Xatunı cüldü qapan Qazan idüm.

دەدم دیر آیی او نه سیل دولانه زمانه لر قو پوب کله
داغ او تکرری توکنه تیکان قاله دادلی دیر یوک توکنه
دعولیک ساداش قاله اصل بیکر توکنه عوام قاله
سیلینتی لر یقید بیر برده اوبه اوله درینقیدر یقید
کنت اوله بیر کنته ایکی کوخا اوله بیش داچی
داروغه اوله اولار داچی بیر سیه یونک سوزینه یقید
اورنا لوقده بدغشیلن بالانچینونک کونی دوغده اول کونری
کورمیشمن ده دم کورمیش کیمی سولرم یلنی قیسه
بیلینر ییلر اوله قونی کوچی بلینر ییلر اوله بیلاقلر قیشدن
اوله قیشق لر ییلاق اوله نات ایولیک ترک ایوی
قونشی اوله آقاج چاناق داشش چاناق بیر برده فارسی
اوله نات قیزی ترک آله ترک قیزی سم نات آله نات

[21a]

Dədəm der: Ay ötə, yıl dolana, zəmanələr qopub gələ.

Dağ otları tükənə, tikan qala, dadlı dirilük tükənə,

da'va ilən savaşı qala, əsil bəglər tükənə, əvəm qala.

Silintilər yıqıla, bir yerdə oba ola, dərintilər yıqıla, bir yerdə

kəntli ola. Bir kəntdə iki kovxa olsa, beş dahicə

darığa ola, onlar dahi bir-birinüñ sözünə bitmiyələr.

Ortaluqda bədnəfs ilən yalançınuñ günü doğa. Ol günləri

görməmişəm, mən Dədə [Qorqud], görmüş gibi söylərəm. Yazı-qışı

bilinməz yıllar ola, qüvvəti-güci bilinməz ellər ola, yaylaqlar qışlaq

ola, qışlaqlar yaylaq ola. Tat eviylən Türk evi bir araya

qonşı ola, aqac çanaq daş çanaq birbirinə qarışuq

ola. Tat qızını Türk ala, Türk qızını həm Tat ala. Tat

قیزیندک دوغولنک اوغلان دایمینه دایلی دیه
ترک قیزیندک دوغولنک اوغلان دایمینه دایلی دیه
دولاندوره دوندوره خالودیه اول کولمچی کورمیش
من ده ده قورقود کورمیش کچی سویلم دره تپ
قال کینیلک شخم اولد داندوز و قالیه جنت کیده
اوغلان او شاق قالیه کینچی اولد کینچی منی چوق اولد
یرینده برکتی یوق اولد چوق اکر آراز کونوره لر بیلر
حکمتی سببی ننگ اولد سینکیش یادیلدنک
یاد او بیاقدنک او غوز سنونک ایچونکا بیر قورقلین
اول کلین آبی باشینه بیتیدین باشماقینونک آلتیندک
دوغولدانه بیل باشینه بیتیدین قایین آنا لنگ
قایین آنایه دیل سوره باشوم بختی آلب اکیدوم آنا لنگ بان
آنا لنگ بیان منوم ایوجیکری آیر دیه ایوجیکری آیره چادر
کوجی بخته چوبوق اکر اوسینه حصیر سال اوم دیه

[21b]

qızından doğulan oğlan dayısına dayı deyə,
Türk qızından doğulan oğlan dayısına dayı deyə bilməyə
Dolandura-döndərə xalu deyə. Ol günləri görməmişəm
mən Dədə Qorqud, görmiş gibi söylərəm. Dərə-təpə
qalmasa, əkinilən şuxm ola. Dana-buzov qalmaya cüftə gedə,
oğlan-uşaq qalmaya əkinçi ola, əkinçisi çox ola,
yerin də bərəkəti yoq ola. Çoq əkələr, az götürələr, bilməyələr
hikməti nə, səbəbi nədən ola? Sınlmamış yad eldən,
yad oymaqdan, Oğuz, sənün içünə bir qız gələ, gəlin düşə.
Ol gəlin ay başına yetişmədin yaşmaqınuñ altından
donquldana, yıl başına yetişmədin qayın ata ilən
qayın anaya dil yetürə, «Başum bəxti alp igidüm, atan yaman,
anan yaman, mənüm evcigəzimi ayır» deyə. Evcigəziñ ayıra, çadıra
güci yetməsə çubuq əkə, üstinə həsir sala, evüm deyə.

بیر کچینی او قلاق دو غسه مالوم دیر غارانه کوچی نیتیه چولک
آل دو کیه کوچی نیتیه یار سالا آقشانه دنگ
باشوره داد شوره آقشام اولنده باشوم بختی آلب اکیده
وادلی طعلی زاده بشور میشم کل بی دیر قایین آنا کو
مشیندنگ قایین آنا جوریندنگ تور تولدوم شکر دیر
حق تعالی اول کلیندنگ عیال دیرسه دو داغلی یار
اوغلی اوله بیش یاشینه ییتشدن نیش یاشار فوجره
دیلمی دکه اکیرمی یاشینه ییتشدن سقال باب
او توز یاشینه ییتشدن اورماله قوخ یاشینه ییتشدن
قیر قیل سپه آلبینده آلبینده اجل آلب ییتدیر
کوتوره لردامی دولت لی فوجه دیوبنی سوبلر اول
زما نونک فوجه سی آلی التیش یاشینه آدم اول
اول کورمیزی کور میشم من کور میشم کیمی سوبلرم دنیا
نه یاشا دوم من ده ده تور قودا وچ یوز التیش آلی تیل

بلی یاشا دوم

[22a]

Bir keçisi oqlaq doğsa malum deyə, qazana güci yetməsə çölmək
ala, dügiyə güci yetməsə yarma sala, aqşamadəñ
ha bişürə, ha düşürə, aqşam olanda “Başum bəxti alp igidüm!
Dadlı-tamlı zad bişürmişəm gəl ye!” deyə. Qayın atanuñ
minnətindən, qayın ana cövrindən qurtuldum şükür deyə.
Həq Tə’ala ol gəlindən əyal versə dodaqları yalama
oğli ola, beş yaşına yetişmədin yetmiş yaşar qocalara
dili dəgə, igirmi yaşına yetişmədin saqqal basa,
otuz yaşına yetişmədin ortalana, qırx yaşına yetişmədin
qırqıl səpə, əllisində-altmışında əcəl alsa yıqılalar,
götürələr, dahay dövlətli qoca! deyübəni söyləyələr. Ol
zamanuñ qocası əlli-altmış yaşında adam ola.
Ol günləri görməmişəm mən, görmüş kimi söylərəm. Dünyada
nə yaşadum mən Dədə Qorqud? Üç yüz altmış altı yıl

باش بایش دوم کون اورته الینک ایکییندینوک آراسینجه
کون کورم دوم بیدی قویین اولوریدی کونده منوم شیلان
باغراوک کورم ریخت بایش بیدوم ایکی قاپولی کاروانسرا
بو جملانی بیر یوکوردوم من ده ده قورقود بو قاپیدین کیرنده اول
قاپودنک چنار کوردوم

سرب یوکوردور سالار آلمار آلماننی میندیلر چایه بیلر
بیر مخت اول آلمری ساواشش کونی بیتیجی میندیلر
چار کور کورتور قاراپولاد سا قلیجلا آزدوسنی الی چال
بیلر نوزده بیلر تختونک الینده قلیجدنک ایب مروا یکید
الینده بیر آقاج یک اولی بیلر قاراداغ غریبه
یک آت بیلر آجی اولر قارایرونک اوزرینده
بیتیجی بیلر یک آدم ایچر بولانوق ساسی مووالهینده
کلید یک برده سکین خیر کور مرکز بیلر تاکس بیلر

[22b]

yaş yaşadum, günorta ilə ikindinüñ arasınca
gün görmədüm. Yeddi qoyın ölür idi gündə mənüm şölənimdə,
bağır-öpkə qədərincə ət yemədüm. İki qapulu karvansara tək
bu cahanı bir ev gördüm mən Dədə Qorqud, bu qapıdan girəndə ol
qapudan çıxar gördüm.

Sarp yügürür sallar atlar ər qanatı, minə bilməz, çapa bilməz.
Bir müxənnəs ol atları savaş günü minincə, minməsə yeg.
Çalar, kəsər, götürür qara polad sav qılıclar ər azusu, anı çala
bilməz yetürə bilməz müxənnəsüñ əlində qılıcdan isə mərd igidüñ
əlində bir aqac yeg. Oti bitməz qara dağlar yıxılsa
yeg. At yeməyən acı otlar qara yerüñ üzərində
bitincə bitməsə yeg. Adam içməz bulanıq sası su damarından
çəkilsə yeg. Bizə miskin xeyir görməz kür ilə nakəs baylar

دەدم دیرمالا نینگ پوزولسە سیک

کسیب کسب بیگیدور که خلیب نده دمیینه بیخی بیخی
چاپار کونده کتەر کونده سورخچە بودره مه اکسید آلتینه
بدو بیخی چالیب نده کدیلک آزالسینه پولاد بیخی
یاخاقینک آقارورسە بابا بیخی باغلی سوتین فوخ
امیت آنا بیخی ابویانسیه ابونیکرە اوغول بیخی
امینلو کیلنک عادلو کیلنک الکەمیه خانم بیخی بیخی
بیخی سید وریبری کوکی یارادند الله بیخی اول الله آخر
دوست اولوبنک مدداولسونک ایش دوشنده
نمرده قادر الله بیخی دو توپ بالوارسونک

آیلنک کون سکیه دورسە دوداش کلنر آلتونک
کومیش سنده پاس کلنر آری انخلی نیک زندر

[23a]

Dədəm der talanıban pozulsa yeg.

Kəsib-kəsib yeməgə-yedürməgə məhəllində-dəmində yəxni yaxşı.

Çapar gündə, kəsər gündə sürçməsə, büdrəməsə igid altında

bədöv yaxşı. Çalışanda gedilməsə ər əlində polad yaxşı.

Yanaqından aqarursa baba yaxşı. Yağlı sütiñ tox

əmitsə ana yaxşı. Ev yanında ev tikərsə oğul yaxşı.

Əminlüg ilən, adillüg ilən ölkə yetsə xanlar yaxşı. Yaxşılarda

nə yaxşıdır? Yeri-gögi yaradanda Allah yaxşı. Əvvəl Allah, axir Allah

dost oluban mədəd olsun! İş düşəndə

namərdə qadir Allah yaxa dutub yalvartmasuñ!

Ay ilən gün səgirdürsə dövdaş gəlməz, altun ilən

gümiş səñdə pas əglənməz. Arı ətəkli nikzənlərdə

قاواکلنمز آری اطللس ایپک دونده چرک اکلنمز
بدوآلر یوله کیر یولدنگ قالمز اراکیده ونک غیننی
قارشى کلسه یوز چوروب گری دونمز ده دم یولی آلب
اوزانلر قوردنگ قالمز آیلنگ کون ووداش
کلسه آراسینده فرشته وارمانی اندنگ آتیننگ
کومیشده پاس اکلنمه اصلینده مهنه تی وارمانی اندنگ
آری انک لی نیکلر نکرده قاواکلنمه اصل
وارمانی اندنگ آری اطللس ایپک دونده چرک
اکلنمه ارغابینده ایپلیکی وارمانی اندنگ بدو
یوله کیر یولدنگ قالم اصلینده بار کیری وارمانی
اندنگ اراکیده ونک غیننی قارشى کلسه یوز چوروب
گری دونمز یورکینده قورقوسی واردایسینده کون
وارمانی اندنگ ده دم یولی آلب اوزانلر قوردنگ
قالم چالقیسینده بلیکسینده اکسوکلوکی وارمانی اندنگ

[23b]

qav əglənməz, arı atlas, ipək donda çirk əglənməz.

Bədöv atlar yola girsə yoldan qalmaz. Ər igidüñ qənimi

qarşı gəlsə yüz çevürüb geri dönməz. Dədəm soyı alp

ozanlar qurdan qalmaz. Ay ilən gün dövdaş

gəlsə, arasında fəriştə var, mane'i andan. Altun ilən

gümişdə pas əglənsə, əslində mifrəqi var, mane'i andan.

Arı ətəkli nikzənlərdə qav əglənsə, əslində pintisi

var, mane'i andan. Arı atlas ipək donda çirk

əglənsə, argacında ipligi var, mane'i andan. Bədöv atlar

yola girsə, yoldan qalsa, əslində bargiri var, mane'i

andan. Ər igidüñ qənimi qarşı gəlsə, yüz çevürüb

geri dönsə, yurəgində qorqusu var, dayısında kötisi

var, mane'i andan. Dədəm soyı alp ozanlar qurdan

qalsa, çalqısında, bilgisində əksüklüğü var, mane'i andan.

تاپ تاپ دور راينک آدم سندنک نياواش
دیل نيزد و قچه سوزه کير چوق سوزلی دیل
ایکی قولاغ ایشینده نهیب لی دیل ایکی آد
دوت وینده جوابی دیل ایکی ایاغه سکر وینده
پیک لی دیل کوک یوزیندک ییر یوزیندک
دیل یرده اینک کوک یوزیندک چقارنک دیل
بیر یولوم بیر جتم یوق دیر اینک اولوبیکر آقیر خانم
خزیندین سایدورنک دیل کوخل بو بور
دیل دایهجه سولیزیل ملایم اینک بکیز میش آبی
کوخل دوکون دوشیند دوکوخی آچیلز میش
کوخل چینی چاناقه بکیز میش سکین کوخل
سینک سینقانی بکیز میش غالم کوخل کوخل
قاندوره چول یرلرده چاه قازدوره بستان اک کوخل

[24a]

Tap-tap urar ikən adam səndən nə yavaş
dil, təprətduqca sözə girsə çox sözli dil.
İki qulaq eşidəndə nəhibli dil. İki ələ
dut deyəndə cəvablı dil. İki ayağa səgir deyəndə
peykli dil. Gök yüzindən yer yüzinə endürən
dil. Yerdə ikən gök yüzinə çıxaran dil.
Bir pulum, bir həbbim yox der ikən ulu bəglər, aqır xanlar
xəzinəsini sayduran dil. Köñül buyurmasa
dil dahicə söyləməz bil! Mülayim ipəgə bənzərmiş abi-
köñül, dügün düşincə dügüncügi açılmazmış dəli
köñül. Çini çanaqa bənzərmiş miskin köñül.
Sinəcək, sınacaqı bitməzmiş zalim köñül. Köñül istər
qalxa-dura çöl yerlərdə çah qazdura, bostan əkə. Köñül

ایسر قالدو دوره کپسنگ پوشن ابدل اولد آجونک
قارنن دو یوره یالانچا جونک سترین اورت ککنک کینه
خیر ایلیا حسان قید اوکب سینه صبر قیلنک باشدنک
قداسا دورور قونا قینه کل دوش دینک کورن
آیدین قید دورور کونده ککنک بیش وقت نازیم
پیش دورور انی قیلنک علیه خوش دور محمد اولاشد
محمدونک دیداریندنک گوشونک سوبیندنک ده دهم
قورنی بی نصیب ایتمک

نه چاقورده سحر ایرت دان بولوتی سارالنده ساری
قیان کوک اوت باشی یایچاننده سحر بیلی آسیب
آسیب کوکسی کوزل قاراداغ توخوشنده کاکل لیم
تورق ر سیرینده بد آلمه مهنه یونک ایسین الیر
دابان چالوب اوخور اوخور اوخراشنده سحر
سجاقلی اوغوز قیزی حلالیتونک قورسیندنک

[24b]

istər qalxa-dura kəpənək püş abdal ola. Acuñ
qarnıñ doyura, yalañacuñ sıtrın örtə, gələn-gedənə
xeyr əyləyə, ehsan qıla. Ökbəsinə səbr qılan,
başdan qada savdurur, qonaqına gəl, düş diyən gözin
aydın qıldurur. Gündə gələn beş vəqt namaz həm
pişdürür. Anı qılan Əliyə xoşdur, Mühəmmədə ulaşdurur.
Mühəmmədün didarındañ, kövsərün suyındañ, Dədəm der,
qullarını binəsib etməsün.
Nə çaqlarda səhər ertədən bulutı saralanda, sarı
qıyaq, gök ot başı yayxananda, səhər yeli əsib-
əsib gögsi gözəl qara dağa toxunanda, kaküllicə
toraqaylar sayrıyanda, bədöv atlar mehtərinün iyni almış,
daban çalub oxur-oxur oxrananda, say
sancaqlı Oğuz qızı həlalınun qoynından

چیتوخی ایاغی آلتینده بختنده دوزنده اکیده
کوکلین آلوب کوجونده اول چاقلرده بدو آتدی
سکیر دینک دورت ایاغیندک نعل فرلا
قایچو پولاد چالینده قان شورلا ساری یالین
قبضه ایرلیب اول چاقلرده ده دم دیر قارانه قوچ
مد اولسونک

قیصر سالور ایسی دو مانلی داغ بوروسی سالو
بیکلی امور کورکی ذوالقدر دلو سی بایندر پادشاه کلبی
غازان دیر آقار دینک آلا قارلی کوک سنبل داغ
آوه کیتیشدوم ایچیریدوم سرحد بیکریندک چاقل
غازان نه ایچرسنک اون مین یاغی اوستو کاکله
اون مین یاغی کلدو کینی ایشیدنده قول کو توروب
آق اوتاق ایچینده او مینه کیردوم ایگیری مین یاغی کلدی
دینده بیر مدنگ ایرندوم اوتوز مین یاغی کلدی دینده

[25a]

çıqubanı ayağı altında bəzənəndə düzənəndə, igidinüñ
köñlin alub kevcüdəndə, ol çaqlarda bədöv atları
səgirdibən dörd ayağından nal fırlasa,
qayxu polad çalınanda qan şorlasa, sarı yaylar çəkiləndə
qəbzə ayrılsa, ol çaqlarda Dədəm der: Qadir Allah qoç igidə
mədəd olsun!

[Salur Qazanın Aras suyu ilə Qars qəl'əsini alması]

Qeysər Salur iyəsi, dumanlı dağ bürüsi, Salur
yegi, Eymür görki, Zülqədir dəlüsi, Bayındır padşah vəkili
Qazan der: aqalarum ilən ala qarlı, gök sünbüllü dağlara
ava getmişdüm, içərdüm, sərhəd bəglərindən çapar gəldi:
Qazan nə içərsən? On min yağı üstünə gəldi.
On min yağı gəldüğünü eşidəndə qol götürüb
aq otaq içində oynaya girdüm. İgirmi min yağı gəldi deyəndə
yerümdən imrənmədim. Otuz min yağı gəldi deyəndə

هېچه سايه د م قېرخ مېن کله دى دىنده قاراگوزونک
اوجى سىندک قيا باخه د م قېرخ مېن کله دى دىنده
ال وىروب الشدوم آردوردیدوم القىش مېن کله دى
دىنده اللهى آندوم آلماندم مېش مېن کله دى دىنده
سکس مېن دىنده سکسندوم دوشن مېن باغى کله دى
دىنده آرخالوقچا قىندوم دونوم کیدوم يوز مېن باغى کله دى
دىنده يوز چوروب قايتمدم آخار سودک آب دست
قىلدم آلىنومى يره قویوب قىلدم نماز محمدى يارادک
بر چاره بىل باقىدم با محمد باعلى مدد دیدوم اوکوده
کىلدى چرخى بویوردوم آده باسه برىنده هېچى
بر اومر بىلک غنىم قيا باخه د يورک يارک آج اصلانوک
باغ اوکى سىن قارا سلاج اچى پىنده قادروب بىلک
چايه کىر سه چال بىلى چال قارا قوشش اردىلى اچى قوشش
بوکروکى ترکستانونک دىرکى حلب خانى اىک باغى خه

[25b]

heçə saydum. Qırx min gəldi deyəndə qara gözümlü
ucından qıya baxdum, qımzanmadum. Əlli min gəldi deyəndə
əl verüb əlləşmədüm, azdur dedüm. Altmış min gəldi
deyəndə Allahı andum, atlanmadum. Yetmiş min gəldi diyəndə
yeltənmədüm.
Səksən min [gəldi] diyəndə səksənmədüm. Doqsan min yağı gəldi
deyəndə arxaluqçaq idüm, donum geydüm. Yüz min yağı gəldi
deyəndə yüz çevürüb qayıtmadum. Axar sudan abdəst
qıldum, alınumı yerə qoyub qıldum namaz. Mühəmmədi yaradan
bir cəbbarə bel baqladum, ya Mühəmməd, ya Əli, mədəd dedüm.
Öñümdə
kimləri çərxçi buyurdum: Ada-basa yeriyyəndə heybətindən
yer omrılan, qəniminə qıya baxanda yürək yaran, ac aslanuñ
bağır-öpkəsin qara sac içində qavurub yeyən,
çaya girsə çalımlı, çal qaraquş ərđəmli, alıcı quşun
yügrügi, Türkistanuñ dirəgi, Hələb xanı, ig yaylı, xədəng

او قلی قراکونیا و رسی قاراجاغی چسرجی ایتدوم
ساقدنک کیمی سالدوم بایندردنک بچن پادشاه
ایچی وارنک واردد قینده آلامی خانلنک بولامی دور
باشنک قیل براقونک باشین کسک قایدینده
قابلا نونکد یکینده دایمی قونکور آلپونک بوینین اور
آل رایغیری پادشاه بایندردنک جلد و قاپنک مورکونچکی
قورچی باشی خان افشاری ساقدنک سالدوم سولدنک
کیمی سالدوم قیزیلچسیریزدنک توکولوب کوچک ایلنک
کورسوزینی دلیب کچنک دسور قاپور سندی توب آلنک
تپد کینده جیداسی اوجینده اربو کوردنک قیوقلنک
اودین یارنک شاه داغی اوستینده سایان کرنگ سور
سولی اوستینده ایچکی قورنک قبالدنک قیش کونینده
آل اوستینده اونونچونک بانجیل آلمره کلنک پانوقچینو
اون دورت کندیندنک خراج آلنک مین قیشلا تالان

قیاقونک

[26a]

oqlı, Qara Günə yavrisı Qara Budağı çarxçı etdüm.
Saqdan kimi saldum: Bayındırdan Bicən padşaha
elçi varan, varduqında Alay xan ilən Bulay xanı dövrə
basan, Qıl Baraquñ başın kəsən, qayıdışda
Qaplantu gədigində dayısı Qonqur Alpuñ boynın uran,
al ayğırı padşah Bayındırdan cüldü qapan, mə'rəkələr çiçəgi
qorçı başı Xan Əfşarı saqdan saldum. Soldan
kimi saldum: qızılca Təbrizdən tökülüb köçən, Aras ilən
Kür suyunı dilib keçən, Dəmür Qapu Dərbəndi tərüb alan,
təpdüğində cidası ucında ər bögürdən, Qımuq ilən Qaytaquñ
ödin yaran, Şahdağı üstində sayəban gərən, Samur
suyi üstində içki quran, Qabaldan qış günində
əl üstində anuñ içün yañıl alma məzə gələn, Panbuqçınuñ
on dörd kəndindən xərac alan, Min Qışlaqa talan

سالنگ طبرستان سلطانی اکیلمی دورت مین ایلک
آقاسی غیاث اوغلی دلو دونداری سولدنک سالدم غا^{زبان}
دیر اوزوم تپده دور دوم ایچ اوغوزونک بیکرینی سالنگ
سالدم دیش اوغوزونک آقارینی سولدنک بولورم
آلاکونک آغزینده ششرا بجانده دوزینده یوزمین کافره
قارشی کلدوم قارده دوتدوم ساداشس سالدم بیدی
کون بیدی کچه اول کافره قلیچ چالدوم بیدی کونک صونک
قباقوی قوزدوم بیدی کافره قلیچم اوکینده اونب دورم
یوزمین کافرونک قیریلده غینی اندنک بیلدوم ارسیلنک
قارس قلعه سیننی اول بیرلشده آلدوم باشی آچقنک خزان
سوردوم آقچه قلعه سدر لیده لایقلاشی داروغه تنکدوم
بیکرینک سرخاب داغینه سیره چقدوم دماغونک چاق
وقتینده اول آلتی سیک اوغلینه علم توق نهاره دیروب
اوزوم کنی بیک قیلدوم انده آلم ارم دیوبنی غاران دیرکوندا

[26b]

salan, Təbərsəran sultanı, igirmi dörd min igidüñ
aqaşı, Qıyan oğlu Dəlü Dundarı soldan saldum. Qazan
der: özüm təpədə durdum, İç Oğuzuñ bəglərini saqdan
saldum, Dış Oğuzuñ aqalarını soldan buyurdum.
Alagözün ağzında, Şərabxana düzində yüz min kafirə
qarşı gəldüm, qarma dutdum, savaşı saldum, yeddi
gün, yeddi gecə ol kafirə qılıc çaldum. Yeddi gündən sonra
qabaqumı qavzadum, yeddi kafir qılıcum önində onba durmuşdı,
yüz min kafirün qırılduğunu andan bildüm. Aras ilən
Qars qəl'əsini ol yeriyişdə aldum. Başı Açıqdan xızan
sürdüm, Aqca qəl'ə Sürməlüdə Lələ Qılbaşı daruğa tıkdüm,
Bəglər ilən Sırxab dağına seyrə çıqdum. Damağumuñ çaq
vəqtində ol altı bəg oğlına ələm, tuq, nəqqara verüb
özüm təki bəg qıldum, anda alpam, ərəm diyübəni Qazan
der güvənmədüm.

بیرگون آدملاردن اسلام دینی قوتی قونکور آتلی سالو
ییکلی ایورگورکی ذوالقدرلی دولوسی سالان دایغ
ییلایلی ساری قیش قیشلاقلی سکسن مین اریست
قاراپولاد یالمانی سورجید انونک جیمیری صهار او قورچ
قانی یایلر قیضه سی آدر بایجان لنگری پادشاهونک وکیل
اولاش اوغلی غازان قارایزونک فصلینده تازی تلو
سید دور دی بیری قوشلر کو تورتدی آلاپارسلر او نگریدی
اوج یوز ایکید کو تورتدی آق منغانی کوزلدی آوه کیشدی آن
منغانده آوا اولدی قوشلر قوشلیدی ایکیندی زمانی دیدی که
آقاروم کیم منونک کل سوک نامی اردوید وارونک من
بیر آوا اولرم کلورم اردوید آقارین یولینون غازان یال قور آن
منغانونک تیرسیه قونکور آتلی بویستدی قاراقلو قانی
داهی بر آوا الیکه کیریدی دیدی پروردگار من آقارونک

[27a]

[Qazan xanın yeddi başlı əjdəhanı öldürməsi boyu]

Bir gün adəmlər evrəni, İslam dini qüvvəti, qoñur atlı Salur
igi, Eymür görki, Zülqədirlə döləsi, Savalan dağı yaylaqlı,
Sarıqamış qışlaqlı, səksən min ər heybətli,
qara polad yalmanı, sur cidanuñ cibiri, suhar oqlar peykani,
qatı yaylar qəbzəsi, Azərbaycan ləngəri, padişahuñ vəkili,
Ulaş oğlu Qazan qara ya razuñ fəslində tazı-tula yəddürdi,
bəhri quşlar götürtdi, ala parsılar öñürtdi,
üç yüz igid götürdi, Aq Manqanı gözlədi, ava getdi, Aq
Manqanda av avladı, quş quşladı. İkinci zamanı dedi ki:
Aqalarum! Kimsə mənümlən gəlməsün, hamı orduya varuñuz!
Mən yalquz
bir av avlaram, gəlürəm. Orduya aqaların yollayubanı Qazan yalquz Aq
Manqanuñ təpəsinə qonur atı oynatdı. Qaranquluq qarışdı,
dahi bir av əlinə girmədi. Dedi: Pərvərdigara! Mən aqalarumdan

آبریلدوم بر آو آولایم الی آوسیز کیمینیم اردو یسن سنی الی
آوسیز قویند آلیش آو ییرلره کوز کوزدوردی قاراداغونک دنا
ییدی ییرده مشعل کیمی یانار کوردی ییدی ییرده قوی قوی تونو
چیقار کوردی غازان ساندی اوزاردو سینونک چاغ
ایشیندورآت اوینستدی اول ایشیند ساری یوله دو
غازانونک اردو سینده لایقلاش غازانونک لایق
ایشیتدی که غازان بالاقوز آوده قالدور قالماندی ایلفا
غازانونک آردیچ غازان انده میشنده پیکیمی برنستنی
یانار کوردی مشعل کیمی برنستنی آسز کوردی ییدی ییر اوزینه
بیر اژدایه راست کلدی ییدی ییرده مشعل کیمی یانک اول
اژدایونک کوز لر میش ییدی ییرده قوی قوی تونو چقنک
اول اژدایونک آغزینونک بو قیمیش مشعل کیمی آسزک
اول اژدایونک بالیمیش اژدایانی کورنده غازانونک
ایچیندکی نوم بورکی دولدی داستی دنا عالم

باشل سه

[27b]

ayrıldum, bir av avlayım, əli avsız getməyim orduya. Sən məni əli
avsız qoyma! Alçaq ava yerlərə göz gəzdürdi, qara dağın damənində
yeddi yerdə məş'al kimi yanar gördi, yeddi yerdə qoyı-qoyı tütün
çıqar gördi. Qazan sandı öz ordusunun çırağ
ışığıdır. At oynatdı ol ışığa sarı yola düşdi.
Qazanın ordusunda Lələ Qılbaş, Qazanın Lələsi,
eşitdi ki Qazan yalnız avda qalubdur, qatlanmadı, ılğadı
Qazanın ardınca. Qazan anda yetişəndə təpə kimi bir nəstəni
yatar gördi, meşə kimi bir nəstəni əsər gördi, yeddi başlı⁵⁰ yer əvrəni
bir əjdəhaya rast gəldi. Yeddi yerdə məş'al kimi yanan ol
əjdəhanun gözləriymiş, yeddi yerdə qoyı-qoyı tütün çıxan
ol əjdəhanın ağzının buqıymış, meşə kimi əsən
ol əjdəhanın yalıymış. Əjdəhanı görəndə Qazanın
içindəki tom yürəgi doldı-daşdı, dünya-ələm

⁵⁰ Başlı kəlməsi səhifə kənarına əlavə edilmişdir.

غازانوک با شینه آیدین اولدی ارژدایلیک دوکوتما
قصدا ایله قایتدی کری باجدی لایقلاشی قول لوقیند
حاضر کوردی لایلیک مصلحت کوردی جانوم لای بو پیکری یا
ارژدای کوردیسنک بو ارژدایوک اوستیند وار ایم پی
یوقه یان و پروب ساو شوبنک اوت لیم صلاحتک نه دور
جانوم لامکا وکیل دیدی لایفکر ایله که غازان دیدی
آز ایکید دور مرد ایکید دور کیمه دیسم بلکه شکا غصبی اوله لای
دیدیم آقام فارشی یاتنک قاراداغونک بوندورینک
اوله کیلنک آمیندوری و اشقون سولونک تورکینی سنک
اوله کیلنک قاراقونک آغیرینک اوله کیلنک قایبانک
بوغورینک اوله کیلنک آغایونک قوچارینک اوله
کیلنک ازله ونک سردارینک اوله کیلنک ایکیدرونک
قوچارینک اوله کیلنک ارژدای دیدی کهری اصلی بریلاند
اول یلانوک اوستینه کینگیل دیدی غازان قونکور آتی

[28a]

Qazanuñ başına aydın oldı Əjdəha ilən döğüşməqa
qəsd eylədi. Qayıtdı geri baxdı, Lələ Qılbaş qulluqında
hazır gördi. Lələ ilən məsləhət gördi: Canum Lələ! Bu təpə kimi yatan
əjdəhanı görürmisən? Bu əjdəhanuñ üstinə varalımmı?
Yoqsa yan verüb savuşuban ötəlimmi? Səlahuñ nədür?
Canum Lələ, mana dəgil!- dedi. Lələ fikr eylədi ki Qazan dedükləri
ər igiddür, mərd igiddür, getmə desəm bəlkə maña qəzəbi ola.
Lələ dedi: *Aqam! qarşı yatan qara dağuñ hündürisən,*
ölməgilən! Ayındurı daşqun suyuñ türkənisən,
ölməgilən! Qazaqucuñ ayğırısən, ölməgilən! Qaytabanuñ
buğurısən, ölməgilən! Ağayılıñ qoçaqarısən, ölmə
gilən! Ərənləriñ sərdarısən, ölməgilən! İgidləriñ
qoçaqısən, ölməgilən! Əjdəha dedükləri əsli bir yilandur,
Ol yılanuñ üstinə getgil! – dedi. Qazan qoñur atı

اویستدی ار دانا نوک اوستینه یگین کدی ار دایا
یا توینی اویستش کوردی غازان فکر ایلدی کدیا تور سییه
آرا اولدور یک مرد لوک اولر خیل ایلنک دیر یک آرا و غلینه
دیر یلوک اولر سا داقیندک صبار قادی بیر اوقیلنک
ار دایا آدی اوردی ار دانا ویا سنده قویروق چالید
داغ دولاندی آغوس چدی بیر بویادی نفس چکدی دون
سوموردی کنگر چک بوتسی سیل اوکیو کیدر کیمی آتینک
غازان ار دانا نوک بو غار نیکیته لی اولدی غازان نوره چکدی
القهینه مالو اوردی مالو تور دو کو نوک کو که یوزنک کور کلی تار
یا اوردو کوکی اولامینک اولو تار ی چوق کیمه رسنک
ایسه مونسرو نک کو نکینه سنک صا دقلو نک یلیند
سنک اند تار ی سنک بیره دانا نوک آغزین اویم ایکی
دانا نوک آغزین چا پریم آغار چایلر اوستینه کور پی سلیم
قالیشد نک الین دویم مالانکا جلدو نک سترینک او ریم دیر

[28b]

oynatdı, əjdəhanuñ üstinə yegin gəldi. Əjdəhanı
yatubanı uymış gördi. Qazan fikr eylədi ki yatur yerdə
ər öldürmək mərdlik olmaz, hilə ilən dirilmək ər oğlına
dirilük olmaz. Sadaqından suhar qapdı, bir oq ilən
əjdəhanı atdı, urdı. Əjdəha oyananda quyruq çaldı,
dağ dolandı, ağu saçdı, yer boyadı, nəfəs çəkdi, don
sömürdi. Kəngərçik butası yel öñicə gedər kimi atı ilən, donı ilən
Qazan əjdəhanuñ boğazına getməli oldi. Qazan nə'rə çəkdi,
Allahına yalvardi: Ya götürdüyüñ gögə yetürən görkli Tarı!
Ya urduqunı ulatmayan ulu Tarı! Çoq kimsələr səni gökdə
istər, mö'minlərüñ göñlindəsen, sadıqlərüñ dilində-
sən. Allah Tarı, saña bir deyənüñ ağzın öpim, iki
deyənüñ ağzın çarpım! Axar çaylar üstinə körpi salım,
qalmışlaruñ əlin dutım, yalangəclaruñ sıtrın örtim! Deməsünlər

صون چاقینده غازانی بیر سیلان اوتدی یاروردکا
سنگ منکا بیر نجات ویرکیل یامان کونونک دوشمنک
یامان کونونک دوشمنک اللهونکا یالوارکیلک اللهینه یالوار
محروم قالمز غازان که اللهینه یالواردی اینلک اژدایونک
آراسینده بیر اوتاق کیمی قیاسید اولدی غازان اول قیاس
والداسینه میثنده آتدک دوشدی جیداسینه بیر نیکی
قالیغینی یاپوندی بیر اکیده ساق اولدوقه سیر براده جان ویر
اول یراق یردم یرساعت جوق اول اکیده کرکلی اولور اژد
نه قدر جسد ایلدی غازانی سومور و بنگ اوتاقه جید ایلک
قالیغین قومیدی قیاسونک والداسینک چقیاقه غازان
اول قیاسونک والداسینده اوزین توتقاشت و روی اژدای
همیستینک غازانونک بیر کوزی بولاشدی قاندوندی
غازان اوز کوزیه آجیقندن لاراسنگ منوم نامرد کوزوم قارا
بوللاد و قیچونک یالمانینک قورخردونک صهار اوغر

[29a]

son çağında Qazanı bir yılan utdı, ya Pərvərdigar!
Sən maña bir nicat vergil! Yaman günüñ düşməsün,
yaman günüñ düşsə Allahuna yalvargilən! Allahına yalvaranlar
məhrum qalmazlar. Qazan ki Allahına yalvardı, anı ilən əjdəhanuñ
arasında bir otaq kimi qaya peyda oldı. Qazan ol qayanuñ
daldasına yetişəndə atdan düşdi, cidasını yerə tikdi,
qalxanını yapundı. Bir igid saq olduqca bir yaraqa can verür,
ol yaraq bir dəm bir sa'atcuq ol igidə gərəkli olur. Əjdəha
nə qədər cəhd eylədi Qazanı sümürübən utmaqa, Cida ilən
qalxan qoymadı qayanuñ daldasından çıxmaqa. Qazan
ol qayanuñ daldasında özin toqtaşdurdı. Əjdəhanuñ
heybətindən Qazanuñ bir gözi bulaşdı, qana döndi.
Qazan öz gözinə acıqlandı: Mərə sən məniüm namərd gözüüm! Qara
polad sav qılıcuñ yalmanından qorxmazduñ, suhar oqlar

پیکانینک اوش نر دونک اون آلتی باتن کافر کرزی
تیم دنگ دکدی پور قه دنگ ارد نادید دگر ی بر سیلاندرانده
نه وار که بولاشور سنک اولار زور سنک سنونک کیسی ناه
کوز منوم کیسی مرد ایکیده نیر خنجرینی چقاردی کوز لرینی ناه
قصه ایلدی کینه فسر ایلدی که اگر من کوزوم او یسم دیر لر
غازان ارد نا کور و بدور قورقوسیندنگ چچ بهانه تاپیوب
کوز لرینی چقار و بدور سدا قینن او کینه نوکدی سکین
اوقی سدا قیندنگ نوکینجه ارد ناه بو قون بو قون شیشه
ارد ناه داهی سومور یک پوری قالدی داهی جان
پوری قالدی قاراپولاد سدا قلیچین لیلنه آلدی سیره
قلیچ سکیردی ارد بانونک اوستینه ییدی باشی سیره
بو قوندنگ قلیچدی سیره سالدی ارد بانونک آغویس
سیر یوزینه نوکولنده آغوسیندنگ سیر یوزینه یانار یانار اود لر
دوشدی غازان خنجرین ساندی قلیچین ساندی

[29b]

peykanından üşənməzdün, On altı batman kafir gürzi
təpəmdən dəgdi pörtləmədün, əjdəha dedükləri bir yilandur, anda
nə var ki bulaşursañ, öləzürsəñ? Sənüñ kimi namərd
göz mənüm kimi mərd igidə neylər? Xəncərini çıxardı, gözlərini oymaqa
qəsd eylədi. Genə fikr eylədi ki əgər mən gözüüm oysam derlər:
«Qazan əjdəha görübdür, qorqusından hiç bəhanə tapmayub,
gözlərini çıxarubdur». Sadaqını öñinə tökdü. Səksən
oqı sadaqından tökincə əjdəhaya boqun-boqun şişlətdi.
Əjdəhada dahı sümürmək hövri qalmadı, dahı can
hövri qaldı. Qara polad sav qılıcın əlinə aldı, sıyra
qılıc səgirtədi əjdəhanuñ üstinə. Yeddi başı bir
boqundan qılıcladı, yerə saldı. Əjdəhanuñ ağusu
yer yüzünə töküləndə ağusından yer yüzünə yanar yanar odlar
düşdi. Qazan xəncərin sancdı, qılıcın sancdı,

بچاقین ساجدی ار دیا نونک اوستینده بغدادش
قوردی لایقلاشش ایله که اودی کوردی ساجدی ار
غازانی اودی آن الکلین بیدیکوم آقا آقا دیوینی سیر و فیل
ار دیا نونک اوستینده یکین کدی کدی کدی کدی کدی کدی
ار دیا نونک بیدی باشی قارایرونک اوزرینده یا کور
غازان اوزی ار دیا نونک آرخاسینده بغدادش قورمیش
کوردی لایقلاشش بارک الله اقام غازان ازلو کونک ییکلو کونک
تخین غازان دیدی جانوم لایقلاشش من اولدور مدوم کونک
دور و مویکلیک مینونک اولدور دی بیک اوستن کونک
بو ار دیا نونک درین سوچیل دیدی لایقلاشش اوستن
کتور و ب ار دیا نونک درین سویدوردی ار دیا نونک
درینونک غازان قور قویلاشش دین تیکدوردی آق
توزلی قانی بایقلاشش ایله اوج ییکلی صهارا و قون
ساق تیکدوردی قاراپوللا و قلیجین دوزندی آق

[30a]

bıçaqın sancdı, əjdəhanuñ üstində bağdaş qurdı.

Lələ Qılbaş eylə ki odı gördi, sandı əjdəha

Qazanı utdi: Aq əkməgin yedigüm, aqa aqa!- deyübəni sıyra qılıc

əjdəhanuñ üstinə yegin gəldi. Gəldüğündə necə gördi?

Əjdəhanun yeddi başı qara yeruñ üzərində yatur gördi.

Qazan özi əjdəhanuñ arxasında bağdaş qurmuş

gördi. Lələ dedi: Barəkəllah, aqam Qazan! Ərlügünə yeglügünə

təhsin! Qazan dedi: canum Lələ! Əjdəhanı mən öldürmədüm, sənüñ

durumun ilən himmətüñ öldürdi. Yeg ustalar gətür,

bu əjdəhanuñ dərisin soygil!- dedi. Lələ yeg ustalar

gətürüb əjdəhanuñ dərisin soydurdı. Əjdəhanuñ

dərisindən Qazan qorqu bilməz canına don tikdürdi. Aqca

tozlı qatı yayına qırbən eylədi. Üç yeləkli suhar oqlarına

sadaq tikdürdi, qara polad qılıcına qın düzəttdi. Altı

پری دم ششپرنه قاب ایلدی آلابدق سودجیند لیدنه
قاب ایلدی قورت توکلن توکلور آتی آیرینه اور توکل
ایلدی سیباغینونک بیلکن لرین اژد بائونک دریسید
ایلدی بیدی باشین بر قهر فیلک سویونجی بیکت بایش
اوستینه غازان کیدی آیتلک دونیلک اژد بائونک
دوغینه کیر و جی پادشاه بایندری کوزلدی یوله دوشدی
پادشاه بایندره خبر کلدی که غازان اژد با اولوب کلیر اوغوز
بیلدیزک صادق دور که دیز آدم اژد با نیجه اولور صادق لک لک
سوزه کلدی لر که غازان آدمیلک بیز عهده سیندنک چچوق
ایلدی که اژد با اولوب دور بیزی بای اوتر بیز نیجه چچالیم
تیر باران ایدیه لیم بایندره پادشاه سوزه کلدی دیدی منوم
و کسلوم غازان آزا کید دور بیک اکیده دور بیکه بر اژد
راست کلدی اوله اوله وردی اوله اژد بائونک دوش
کیردی اوله اگر غازان اژد با اولوب دور نه قوم تانور نه قودن

[30b]

pərli dom şeşpərinə qab eylədi, ala baydaq sur cidasına
qab eylədi. Qurt tükli qoñur atı əyərinə örtük
eylədi. Sayəbanının yelkənlərin əjdəhanuñ dərisindən
eylədi. Yeddi başını bir təsərrüf ilən soyubanı yeg başı
üstinə Qazan geydi. Atı ilən donı ilən əjdəhanuñ
donına girübəni padşah Bayındırı gözlədi yola düşdi.
Padşah Bayındıra xəbər gəldi ki Qazan əjdəha olub gəlir. Oğuz
bilə Türk sadıqdır ki, deməz adam əjdəha necə olur? Saqdan-soldan
sözə gəldilər ki: Qazan adəm ikən biz öhdəsindən çıqmazduq,
imdi ki əjdəha olubdur bizi hamı utar. Bir təpəyə çıqalım, anı
tirbaran edəlim. Bayındır padşah sözə gəldi dedi: mənüm
vəkilüm Qazan ər igiddür, yeg igiddür, bəlki əjdəhaya
rast gəldi ola, öldürdi ola, əjdəhanuñ donına
girdi ola, əgər Qazan əjdəha olubdur, nə qövm tanur, nə qardaş

بأنور قارابداغ دیدی پادشاهوم منکار خست ویرکیلیک
کسیدیم غازانونک قارشى سینه اگر اردنا اولوب دور اول
منی اولسونک قارابداغ آت اوینستدی غازانونک قارشى
کستدی سس بریرده دوردی ساداقینک صفا
قاپدی عوسنی اردنا اولدی دیرلر اگر اردنا اولوب سونک
منومیلک کومور کومور دانش دیدی دانیشمیلک
صیباراه قونک چکا غیلک اولدور ورم غازان سنی
قاراپولاد قلیچونک پالانیلک دوغورم غازان سنی اگر
اردنا اولدور ورسنک غزوانونک منبارک اونکدنک بر
شیلانغ منکا ویرکیل غازان آدنک دوشدی قلیچین
قارابداغونک بیلینه باقلدی قارابداغ قلیچیه پهلوان انده
اولدی اولدی می پادشاه بایندرا یشتیدی غازان ار
اولدور و بدور اچ اوغوز می داشش اوغوز می کوتور و ب
قارشیلدی غازان آدنک دوشدی میبیش قدم سکیدی

[31a]

tanur. Qara Budağ dedi: padşahum maña rüxsət vergilən,
gedim Qazanuñ qarşısına. Əgər əjdəha olubdur, əvvəl
məni utsuñ! Qara Budağ at oynatdı, Qazanuñ qarşısına
getdi. Səs yetər yerdə durdı, sadaqından suhar
qapdı. Əmu, səni əjdəha oldı derlər, əgər əjdər olmıyubsan
mənüm ilən gümür-gümür danış!- dedi. Danışmasan
suhar oquñ peykanı ilən öldürürəm, Qazan səni.
Qara polad qılıcuñ yalmanı ilən doğraram, Qazan səni. Əgər
əjdəha öldürübsən, ğazavatuñ mübarək! Avundan bir
şılalğa mana vergil! Qazan atdan düşdi, qılıcın
Qara Budağuñ belinə baqladı. Qara Budağ qılıcına pəhləvan anda
oldı, olmadımı? Padşah Bayındır eşitdi Qazan əjdəha
öldürübdür. İç Oğuzı, Daş Oğuzı götürüb
qarşıladı. Qazan atdan düşdi, yetmiş qədəm səgirdi,

[31b]

Bayındır padşahuñ ayağına düşdi. Əjdəha dərisindən
düzəlmiş sayəbanı tikdi. Bayındır padşah sayəbanuñ
altında bağdaş qurdi. Yeddi gün, yeddi gecə padişahı
qonaqladı. Dədəm Qorqud der: Qazan kimi qoçaq igid
dünyadan gəldi, keçdi.

Xuda biyamorzed Hacilu ra⁵¹

⁵¹ Allah Hacılıya rəhmət eləsin.

LÜĞƏT

–A–

abadan – bayındır, abad, məmur
abdal – dərviş
abi – çəkingən, utanan, utancaq
ada basa yerimək – sağlam və güclü addımlarla yerimək
adamaq – anmaq, adını anmaq, yada salmaq, xatırlamaq
adəm oğlu – insan, adəmoğlu, insanoğlu
ağayıl – qoyun; qoyun sürüsü
ağıl – ağıl, arxac
ağu – ağı, zəhər
aqın – ağ rəngdə olan; bir arpa növü
aqar – axar, axan su.
aqtarma – savaşa ələ keçirilən at, silah və mal, qənimət
aq – ağ, bəyaz
aqa – ağa, bəy, böyük
aqac – ağac, uzunluq ölçüsü
aqça – axça
aqır – ağır
alp – igid, qəhrəman, alp
altun – qızıl
alvar – ov etməyi bacaran heyvan
anda – onda, o zaman
andan – ondan
andın – ondan
anı – onu
anılan – onunla
anun – onun
ana – ona
aran – qışlaq, aran
arı – təmiz, duru
arqa – arxa
arqaluq – arxalıq, yelək, xirqə
arqu – dərə, vadi
arşun – arşın, bir uzunluq ölçüsü
aş – aş, yemək
aşrı – aşırı, ifrat, çox
aşrı-aşrı – lap çox

av – ov, şikar

avçı – ovçu

ayındırı – arı, duru, saf, tərtəmiz

ayqaq – gəvəzə, çox danışan

azdurmaq – azdırmaq, azmasına səbəb olmaq, yoldan çıxarmaq

–B–

badadmaq – yenilmək, basılmaq

bağır – bağır, qarabağır, ciyər, öfkə

baqmaq – baxmaq

baqıncaq – nişangah, atın iki qulağının arası

baqt – bəxt, qədər, tale

baqlamaq – bağlamaq

bal – qol-qanad; bal

balçaq – qılının sapı, qəbzə

balğımaq – parlamaq, parıldamaq, işıldamaq, işıq saçmaq

balığa – ərgin, yetişkin, həddi-büluğa çatan

baluğ – balıq

baña – mənə, mana

bargah – otaq, yüksək divan

barqır – ayğır, at

baru – qala divarı, barı

başaruq – bacarıq, təcrübə

baturmaq – batırmaq

bay – varlı, zəngin

baydaq – bayraq, sancak

bazu – əzələ

bədvə – cins at

bəd-məst – sərxoş, zil-sərxoş

bəd-nəfs – nəfsi pis

bəg – bey

bəgzadə – bəyzadə, bəy oğlu

bəlki – bəlkə

bəlləşmək – bulaşmaq, bulanmaq

bəraziş – görkəm, gözəllik

bərr – torpaq

beylə – böylə

bəzə – zavallı, miskin, çarəsiz

bilgə – müdrək, bilikli

biricük – biricik, tayı-bərabəri olmayan
boqun – buğum
böri / börü – kurt
buğur – buğra, erkək dəvə, iki hürgüclü dəvə
buxtı dəvə – Xorasan dəvəsi
bulanduruq – bulanıq, bulandırılmış, duru olmayan
busmaq – pusmaq, pusquya yatmaq
busaluq – duman, sis, çən
busu – pusqu
buzav – buzov
bürçek – birçək
bürgüt – berkut, bürgüt, qartalın bir növü

–C–

canib – yan, tərəf
cəbədar – silah ustası
cəgən – qamış
cida – süngü, qarğı, mizraq
cirasın – cilasun, igid adam
cibir – süngü ucundakı dəmir
civanmərd – mərd, igid
cüft – cüt, bir cüt
cüldü – ödə, mükafat

–Ç–

çah – quyu, çuxur
çaq – çağ, vaxt, zaman; sağlam,
çaqır – çaxır, şərab, içki
çaqırmaq – çağırmaq
çaqmur – gömgöy, mavi
çal – boz, qır, alaca, kül rəngi
çalqanmaq – çalxanmaq
çaluq – çox sıçrayan, rahat durmayan at
çapar – çapar, qasid, xəbərçi
çapqun – soyğuncu, quldur
çarhovuz – böyük hovuz
çarqçı – avanqard birlik, topçu
çav – ünlü, namılı, şan-şöhrətli, ad-san

çər – tərləmiş atda meydana gelen revmatizm iltihabı
çərəlmək – gözləri geniş açıb baxmaq
çınqımaq – qəzəblə bağırmaq
çıqmaq – çıxmaq
çoq – çox
çuqul – çuğul, casus, xəbərçi, söz götqrqb-gətirən
çün – çünki; nə üçün, niyə.

–D–

dahay – haydı
dahı – dəxi, da/də, belə
daladmaq – dişlətmək, dalatmaq
dalanmaq – dalanmaq, dişlənmək
damağ – kef, əhval, durum, sevincli, nəşəli, qayğısız olan
daruğa – darğa, şəhər, qəsəbə və kəndlərdə asayışı qoruma
və vergi toplama kimi işlərə baxan məmur
daşğun – daşqın
dərinti – ordan-burdan yığılmış izdiham
dıncıxmaq – narahat olmaq, tıncıxmaq
doğan – şahin
doqsan – doxsan
doğuz – doqquz
dorlağ – yeniyetmə

–E–Ə–

eşik – ev girişi, qapı girişi, astana, ətraf, çevrə, bayır, dışarı
eşik ağası – qacar saraylarında təşrifat məmuru; səfəvi dövlətində
müraciət məqamının qapıçısı
eylə – elə, öylə
əcəmi – fars, farsca; naşı
əjdər – əjdərha, əjdəha
əkməl – kamil, mükəmməl
əksük – əskik
əmm / əmu – əmi
ənbiya – nəbilər, kitab verilməmiş peyğəmbərlər
ənək – ət yeyən yırtıcı heyvan balası
ərdəm – fəzilət, hünər
ərən – igid, qəhrəman, ər, bahadır

ərkək – erkək keçi, üç yaşndan böyük burulmuş erkək keçi
ərtə – şəfəq sökmə zamanı
əvrən – böyük ilan, əjdəha
əyər – yəhər
əyal – qadın, arvad

–F–

fasid – pis, pozuc
fəriştə – mələk
fıraq – fəraq, ayrılıq
fitilə – qanı silmək, dayandırmaq üçün işlədilən bez yumağı
və ya sterilizə edilmiş pambıq parça

–G–Q–

gavayın – kotan, böyük kotan, qara kotan
gəcığə – ənsə, arxa, köməkçi hərbi birlik
gədik – dağ keçidi, dağın beli, dağ üstündə keçid verən çökək yer
gedilmək – qılınc, bıçaq kimi kəsici şeylərin ağzının korlanması
genə – yenə
gər – qotur; heyvanlarda rəng
gərmsir – qışlaq, qışda orduların və köçəri oymaqların heyvanlarıyla
birlikdə yaylaqdan enib qaldıqları yer
geynək – köynək, geyim, geyəcək
gibi – kimi
gor – qəbr, məzar
görk – gözəl, göstəriş, görkəm
görkli – gözəl, göstərişli, görkəmli
gümür – (səs təqlidi ilə yaranan söz) qəfil gurultu, partlayış səsi
gümür-gümür – gumbur-gumbur, böyük bir gurultu ilə
gürz – silah olaraq işlənən ağır toppuz
güvənmək – bel bağlamaq, etimad etmək; öyünmək, sevinmək
güvənc – güvənmə duyğusu, etimad; sevinç, sürur; dayaq, arxa
qənim – düşmən, dəhşət saçan, qorxu yağıdaran
qeyb – gizli olan, gözə görünməyən şey
qeyb əri – inama görə, hər dövrdə olan, ancaq heç kimin görmədiyi
qutsal insanlar, onlar Allahın əmrlərinə görə insanları idarə edirlər
qəzavat – qəza sözünün cəmi, savaş
qazi – qəza edən, din uğrunda savaşaraq düşməyə qalib gələn

–X–H–

xab – yuxu
xacə – əfəndi, sahib
xədəng – qayın ağacı, qayın ağacından düzəldilmiş ox
xalu – ananın qardaşı, dayı
xan – xan; dəstərxan, süfrə.
xarp-xarp – şapur-şupur yemək
xatun – qadın, xaqan arvadlarının titulu
xızan – çox, çoxlu adam
hayxırmaq – hayqırmaq
həbib – əziz, sevilən, dost
həzrət – ulu və saygın adamların adına artırılan ünvan
hoqqar – balıqçıl bir quş
högürmək – (aslan) kükrəmək

–İ–İ–

ılğamaq – atı dörtnala sürmək
içik – içəcək; su içilən yer
ig – odunu sarımtıl və sərt olan bir ağac, papazküllahı ağacı
ilmək – ilişmək, toxunmaq, dəymək,
iləri – irəli
imdi – indi
imrə(n)mək – həvəs etmək, çox istəmək, meyl etmək
ipçin – zireh
iprənmək – yıpranmaq, aşınmaq
is – qoxu, iy
işşək – şişək
iyə – yiyə, sahib

–K–

kahil – tənbel
kakülli – kaküllü, pərçəmli
kədbanu – ev işlərində çox bacarıqlı xanım, bir evi idarə edən kahya
kamandar – oxçu, nişançı
kəmik – sümük
kəmin – pusqu
kəpənək-puş – yapıncı geyən

kərənay – gərənay, iri şeypur
kərtmək – bir şeyin kənarında kərtik açmaq
kəvcütmək – oxşamaq, yumşaltmaq, könül almaq
kəz – kərə, dəfə
koxa – kətxuda, kahya
kölük – iş və yük heyvanı
kuy – kənd, köy, məhəllə, küçə, sevgilinin olduğu yer
küffar – kafirlər.
kür – tənbel, inadkar, xəsis

–Q–

qabaq – ön, ön tərəf, ön üz, yamac, alın; göz qapağı
qaqan / qağan – xaqan, igid, güclü, qüvvətli
qalın – çox, qələbəlik, gur, güclü, qüvvətli
qapu – qapı
qaranqu – qaranlıq
qarçıqay – yırtıcı quşlardan biri, şahin
qav – dedi-qodu, arxadan çəkişdirmə, qiybet
qaybatan – dəvə, dəvə sürüsü
qayım – dayanıqlı, sağlam
qazağuc / qazaquc – at; at sürüsü
qımzanmaq – qımıl(n)maq, qalxmaya çalışmaq, tərpənmək
qırx – qırx
qısqa – qısa, müxtəsər, incə
qızluq – qıtlıq, bahalıq, quraq keçən il
qoçqar – döyüş üçün yetişdirilmiş iri qoç
qonşu – qonşu
qoyı – tünd, qatı
qoyun – qoyun
qoyun – ağuş, qoyun, qucaq
quba – qonur rəng
quba qaz – vəhşi qaz
qüfl – kilid, qıfıl
qulan – iki-üç yaşında day
qurban – yay çantası; qurban
qurçı – elxanilərdə silahlı əskər, mühafiz, keşikçi, qoruqçu
quytu – dalda, xəlvət, təhlükəsiz yer

–L–

laçın – bir şahin növü.

ləli-çaqır – ləl rəngində şərab, qırmızı çaxır

lələ / lala – padşahların və əsilzadələrin uşaqlarının müəllimi

ləngər – ağırlıq, ağırbaşlılıq, təmkin, vüqar

–M–

məaş – maaş, keçim, yaşayış, dirlik

məhbub – sevilən, sevilmiş, sevgili

məhməl – qədifə, məxmər, parlaq və yumşaq olan

maña –mənə

mərəkə – savaş meydanı, məclis, xalqın toplandığı yer

marıx – pusqu, marıq

mərdan –mərdlər, igidlər

mərə – “ey, hey” mənasında xitab

mirqəzəb – cəllad

–N–

nəbi – nəbi, peyğəmbər

nər – erkək dəvə

nəstə – nəsnə, şey

nəvadə – nəvə

nik-zən – yaxşı, iffətli qadın

nitəkim – necə kim

–O–

oba – oymaq, boy, köçəri oymağı, kiçik köy, qəsəbə

oğurlanmaq – saxlanmaq, gizlənmək, bir işi gizli görmək

oq – ox

oqçı – oxçu, nişançı

oqranmaq – acmış, susamış atın kişnəməsi

oğumaq – oxumaq

ol – o (üçüncü şəxsin təkli)

olar – onlar (üçüncü şəxsin cəmi)

omrılmaq / omrulmaq – əzilmək, ovunmaq

ornac – birinin ardından gəlib onun yerinə keçən şəxs

osal / usal – önəmsiz, əhəmiyyətsiz
otağ – böyük və süslü çadır
oyalanmaq – başını qatmaq

–Ö–

ög – ön, ön tərəf
ögcə – öncə
ögcil – öncül, öncü, öndə gedən, öndə olan
ögəc – iki-üç yaşındakı qoç
ökbə – öfkə, qəzəb, hirs
öləñ – çəmənlik, çəmənli olan yer
ölət – qıran, qırğın, öldürücü xəstəlik, epidemiya
öpəkə – ağciyər
ötkün – kəskin, təsirli, dəlib keçən

–P–

pars – bars, qaplan
partal – yorğan-döşək
pər – qanad
pərçəm – kakülü olan, yeləli, yeləsi olan (heyvan), yalı olan
pərli – yeləkli, tüklü
pəs – bu halda, elə isə, indi
peykan – təmrən, oxun ucundakı sivri dəmir
pizür – qamış

–R–

rast – rast gəlmə; təsadüf; sağ.
rüxsət – izin, müsaidə

–S–

sadaq – içinə ox qoyulan qılıf, oxluq, oxdan
sağın – sağım, sağmal, süd verən, sağılan heyvan
sağınmaq – düşünmək
sağınışlı – düşüncəli, düşünərək davranan, anlayışlı
sahabə – peyğəmbəri görmüş və onun söhbətində olmuş müsəlman
saqi – əli açıq, cömərd

saq – sağ tərəf; sağ, sağlam, sağlam, əsən
saqınmaq – düşünmək
salqum – salxım; salxım şəklində olan hər hansı bir şey
salla – toqat, şillə
sası – qoxmuş, pis qoxulu
sav – kəskin, iti
savidurmaq – sovuşdırmaq, uzaqlaşdırmaq, dəf etmək
sayqan – daş, daşlıq yer
sayban – sayəban, kölgəlik, böyük çadır
sayramaq – ötmək, civildəmək, cəh-cəh vurmaq
saz – sulu, bataqlıq yerlərdə yetişən açıq sarı rəngli qamış, həsir otu
səgirmək – qoşmaq, səyirtmək, sıçramaq, yürümək
səhər – sabahın günəş doğmadan öncəki zamanı, şəfəq vaxtı
səhl – qolay, rahat, asan
səkü – səki, yüksək düz yer, meşə, yaxud dağ başındakı düzlük
selinti – selin buraxdığı çör-çöp
səmiş – şişman, tavlı, kök, əti-yığı çox olan (heyvan)
saña – sənə
səpinti – səpilmə, dağılma
sevgü – sevgi
sızğurmaq – sızdırmaq
sibə – ağacdən düzəldilmiş müdafiə vasitələri
sinsimək – inləmək, inildəmək, uğuldamaq, zarımaq, zəngildəmək
sona – erkək ördək; göl ördəyi
soy çəkmək – soy soylamaq, soy düzmək
sögmək – söymək
suhar – bir ox növü
sur – sarı, qamış sarısı
sügsün – ənsə, süysün
sülənmək – qarın otarmaq
sürçmək – sürüşmək
süsülmək – dürtülmək, batırılmaq, soxulmaq, saplanmaq

–Ş–

şah – şah, padşah, hökmdar.
şahi-mərdan – hz. Əliyə verilən ləqəb
şahi-şunqar – sunqurun bir növü
şaqmaq – çaxmaq, vurmaq
şaqıdmaq – vurdurmaq, tutdurmaq, yaxalatmaq

şaqıldamaq – şaqıldamaq
şəşpər – altı dilimli toppuz, şəşpər
şılalğa – ov ətindən birinə qənimət olaraq verilən pay
şilən – ziyafət, şölən
şirincinmək – dadanmaq, alışmaq
şohum – kotan və ya xışla torpağı işləmə, şumlama
şorlamaq – fişqıraraq sürətlə axmaq,
şütür – dəvə

–T–

təbl – təbil, davul
təbl-bazi – ov vaxtı quşları hürkütmək üçün çalınan davul
tanablı – urğanlı, çatılı
tap-tap – tamamən, büsbütün
tavulğa – miğfər, polad başlıq, dəbilqə
təkasül – üşənmə, tənbəllik; laqeydlilik
təpinmək – hirsəlmək, öfkələnmək, qorxutmaq, təhdid etmək
tərsa – xristian
tip –savaş nizamı almış ordunun mərkəzi
tir – ox
tirbaran – ox yağıdırma, ox yağmuruna tutma
toqa – qısa boylu; səmiz, kök, şişman
toqtaşdırmaq – yerini bərkitmək, sağlamlaşdırmaq, sabitləşdirmək,
tom – sərt, qatı
tomaqa – ov quşlarının başını örtmək üçün dəridən tikilmiş başlıq
torqay – torağay
tuq – at quyruğu qılından düzəldilmiş bayraq, tuğ
tula – düz uzun tüklü, uzun ayaqlı, iri bir ov iti cinsi
tumçuq – dimdik
tükəl – bütün, tam, tüm
tülüngi – hiylə edən, hiyləgər, fırıldaqçı
tümən –on min, tümən
türkən – çayın sürətli axan yeri
türyan / türyən – çayın şiddətli axan yeri
tütün – tütün, duman

–U–

uçmağ – uçmaq, cənnət, behişt

uhdə – öhdə, öz üzərinə götürmə, üstlənmə, yüklənmə
ulalmaq – ululanmaq, sayğı göstərilmək, böyümək
ulaşdırmaq – çatdırmaq
ululanmaq – ululanmaq, sayğı göstərilmək, böyümək
urlamaq – ulamaq, hürmək, bağırib-çağırmaq
uşağ – ufaq, kiçik, uşaq
uymaq – uyumaq (Təbriz ləhcəsi)
uz – bacarıqlı, uzman

–Ü–

üç otuz on – yüz
üktürmək – əzmək
ürətmək – istehsal etmək, çoxaltmaq
ürki – ürkü, ürküntü, qorxu
üşətmək – qorxutmaq
üşənmək – qorxmaq
ütəlgə – bir şahin növü

–V–

varmaq – varmaq, getmək, yetişmək
varı – bütün, tüm
vəkil – vəkil, naib, bəylərbəyi
vəli – ancaq, fəqət, amma, lakin

–Y–

yağı – yağ, düşmən
yağrını – kürək, kürək sümüyü
yaqa – yaxa, paltar yaxası
yaqınmaq – yanmaq, işıldamaq, parıldamaq
yaqnı – yəxni, soğan və tomatla bişirilən sadə və ya səbzəli ət yeməyi
yal – at, aslan kimi heyvanların boynundakı/ənsəsindəki tük
yalañac – çıplaq, üryan; yoxsul
yalavac – ac-susuz, yeməksiz
yalabımaq – parıldamaq, parlamaq, işıq saçmaq
yalama – günəşdən və ya xəstəlikdən dodaqda yaranan yara,
dodağa çıxan yara, dodaq yarası, uçuq
yalçın – yalçın, dik, sarp

yalquz – yalnız, yalqız
yalman – kəsici və batıcı alətlərin kəsən və ya batan hissəsi
yalpmaq – parıldamaq, parlaqmaq, işıq saçmaq
yañaq – yanaq
yaprağ – yarpak
yapunmaq – qapanmaq, sipərlənmək
yaraq – silah
yavuz – yaman; pis, fəna; kəskin, şiddətli, sərt, güclü
yayaq – piyada
yazmaq – yaymaq, sərmək, açmaq
yazı – ova, qır, düzən, çöl
yeddürmək – yedəkdə götürmək, çəkərək arxasınca apartmaq
yedürmək – yedirmək, qarnını doyurmaq
yeg – yey, yaxşı, daha yaxşı, üstün
yegin – yeyin, sürətli, çabuq
yekkə – tək, bir, yalnız, təkbaşına
yekkə-yekkə – təkər-təkər, birər-birər
yek-qələm – bütün, hamısı
yelək – telək, quşların qanad uclarındakı tüklərdən hər biri; oxun yay
kirişinə taxılan bölümündəki tük, ox tükü
yeltənmək – həvəs etmək, meyl etmək, girişmək
yencmək – əzmək, xurd-xəşil etmək, qırıb-tökmək, parçalamaq
yencdürmək – əzdirmək, xurd-xəşil etdirmək, parçalatmaq
yeñ – paltarın qolunun əl üzərinə gələn qismi, paltar qolu
yeñmək – yenmək, üstün gəlmək, qalib gəlmək
yeñi – yeni, təzə
yer yerlənmək – yerləşmək
yetgəc – yetişcək
yığnağ – toplanma yeri, bir araya gəlmə yeri
yıl – il, sənə
yılan – ilan
yoq / yoğ – yox
yöri / yörü – yörə, çevrə, ətraf, civar
yulduz – ulduz
yügürük / yügrük – yüyrək, sürətli qaçan, qaçağan
yümnli – uğurlu, bərəkətli

–Z–

zat – şəxs, adam; öz; cövhər, əsl

zəki –zirək, zəka sahibi, tez anlayan, tizfəhm

zırh – zireh, savaşda ox, qılınc, süngü kimi silahlardan qorunmaq
üçün istifadə edilən dəmir və tel lövhələr

Rrof. Dr. Ramiz ƏSKƏR

1954-cü ildə Gümrünün Amasiya rayonu-na bağlı Qaraçanta kəndində (hazırda Ermənistan sərhədləri içindədir) doğuldu. Orta məktəbi qızıl medalla bitirərək 1972-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinə daxil oldu, 1975-ci ildə M.V.Lomonosov adına Moskova Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsinə keçdi və 1978-ci ildə məzun oldu.

1978-83-də *Azərbaycanın Səsi* radiosunda çalışdı.

1983-84-də Azərbaycan, türk, ərəb, fars, ingilis, fransız və alman dillərində çıxan *Azərbaycan bugün* jurnalının baş redaktoru oldu.

1984-91-də latın, kiril və ərəb əlifbalarıyla nəşr olunan *Odlar Yurdu* qəzetinin baş redaktoru oldu.

1991-93-də *Hürriyyət* qəzeti (İstanbul) və Uluslararası Haber Ajansının (UHA) Azərbaycan müxbiri oldu.

1993-97-də *Yeni Forum* jurnalının (Ankara) təmsilçisi oldu.

1993-94-də Xarici Turizm Şurasının idarə rəisi işlədi.

1994-96-da *XXI əsr* qəzetinin baş redaktoru oldu.

1992-97-də Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin katibi oldu (ictimai əsaslarla).

1997-dən Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin baş katibidir (ictimai əsaslarla).

2002-2006-da Bakı Dövlət Universiteti türkologiya kafedrasında işlədi, azərbaycanca və rusca *Türk mədəniyyət tarixi*, *Türkologiyanın əsasları*, *Divanü lüğət-it-türk*, *Kitabi-Dədə Qorqud*, *Qutadğu Bilig*, *Manas* dərsləri dedi.

2007-2012-də filologiya fakültəsi bədii tərcümə elimi-tədqiqat laboratoriyasının müdiri oldu. 2012-də türk xalqları ədəbiyyatı kafedrasının, 2016-da türkologiya kafedrasının müdiri seçildi.

Namizədlik dissertasiyasını *Qutadğu Bilig* üzrə, doktorluq dissertasiyasını *Divanü lüğət-it-türk* üzrə yazdı.

Jurnalistika sahəsində Qızıl qələm, Həsən Bəy Zərdabi, Humay, Türkiyənin Yeni Orhun, Küveytin İslama xidmət mükafatlarını aldı. Akademik araşdırmalarına və tərcümələrinə görə Türkiyənin Türk Dünyasına xidmət və Qızıl alma ödüllərinə, Özbəkistanın Babur, Türkmənistanın Altın əsr, Ukraynanın Bəkir Çobanzadə, Rusiyanın Qaysın Quliyev, Beynəlxalq Türk Akademiyasının Vilhelm Tomsen mükafatına, TürkSOY-un Özel ödülünə, Qazaxıs-

tanın, Türkmənistanın, Qırğızistanın, Tataristanın və TÜRKSÖY-un medallarına layiq görüldü.

Beynəlxalq Mətbuat İnstitutunun (İPI, Vyana) və Avrasiya Yazarlar Birliyinin (Ankara) üzvüdür.

50-dən artıq beynəlxalq simpozium və konfransda iştirak etdi.

2010-da Azərbaycanın əməkdar jurnalisti fəxri adına, 2014-də Azərbaycanın “Şöhrət” ordeninə layiq görüldü.

Türkologiya, ədəbiyyat, tarix və jurnalistika sahələrində kitablar yazdı. Türk, rus, özbək, qazax, türkmən, qırğız, tatar, başqırd, qaqauz dillərindən tərcümələri var.

Yazdığı kitablar:

1. İqlimdən iqlimə, təqvimdən təqvimə. Bakı: Işıq, 1987, 104 s.
2. Qutadğu Bilig. Bakı: Elm, 2003, 320 s.
3. M.K.Atatürk TBMM-in banisidir. Bakı: Milli Məclis mətbəəsi, 2003, 26 s.
4. Mahmud Kaşğari və onun Divanü lüğət-it-türk əsəri. Bakı: MBM, 2008, 432 s.
5. Mahmud Kaşğarinin 1000 illik yubileyinə 1000 biblioqrafik göstərici. Bakı: MBM, 2008, 96 s.
6. Mahmud Kaşğarinin Divanü lüğət-it-türk əsəri üzrə biblioqrafik və qrammatik göstərici. Bakı: MBM, 2008, 192 s.
7. Mahmud Kaşğari və onun Divanü lüğət-it-türk əsəri. Bakı: MBM, 2008, 532 s.
8. Mahmud Kaşğarinin Divanü lüğət-it-türk əsərinin tədrisi. Bakı: MBM, 2010, 192 s.
9. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı: MBM, 2011, 320 s.
10. Orxon abidələri. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 272 s.
11. Kutadgu Bilig Bibliyografyası. Bakü: BXQR, 2016, 192 s.
12. Bağımsızlık Dönemi Azərbaycan Edebiyatı. Bakü: 2016, 280 s.
13. Kitabi-Dədə Qorqud biblioqrafiyası. Bakı: BXQR, 2017, 1-ci cild, 624 s.
14. Kitabi-Dədə Qorqud biblioqrafiyası. Bakı: BXQR, 2017, 2-ci cild, 336 s.
15. Yusuf Balasagunlu ve Kutadgu Bilig Bibliyografyası. Bakü: BXQR, 2017, 336 s.
16. Qutadğu Bilig hikmətləri. Bakı: BXQR, 2017, 136 s.

Tərcümə etdiyi kitablar:

1. Azərbaycan Masalları. Türkiyə Türkcəsinə. Bakı: Yazıçı, 1982, 196 s.

2. M.B.Məmmədşadə. Milli Azərbaycan hərəkəti. Türkcədən. Bakı: Nicat, 1991, 248 s.
3. Faruq Sümər. Oğuzlar. Türkcədən. Bakı: Yazıçı, 1992, 432 s.
4. Yusif Balasəğünlu. Qutadğu Bilig. Əski türkcədən. Bakı: Azərnəşr, 1994, 492 s.
5. Murad Tağı. Həyatım. Türkcədən. Bakı: Oka ofset, 1998, 92 s.
6. Erik Fichtelius. Jurnalistikanın on qızıl qaydası. Ruscadan. Bakı: AJB, 2002, 192 s.
7. Bahəddin Ögəl. Türk mifologiyası. Türkcədən. Bakı: Səda, 2004, I cilt, 626 s.
8. Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Əski türkcədən. Bakı: Ozan, 2006, I cild, 512 s.
9. Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Əski türkcədən. Bakı: Ozan, 2006, II cild, 400 s.
10. Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Əski türkcədən. Bakı: Ozan, 2006, III cild, 400 s.
11. Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Əski türkcədən. Bakı: Ozan, 2006, IV cild, 752 s.
12. N.Ozerov. İlham Əliyev: Mən Azərbaycanıma inanıram. Ruscadan. Bakı: Azərnəşr, 2007, 376 s.
13. Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Ruscaya. Bakı: MBM, 2009, I cild, 512 s.
14. Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Ruscaya. Bakı: MBM, 2009, II cild, 400 s.
15. Mahmud Kaşğari. Divanü lüğət-it-türk. Ruscaya. Bakı: MBM, 2009, III cild, 492 s.
16. Oraz Yağmur. Qarabağlı ananın ağısı. Türkməncədən. Bakı: MBM, 2009, 84 s.
17. XX əsr özbək şeiri antologiyası. Özbəkədən. Bakı: MBM, 2009, 96 s.
18. Molla Nəfəs. Bu məkana gəlmişəm. Türkməncədən. Bakı: MBM, 2010, 160 s.
19. Molla Nəfəs. Seçilmiş əsərləri. Türkməncədən. Bakı: MBM, 2010, 240 s.
20. Tədur Zanet. Ana dilim. Qaqauzcadan. Bakı: MBM, 2010, 104 s.
21. Məxdumqulu Fəraqi. Seçilmiş əsərləri. Türkməncədən. Ankara-Bakı: 2010, 448 s.
22. Türk ədəbiyyatı tarixi. Türkcədən. Bakı: MBM, 2010, 602 s., I c.
23. Türk ədəbiyyatı tarixi. Türkcədən. Bakı: MBM, 2010, 658 s., II c.

24. Nurməhəmməd Əndəlib. Şeirlər. Poemalar. Dastanlar. Türkməncədən. Bakı: MBM, 2011, 292 s.
25. Zəhirəddin Məhəmməd Babur. Seçilmiş əsərləri. Çağataycadan. Bakı: MBM, 2011, 328 s.
26. Sultan Hüseyn Bayqara. Divan. Çağataycadan. Bakı: MBM, 2011, 248 s.
27. Abdulla Tukay. Millətim. Tatarcadan. Bakı: MBM, 2011, 268 s.
28. Abdulla Tukay. Seçilmiş əsərləri. Tatarcadan. Bakı: Nağıl Evi, 2011, 268 s.
29. Mehri Xatun. Divan. Türkcədən. Bakı: MBM, 2011, 368 s.
30. Zəhirəddin Məhəmməd Babur. Baburnamə. Çağataycadan. Bakı: BXQR, 2011, 432 s.+ 32 s. rəngli miniatür.
31. Qurbanqulu Berdimühəmmədov. Axaltəkə atı. Türkməncədən. Bakı: CBS, 2011, 232 s.
32. Türkmən şeiri antologiyası. Türkməncədən. Bakı: 2011, MBM, 400 s.
33. Abdulla Şahbəndə. Seçilmiş əsərləri. Türkməncədən. Bakı: MBM, 2011, 104 s.
34. Türkmən müəmmaları, deyişmələri və vücudnamələri. Türkməncədən. Bakı: MBM, 2011, 128 s.
35. Monqolların gizli tarixi. Türkcədən, ruscadan, almancadan. Bakı: MBM, 2011, 360 s.
36. Əli Ağbaş. Seçilmiş şeirləri. Türkcədən. Bakı: Elm və təhsil, 2011, 150 s.
37. Bəkir Çobanzadə. Seçilmiş şeirləri. Kırım-tatarcadan. Bakı: Nurlan, 2011, 160 s.
38. Bəkir Çobanzadə. Seçilmiş bədii əsərləri. Kırım-Tatarcadan. Bakı: BXQR, 2012, 240 s.
39. Dövlətməmməd Azadi. Seçilmiş əsərləri. Türkməncədən. Bakı: Nurlan, 2012, 264 s.
40. Faruq Sümər. Oğuzlar (Türkmənlər). Türkcədən. Bakı: BXQR, 2013, 456 s.
41. Gülzura Cumakunova. Toktoqul. Qırğızcadan. Eskişehir: 2014, 320 s.
42. Qız Cibək. Qazaxcadan. Bakı: BXQR, 2016, 244 s.
43. Rəcəb Albayraq. Türklərin İranı. Türkcədən. Bakı: Mütərcim, 2016, I cild, 628 s.
44. Rəcəb Albayraq. Türklərin İranı. Türkcədən. Bakı: Mütərcim, 2016, II cild, 628 s.

45. İbrahim Qəfəsoğlu. Türk milli kultüri. Türkcədən. Bakı: BXQR, 2017, 474 s.

46. Osman Turan. Türk cahan hakimiyyəti məfkurəsi tarixi. Türkcədən. Bakı: BXQR, 2017, 546 s.

47. Robert Minnullin. Bülbüllərin toyu. Tatarcadan. Bakı: BXQR, 2018, 184 s.

48. Mağcan Cumabay. Ölüm, mənə ağı de. Qazaxcadan. Bakı. BXQR, 2018, 112 s.

49. Mağcan Cumabay. Türküstan. Qazaxcadan. Ankara, 2018, 192 s.

Evlidir, üç övladı var.

Türkcə, rusca, almanca və ermənicə bilir.

Telefon: (99 050) 354 24 41. E-mail: ramizasker@gmail.com

İÇİNDƏKİLƏR:

„Kitabi-Dədə Qorqud”un üçüncü

əlyazması (Pr.Dr. Ramiz Əskər)..... 3

Əlyazmanın tapılması və tədqiqi.....4

Əlyazmanın təsviri.....5

Əlyazmanın quruluşu.....5

Əlyazmanın adı.....7

Əlyazmanın dili.....7

Əlyazmanın mövzusu və qayəsi.....8

Əlyazmanın coğrafiyası.....10

Əlyazmanın haşiyələrindəki yazılar.....10

Əlyazmanın mətni və transkripsiyası.....12

Lüğət.....134

Uluslararası Türk Kültürü Təşkilatı
TÜRKSOY kitabxanası seriyası – 38

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD”UN

ÜÇÜNCÜ ƏLYAZMASI

Bakı, Elm və təhsil, 2019, 154 s.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Folklor İnstitutu Elmi Şurasının
qərarı ilə nəşr edilir

Nəşrə hazırlayan
Pr.Dr. Ramiz ƏSKƏR

Elmi redaktor:
AMEA-nın həqiqi üzvü,
Pr.Dr. Muxtar İMANOV

Redaktor:
Əli ŞAMİL,
Nailə ƏSKƏR

Kompyuterdə yığdı:

Şəfəq Əskərli

Korrektor:

Ülviyyə

Kompyuter tərtibatçısı:

Fateh

Çapa imzalanmışdır: 2.10.2019

Kağız formatı: 60/84 1/32

Həcmi: 10 ç/v

Tirajı: 500